

5

VIGILIA

RESUMÉ
EN LANGUE
FRANÇAISE
DANS
LES DERNIÈRES
PAGES

Ára : 6,- Ft

Élet és szellem

S. I. Agnon
elbeszélése

A nem-hívőkkel
foglalkozó
vatikáni
titkárság

1967 M Á J U S

TARTALOM

	Oldal
<i>Horváth Richárd</i> : Jelenlétünk a világban	289
<i>Fazekas Lajos</i> : Homlokom falán, Zsúfolt szállásom (versek)	295
<i>Nyíri Tamás</i> : Élet és szellem	296
<i>Szántó Konrád</i> : Ferences gimnáziumok Magyarországon	305
<i>Mándy Iván</i> : Régi idők mozija — A szürke sapka (elbeszélés)	309
<i>Dárday István</i> : Három vers	312
<i>S. I. Agnon</i> : Izrael pora (elbeszélés, fordította <i>Ungváry Rudolf</i>)	313
<i>Poór Bernát</i> : Hajnali köszöntés (vers)	330
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (A nem-hívőkkel foglalkozó vatikáni titkárság célkitűzései)	331
<i>Csanád Béla</i> : A kis út (Beszélhetnek-e a világi hívek egyházi ügyekbe?)	335

NAPLÓ

Hogyan született meg a <i>Populorum progressio</i> enciklika? (<i>Szigeti Endre</i>) 337; Döntő lépés a keresztények közös bibliája felé (<i>Szendy László</i>) 340; Az olvasó naplója — <i>Nemeskürty István</i> : „Ez történt Mohács után” (<i>Rónay György</i>) 342; Színházi krónika — <i>Thornton Wilder</i> : „A mi kis városunk” (<i>Doromby Károly</i>) 344; Képzőművészet — <i>Aba-Novák</i> monográfiáról, <i>Kernstok</i> kiállítása, <i>Szárján</i> kiállítása (<i>D. I.</i>) 346; <i>Zenei</i> jegyzetek — <i>Szokolay Sándor</i> : A tavaszhozó kislány, <i>Berlioz</i> : <i>Faust</i> elkárhozása (<i>Rónay László</i>) 348; Filmek világából — <i>Méltatlan öreg hölgy</i> , A rövid emlékezet, <i>Út a túlsó partra</i> (<i>Ungváry Rudolf</i>) 350; A francia protestánsok útja az egység felé (<i>Medvigy Mihály</i>) 351; Szabadság és erkölcs a filmművészetben (<i>Doromby Károly</i>) 354; Az esztergomi Biblia <i>Pauperum</i> hasonmás kiadása (<i>Kovács Zoltán</i>) 356	337
Francia nyelvű kivonatok	357

Felelős szerkesztő:

*Mihelics Vid*Felelős kiadó: *Saad Béla*

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A *Vigilia* csekkszámja száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományossal útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár 4,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Atutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54) a Kultúra 024/2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a *Vigilia* című lapra vonatkozik. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 6,— Ft

JELENLÉTÜNK A VILÁGBAN

Az „idők jeleire” kell az egyháznak feleletet adnia. Az egyház ugyan tanításának tartalmában és lényegében mindig ugyanaz, de más és más a kor, mások annak „jelei”, szokásai, életstílusa, érdeklődési köre, divatai, és amennyiben lehet és szükséges, az egyháznak ezekre a dolgokra mindig újra és újra meg kell fogalmaznia feleletét.

Mindinkább egymás előtt zajlik le az emberek élete. *Eltársadalmasodás*, mondják világszerte mindenfelé. Hogyan áll ebben az egyház, a Krisztus ügye? Vannak, akik azt mondják, hogy az ember lassan ennek a folyamatnak egyszerű rabszolgája lesz, nem más, mint egy konsumlénny, fogyasztó alany. Mások ennek a folyamatnak inkább az előnyösebb oldalait emelik ki: a nagyobb és szélesebbkörű kultúrlehetőséget, a növekvő és kiegyenlítődő jólétet, életszínvonalat, az egyén védettebb helyzetét (betegség, rokkantság, öregség, iskoláztatás stb. esetén) a társadalomban. Az ember azonban ember marad és az egyháznak a feladata és küldetése ehhez, a mai társadalomban élő emberhez is ugyanaz: hirdetni neki az isteni igazságokat, közvetíteni feléje Krisztus Urunk megváltását, megszentelni ezt a mai embert.

Új idők új problémákat és új lehetőségeket vetnek fel. Aki csak a régi dolgok elmúlásán kesereg, az nem fogja észrevenni ezeket az új lehetőségeket, új előnyöket — a hátrányok és a nehézségek mellett. Az új idők szétvetették az egyház szervezeti, az idők folyamán ránk hagyományozott kereteit. Az elvárosiasodás, a belső vándorlás áramai szétnyomták, meg is szüntették nem-egy helyen ezeket.

A nagyváros nagyobb rejtettséget, nagyobb szabadságot ad. Nagyobbnak kellene lennie így az egyéni felelősségérzetnek is, pedig ez a sokaság között inkább meggyengül és eloszlik. Itt nem ismerik egymást az emberek úgy, mint falun, nem is vigyázzák úgy egymást, nem kell tartaniok annyira a „közvélemény”-től, attól, hogy az emberek „szájára kerülnek”. Nagyobb lett tehát az egyén egyéni felelősségével szemben az igény. Az egyéni döntés jobban érvényesül vallási dolgokban is. Az ember azonban rászorul a segítségre. És annál szerencsebb, minél több segítséget kap környezetétől, a jó irányában. A régi szemlélet ráhagyatkozott vallási téren a környezet hatására, nyomására. Ma már erre hagyatkozni-akarni teljesen hiábavaló, illuzórikus. Kérdés persze az is, hogy az ilyen „morális nyomásnak”, befolyásnak mennyi a belső értéke, és mennyi belőle a külső látszat. Anélkül, hogy ezzel akármit is lebecsül-nénk, hiszen, amint mondják, az ember a szokások rabja, minden téren, ezen a téren is. Nehezebb lett azonban a személyes döntés. Több erő, határozottság és bizonyosság kell hozzá.

Az egyház elkíséri szentségeivel, szentelményeivel az embert, a bölcsőtől a sírig. Ezen felül a legkülönbözőbb intézményeivel, egyesületeivel, kezdve az iskolától, a kórháztól, a banktól, a biztosítótól, a szakszervezettől stb., egy egész sor egyéb dologban is kísérte még azelőtt, és Nyugaton gyakran még ma is ez a helyzet. Ezek azonban már tisztán evilági dolgok. A fejlődés menete az, hogy az ilyen funkciókat mindenütt lassan-lassan átveszi az állam. Minél fejlettebb ez az állam, annál gyorsabb ez a folyamat. Ahol még megvannak, ott is felvetődik a kérdés, vajon az egyháznak jó-e megtartani ezeket? Hiszen az egyháznak nem

evilági, profán intézmények fenntartása a feladata, hanem az emberek lelki megszentelése, az emberek üdvösségének a szolgálata. Ennek a logikának a konzekvenciáit kezdik is sokfelé levonni. Ha nem is azt jelenti ez, mintha az egyháznak semmiféle intézményre nem lenne szüksége, hiszen bizonyos szempontból maga is látható intézmény is. A jövőt illetően azonban az egyéneken lesz a hangsúly, nem intézményeken és szervezeteken. Ennek is megvan természetesen a veszélye: egy széthúzó, szét-eső, megfoghatatlan, hangulatokban feloldódó individualizmus. Az Isten akarata, hogy az ő szent közösségében, ennek a segítségével szentelődjünk meg. De az is érthető, ha az ember menekülni akar az agyonszervezettség hálójából, kifelé, a vélt szabadságba.

Sokszor egy-egy egyházi intézmény, például egy keresztény párt, úgy viselkedett, mintha csak ő képviselné az egyházat. Mintha ő lenne az egyház. Vagy: az emberek egy-egy intézményen keresztül látják csak az egyházat és így ítélik meg, esetleg nagyon előnytelenül, egyoldalúan. Egyik sem igaz és egyik sem jó. Legszebb és legeredményesebb „jelenléte” az egyháznak a világban: a minél több sokoldalú, művelt, megbízható, emberséges, becsületes, mélyen hívő, emberszeretetet, reménységet sugárzó és békességet-szerző tagja a világban, az életben. Akiket becsülnek embertársaik, szeretnek, igazi embereknek tartanak, bíznak bennük és szívesen munkálkodnak velük együtt a boldogabb emberi sorson.

Általában az emberek szeretnek a felelősségtől menekülni. Szeretik ezt a másokra hárítani. A másiktól várni. Szeretnek a névtelenségbe elbújni. „Nem szól szám, nem fáj fejem.” Ezen emelkednek túl ezek a hittől és meggyőződéstől vezetett, lélekben és szellemben; kulturáltságban és emberségben tényleg „felnőtt” emberek. És minél többen tudnak ide eljutni, annál jobb lesz a társadalomnak is, amelyben élnek, amiért élnek és dolgoznak. Merthiszen a menekülés a felelősségtől egyáltalán nem használ sem az igazságosságnak („mosom kezemet”), sem a felebaráti szeretetnek. Nem segíti ezeket elő és nem építi őket.

Türelem az emberekhez

Az emberek sokat csalódtak eszmékben, emberekben, programokban az utóbbi évtizedekben. Óvatosabbak, bizalmatlanabbak lettek. De vesztettek egyoldalúságukból is, amit elősegítenek a világméretű hírközlő eszközök is. Szeretik a „másik” véleményt is meghallgatni, megismerni. Általában az egyházét is. Türelemesnek kell velük szemben lennünk. Nem szabad erőszakolni, sürgetni őket. Türelemmel kell kivárni a döntésüket. Lehet, hogy mi csak vetünk, de a termést már nem látjuk meg, mert az vagy térben, vagy időben messzebb, távolabb születik majd meg. Deus autem incrementum dat: Isten adja az eredményt, a kovászt; azt, ami döntően hat; a csírat, ami mindenben átnő és napvilágra jut, a lélek napvilágára.

Az emberek túlnyomó többsége sohasem vakbuzgó és fanatikus. Az istenhitben sem. A túlnyomó többség ide is hajlik, oda is hajlik, az Isten felé is hajlik. „Nem lehet tudni”. Nem exponálja magát, de szereti, ha nyugton hagyják és efféle, Isten felé való titkos, benső hajlását sem sérthetik meg. Ha megsértik, ez a megsértő szempontjából rendszerint negatív eredménnyel jár. Felborzolja az önérzetet, és éppen az ellenkező irányba löki a lelket. Jó lenne ezt az emberi sajátságot mindenkinek szem előtt tartania, nekünk is. Ismerni kell az embert. „A láthatatlan ember” titkait is. A hozzá vezető utakat is. Ki lát bele mindig az emberbe? Ki tudja

biztosan, hogy mi van az én-je mélyén? A legtöbb ember nagyon komplex-bensejű. Alarc mögött él. Védi legbenső énjét. Valamit, sokszor csak egy-egy emléket, egy-egy gyöngé szálát, kicsi motívumot, de dédelget és véd az egyéniségében, valahol, belül.

A lármából, a túlkomplikáltságból, a folytonos külső-belső vigyázásból az én-jébe menekül. A szerelmében, a házasságában is ezt a legbenső énjét akarja védeni és biztosítani. S amióta szabad a választása, azóta e téren sokkal több a lehetősége is, de sokkal több a felelőssége is, és, sajnos, nagyon sok a felelőtlenége, a „linksége”, a csődje is. Mert ez a terület különösen szent és érzékeny, és a legkevésbé bírja el az erkölcsi közömbösséget és a lélek durvaságát.

A család a legbensőségebb és legmélyebb közösség, közösségre nevelő erő és lehetőség, de ugyanakkor a legjobb és legalkalmasabb egyéniség-formáló erő is. A család a társadalom alapsejtje. Lehet a romlás vi-rága, a társadalom széthullajtó baja, ha megromlik, de lehet a társadalom egészsége, ereje fejlődésének emelője, jövőjének biztosítója is. És természetes, hogy minden egészséges rendben és törekvésben ennek kell lennie. A családon keresztül juthatunk el legkönnyebben és legmaradandóbban az egyénhez is. Ezért annyira fontos a család, a család miliője, szelleme az egyház előtt is, az egyház számára is.

Ami túlzás, egészségtelen

Minden ami túlzás, egészségtelen. A túlságos táplálkozás egy csomó betegséggel jár. A túlságos jólét, anyagi jólét eltompítja a szellemet is, a lelket is, a kedélyt is. Lehúzza, elveszi a lendületét, bizonyos életuntság-gal, lelki fáradtsággal jár. Csak amiért megküzdünk, megdolgozunk, csak azzal jár együtt a belső öröm, a megelégedettség, az öntudat teljesebbé-válása, és csak az ilyen javunk hordja magában a „tovább” lendületét. Korunk sokfelé a jóllakottság, az elfáradás kora. Nem tud nagyot akarni, nincsenek eszményei. Ideáljai elsápadtak és elporosodtak, megfáradtak. Meg kell tanítanunk az embereket a helyes aszkézisre, a mértéktartás és a rendtartás értékeire és erkölcsi erejére. Ezek frissítik és fiatalít-ják, hozzák lendületbe a test és a szellem, a lélek erőit is.

Mindenfelé fenyeget, mind anyagi téren, de még veszedelmesebben szellemi téren, a konformizmus, az egyenlődsi az ellaposodás veszedelme és unalma. Készen rágják a hírközlő eszközök világnézetekben a véle-ményeket, az ítéleteket, az ízlést, ami igen sokszor elsekélyesedett, egy-oldalú és unalmas. Fel kell ajznanunk a lelkünk erejét és képességeinket, hogy merjünk önállóak lenni, legyen önálló ítéletünk, széleskörű látá-sunk, egyéni jól-megalapozott ízlésünk és rugalmas, a tényekhez ragasz-kodó magatartásunk.

Veszedelme a mai embernek, és a technika előrehaladásával, a munka mind jobb és jobb megszervezésével, az automatizálás terjedésé-vel mindinkább nőni fog ennek a gondja, hogy *tudjon okosan élni a sza-badidejével*. Mindig több lesz ebből. A mindig azonos elfoglaltság előbb-utóbb kimerítő és unalmas lesz. Az unalom pedig az ördög párnája. A több szabadidőt, a több lehetőséget okos tartalmi kitöltéssel több-ember-ségünk szolgálatába kell állítanunk. A sokkal-többel-sokkal-többfélét, il-letve sokkal mélyebben a megszokottat.

A gépek mind szűkebb keretek közé szorítják az embert és munká-ját. A kevesebb munkaidő tempója annyira felgyorsul, hogy az ember

egész figyelmét leköti. Az ember szinte nem is ér rá az üzemben, hogy a másikkal szót váltson, hogy érdeklődjék a másik munkája iránt, annyira leköti a sajátja. Így elszűrülhet, egyoldalúvá lehet, eltompulhat minden. Mindennek a több szabadidőben kell az ellensúlyát megtalálnia, amikor nem a szalag és annak a gyorsasága, a figyelem és az ügyesség ezzel kapcsolatban a fontos, hanem „én” vagyok a fontos, a „másik” is a fontos, az élet egésze, egyeteme is a fontos, az egyensúly ezek között és a napi munkám között a fontos, ami nyilvánvalóan annál könnyebben megteremthető, minél becsületesebb és minél tökéletesebb ez az én napi munkám is.

Az egyház benneél a világban. A *mai* világban, és nem a tegnapiiban, tegnapelőttiben. És az egyház számára ez az Isten akarata. Nem vonulhat gettóba, mert nem tudja híveit oda magával vinni, márpedig neki a hívei mellett, közöttük kell lennie. Nem átkozhatja a világot és nem tarthatja mindenestől rossznak, hiszen a világ az Isten műve. S a hívó emberek a nem-hívó emberekkel együtt, a máshtűekkel *együtt* munkálkodnak a világnak a jobbá, szebbé, tökéletesebbé-tételén, hogy itt, a világon is, minden ember jól érezhesse magát. Az egyház nem állam az államban, nem külön, elkülönült társadalom a nagy-társadalomban. Sem egy ország, sem az egész emberiség társadalmában. Az egyház egyetemes. Küldetése is egyetemes. Minden kor minden emberéhez szól. Az egyház az Isten egyetemes üdvözítési akaratának látható jele a világban. Még a nem-emberi világ is beletartozik Istennek a tervébe, hogy a mi Urunk Jézus Krisztusban minden megújíttassék, mindenki és minden megújuljon. Az egyház vezeti az emberiséget az Isten országa felé. A beteljesülés majd ott lesz, az Istennél.

Anonym keresztények

Minden ember *lehető* tagja az egyháznak. Vannak anonym keresztények, akik nevükben nem azok, de életükben, lelkületükben, cselekedeteikben igen. Vannak, akik *még* nem azok, de később esetleg azzá lehetnek. A lelkek világa csodálatosan gazdag világ. Sok meglepetést rejteget mindenki számára. Az igaz és a jó csodálatos kovász minden emberben. Munkájuk is csodálatos, színes és gazdag mindannyiunkban, akik meg nem csúfoljuk, hanem együttmunkálkodunk velük. Az Isten kegyelmében. Azelőtt még jóhiszemű vallásos emberek is szinte csak az egyház peremére tették magukat, amikor azonosították az egyházat a hierarchiával. Pedig nem a papok az egyház. Azok *is*. De *együtt*, minden katolikus hívó: az Isten népe. S mivel a papok még ruházatukkal is, mintegy elkülönítették magukat a világtól, de a hívó közösségtől is, a gettó-gondolkodásnak ez is egyik oka volt.

Minden hívó katolikus ember, kezdve a pápától-végig, felelős az egész egyházért. Persze, ki-ki a maga hivatása és a maga kegyelme szerint. Nem egyszerűen „hívó” valaki, hanem keresztény. Legyen laikus, legyen klerikus. A hívó világi embereken keresztül van ott mindenütt az egyház, ahol a papjain keresztül nem lehetne, a dolog természeténél fogva, hiszen a foglalkozások, a hivatások nagyon sokfélék. A hívó keresztényeken keresztül lesz az egyház a föld sója, ahogy a zsinati okmány mondja. Még talán sohasem szólt annyira a konkrét történeti emberhez egyházunk, mint ezen a zsinaton.

Természetes, hogy hierarchiára szükség van, azonkívül is, hogy isteni alapítású és rendeltetésű. Nem lehet a gyeplőt odadobni és mindent tiszt-

tán és kizárólag csak az egyéni lelkiismeretre, az egyéni felelősségre bízni. Ez megint nagyfokú egyoldalúság és túlzás lenne. De viszont is: a hierarchiának egyszersmindenkorra és komolyan és igazán nemcsak szavakban, hanem a valóságban, a tényekben is, le kell mondania az úrhatnamságról, az uralkodási vágyról, a hatalmi szédületről, a „mindenhez értek, sőt legjobban én értek, mert püspök vagyok”, „mert pap vagyok” naív szemléletéről és az igazság és szeretet lelke szerint vállaltatnia kell a testvériséget Krisztusban, és az embernek, az emberiségnek alázatos és bölcs szolgálatát, ugyancsak a mi Urunk Jézus Krisztus küldetésében. Ez a feltétele annak, ami nélkül nincsen megértés köztünk és a ma embere között. De ez a magatartás egyúttal erő is. Mert más az ordo, az ordo tekintélye és tisztelete, és más az emberé. Az emberé csak annyi, amennyi az embersége. Tudásáé csak annyi, amennyi a tudása. „Legyetek tehát okosak, mint a kígyók, és ártatlanok, mint a galambok” (Mt. 10, 16).

Az evilági életnek is megvannak a maga sajátos szokásai, törvényei, fejlődése, logikája, történetisége, amelyeket nem az egyház ír elő. Mert nem is írhatja elő egy pluralista társadalomban. Az azonban természetes, hogy ezek másként tükröződnek egy hívő ember lelkében és sokszor cselekedeteiben is, attól függően, hogy milyenek, és másként egy nem-hívőében. Más a motiváció, más a távlat esetleg, más a szempont — bent a lélekben, de a jó cselekedet, kint az életben, jó cselekedet lesz, itt is, és ott is. Az is természetes, hogy a vallásos ember is beleadja a maga lelkiségének a plusz-át a munkájába, és ezen keresztül, valamint felfogásán, állásfoglalásán, magatartásán keresztül a társadalom életébe is. Ez így csak gazdagabb lesz, nem szegényebb. Csak nem szabad senkinek sem embertársát lenéznie és önmagát túlértékelnie.

A mai társadalom elválasztja magát az egyháztól. És ezt az egyháznak is tudomásul kell vennie. Mindörökre végük van azoknak az időknek, amikor az úgynevezett klerikalizmus volt az úr, a világi élet is jó-részt a hierarchia befolyása és akarata szerint alakult. Természetesen, éppen a hívő emberek révén, azért a hit, az egyház is befolyással van a társadalomra, az evilágra, amelynek öntörvényűségét elismeri.

Két haza polgára

A hívő ember két hazának a polgára egyszerre, s mindkettőnek a törvényeit összhangba kell hoznia önmagában és életében. Hogy hogyan, erre megvannak az alapvető törvények, de mindenegyes esetre nincs külön recept; ez rá van bízva kinek-kinek a lelkiismeretére. Egyoldalú és helytelen felfogás volt az, amely óvta a híveket a „világtól”, ezt valami rossznak tartotta. Sok gondolkodó emberben megoldatlanságokat, zavart, nemegyszer tragédiát is okozott az egyháznak ez a magatartása. A zsinat után az, ami e téren a világoslatásúak és a bátrak dolga volt csak, most egyetemessé, általánossá lett: a nyitottság a világ értékei, a fejlődés me-nete iránt. Nyitott lelkiség minden érték felé. E lelkiség többletével áth-atni a dolgokat, az emberi sorsot, a mindennap eseményeit. Az élet szereti a változatosságot. A történelem folyamán szeret új és új formá-kat felölteni.

Erkölcsei erővel, értékekkel, finomsággal kell megtöltenünk a világot és a világ dolgait. Persze nem úgy, hogy felülünk a magas lóra és parancsokat osztogatunk, hogy ezt így kellene csinálni, amazt meg amúgy,

hanem önmagunkon, cselekedeteinken, munkákon keresztül, amelyek ezt az erkölcsiséget lehelik és sugározzák, építik és mélyítik, egyszerűen, természetesen, szerényen és alázatosan, anélkül, hogy erre külön is gondolnánk, mert ha egyre csak ér jár az eszünkben, nem lesz semmiféle ilyen hatásuk és eredményük. „Aki tehát, azt hiszi, hogy áll, ügyeljen, hogy el ne essék” (1. Kor. 10, 12). Hiszen az erkölcsi életnek egyik alapkövetelménye, hogy az ember sohasem lehet megelégedve önmagával, különösen önelégült nem lehet. Nincs olyan emberi dolog, aminél jobb és tökéletesebb ne lehetne.

Nem szabad az emberi kezdeményező erőt letörni és kiirtani. Az engedelmesség is szükséges a szükséges dolgokban, a zsinat azonban nemhiába szól többet a testvéri lelkület kialakításáról és ápolásáról papok és papok között, papok és hívek között, hívek és hívek között, a tanácsadás és a tanács — meghallgatás és elfogadás okosságáról. A valóságtól, az életvalóságtól, amelyben mi is élünk, amely körül fog bennünket, mi is befolyásoltak s alakítottak vagyunk, az egyház is, bizonyos értelemben, ezért ezt a valóságot megismerni és helyesen megismerni mindig törekednünk kell. A lelkipásztor útjai az emberekhez olyan sokfélék, mint maguk az emberek, mint azok a feltételek, lehetőségek, valóságok, amelyekben ezek az emberek élnek. A tapasztalat sokat segít abban, hogy jól fogjuk meg a problémákat, de „csodaszer”, „csodarecept” semmire sincsen.

Nem szabad semmit sem túlhajtani, túl-mondogatni, mert akkor előbb-utóbb az ellenkezőjét érzük el annak, mint amit akarunk. Az emberek az unos-untalan hallott dolgokat megúnják, sőt meg is utálhatják. Hány olyan, alapjában véve jóakarátú ember volt, aki katolikus iskolába járt, s már elemitől fogva — voltak ilyen helyek — naponta kellett misét hallgatnia, télen-nyáron, s az eredmény az lett, hogy mikor kikerült az illető, hosszú éveken át nem ment templomba, mondván, hogy ő lehallgatta már a miséket egy egész életre. Volt, aki, tényleg, élete végéig nem ment. Ez, persze, nem a rendes eset, de jellegzetes.

„Szolgálatok egymásnak azzal a kegyelmi ajándékkal, amit ki-ki nyert, mint Isten sokféle kegyelmének hű közvetítői” (1. Pét. 4, 10). És ezekről nem kell megijednünk. Sokféle a kegyelem. Nem azok azonban a karizmatikus emberek, akik éceszgéberek csak, mindennap van valami új elgondolásuk, hanem azok, akiknek maguknak van bátorságuk a jól átgondolt gondolatot, tervet életbeültetni. Lemondanitudás, áldozatvállalás, bizonyos aszkézis mindig kellett és mindig kellene is fog az élethez. Akarat, akaratedzés. Egymáshoz való alkalmazkodás, elvek feladása nélkül. Gyakorlati együttműködés a jóban, a hasznosban, a munkában, ami nélkül nincs élet. Az egyéni elmélyedéshez, az egyéni jámborság kialakulásához is segítséget kell adnunk az embernek: csendet, magányt is olykor, amikor tervezhet, számvetést végezhet; és a templomban is, a közös imádságok mellett is meg kell találnia a módját és lehetőségét annak a gyakorlására, átélésére, élményére, ami az ő lelkének kedves, ami *őhozá* a legközelebb áll. A „sok liturgia” között is meg kell találnunk a helyes utat.

A család a nevelés bölcsője. A szülőknek nemcsak azt kell hajtogatniuk, hogy ezt szeretnék, hogy ez kellene, hanem sokkal, de sokkal több felelősséggel és hittel nekik maguknak is meg kell tenniük a magukét. Ők az első és a legfontosabb tanítói, tanárai, papjai, nevelői, lelkipásztorai egymásnak is, a gyermekeiknek is. Csodálatosan fogékony a gyer-

meki lélek. És vannak dolgok, amelyeknek csodálatos hatásuk és erejük van, egy egész életen át.

És itt is, és mindenütt, nem a sok szó a célravezető, hanem a jó példa, amelyben a szónak és cselekedetnek az egysége megvan. Nem prédikálni kell folyton az igazságokat, hanem élni. A szavak csak megmozgatnak, a cselekedetek azok, amik magukkal-rántanak. A nagy életkérdések érdeklik az embereket. És a legtöbb előbb-utóbb az egyház feleleteire is kíváncsi lesz.

Az egyházi emberek mindig jobban és mindig inkább csak a vallási igazságok tanításában lesznek „hitelesek”. Ezeket tehát okosan, bölcsen, emberiesen, a ma emberének nyelvén és szemszögéből, széles látókörrrel, nyílt szóval és nyílt szellemiséggel kell tanítaniok. Nem kategórikus kijelentések imponálnak a ma emberének, hanem elbeszélgetések, párbeszéd, tisztázások, türelmes eszmecsere, emberszerető és embertisztelő attitűd, mindig felülemelkedve kicsinyes, szűk határokon, még a felekezeti határokon is, a nagy igazságok krisztusi egyetemességében, igazi katolicitásban. Nem kifáradt embereket kell továbbfárasztani, hanem az élet lehetőségeit megtalálni; az egyház jelenlétének lehetőségét, hic et nunc, itt és most, amikor ahogyan éppen lehet. Sohasem azon sopánkodni, amit nem lehet, hanem mindig annak örülni és azt felhasználni, amit lehet. A mi feladatunk: az alapvető igazságokat kimondani, a helyes útra rámutatni, az embernek hitet, bátorságot, kedvet és reményt adni — önmagához, a munkájához, a családjához, a mindennapjához, a holnapjához. Annak a szellemében, aki azt mondta: „Én vagyok az út, az igazság és az élet” (Ján. 14, 6).

FAZEKAS LAJOS VERSEI

HOMLOKOM FALÁN

*Homlokom falán dobol az ér,
— látomások voltak álmaim, —
koponyámban fájdalom szorult,
szemeimben poklot gyújt a kín.*

*Gyógyító, hideg tenyér az éj,
csak a lázam csillaga ragyog.
— Szűnő fájdalom; hunynak, hunynak
homlokom falán a csillagok.*

ZSUFOLT SZÁLLÁSOM

*Társaim, akikkel egy fedél takart,
aludtak mind; a borostás fejek
tűrték a fények tompa borotváját —
az ablak vert ránk halvány fényeket.*

*Zihált egy mell, mint nyíláson át a szél, —
szippantottam a munkált föld szagát.
S elindultak hazafelé az álmok
átbolyongva a csillagos hazát.*

Nyiri Tamás

ÉLET ÉS SZELLEM

Ide s tova tíz esztendeje tette fel *Karl Rahner* a kérdést, hogy az ember testi valóságának milyen dimenzióiban jelenik meg a jellegzetesen szellemi? Merőben tapasztalati úton egyáltalában megkülönböztethető-e az emberi test az állat testétől? És ha igen, milyen szempontokat kell figyelembe vennünk, hogy megtaláljuk az ember és az állat között húzódo határt? Rahner szerint a természettudományok illetékesek arra, hogy válaszoljanak erre a kérdésre. Felhívja azonban a figyelmet a filozófiai és teológiai problémára is: hogyan lehet filozófiailag és teológiaiilag megmagyarázni azt a jelenséget, hogy fejlődése során önmagát múlja felül az anyagi világ?

A természettudományok legújabb eredményei egyre inkább igazolják Rahner álláspontját. Ember és állat között sokkal több hasonlóság van, mint eddig gondoltuk. Másrészt ugyanez a biológia váratlanul éles fénnel világít rá arra is, hogy kizárólag biológiai szemszögből nem érthető az emberi egzisztencia. Az ember egzisztenciáját nem választhatjuk el a testtől, de nem is azonosíthatjuk vele. Amint a biológus az élőlények tanulmányozásában nem lehet pusztán kémikus, úgy az antropologus sem lehet pusztán biológus, amikor az emberi jelenséget vizsgálja.

Tanulmányunkban először néhány hasonlóságra mutatunk rá ember és állat között. Majd azt a határt keressük meg, ahol tapasztalható közelségbe kerül mind a hasonlóság, mind a különbözőség ember és állat között. Végül pedig kifejtjük, hogy miben rejlik az ember különállása az élők világában. Egészen röviden felvázoljuk azt a jellegzetesen emberi „többletet”, amit nem lehet levezetni a biológiából.

A Rubico mentében

A földtörténeti harmadkor középső és végső szakasza rendkívül érdekes folyamat színtere volt. Vagy harminc millió évvel ezelőtt a dél-afrikai és délázsiai szavannákon fejlett emberszabású majmok jelentek meg. Egyre inkább emberhez hasonló külsőt öltenek magukra. Mintha titkos utasítást kapott volna a természet, hogy készítse elő az embert. Az előkészítés sikerrel járt. A negyedkor elejére odáig ment a dolog, hogy ezek a szavannalakók felegyenesedtek és kezük szabaddá vált. Ezzel párhuzamosan és kapcsolatosan igen sok egyéb olyan emberszerű jegy alakult ki testükön, amelyet régebben kizárólagosan emberi tulajdonságnak tartottak az anatómusok. Főleg ami az agyvelő abszolút és relatív nagyságát, az áll, a fogazat, a szemöldök és a medence alakját illeti. Medencéjük például alig különbözött a mai busmanok medencealkatától. Csontokkal és bunkókkal vadásztak más élőlényekre, mert kezük szabad lett. Amikor aztán megjelent az ember, e szavannalakók külső megjelenésükben újra eltávolodnak az embertől, majd hamarosan ki is halnak. Valószínűleg nem az ember minden közreműködése nélkül.

Akinek pedig újdonság lenne az emberi hálátlanság, az egy természeti törvénnyel is megnyugtathatja megbolygatott emberi lelkiismeretét. Miért haltak ki olyan gyorsan a délázsiai gigászok és a délafrikai *Australopithecus*-formák? Mert a kísérlet sikerült. A nagy mű elkészült. Az eszközökre nincs már szükség. Ha felépül a kupola, lebontják az állványokat. Tudományosan úgy mondhatnók, hogy az *Australopithecus*-formák

fennmaradásának kicsiny valószínűsége tette lehetővé, hogy kifejlődhessen az emberi test. Ha egy faj fennmaradásának van nagy valószínűsége, akkor igen kicsiny valószínűsége van annak, hogy továbbfejlődjék. A fenntartó és konzervatív erők túlsúlya esetén csekély kilátás nyílik a változásra. Ha pedig gyöngék a konzervatív erők, akkor vagy tovább fejlődik, vagy kipusztul a faj.

E különös élőlények felfedezésével végképp kútba esett egy emberi remény. A tudománynak le kell mondania arról, hogy valaha is megállapíthassa az emberi és az állati test közötti különbség biztos morfológiai ismérveit. A délafrikai Swartkrans mellett az ötvenes évek elején talált lelet a „*Telanthropus*” nevet kapta. Az alsó állkapocsról lehetetlen eldönteni, hogy valódi emberi maradvány-e, avagy a szűkebben vett Australopithecus-formákhoz tartozik. Bonyolítja a helyzetet, hogy a „*Telanthropus*” közelében talált ujjsontoknak (*metakaralia*) kifejezetten emberi jellegük van; valamint az hogy egy simára csiszolt csont, és kőeszközök is előkerültek ugyanebből a rétegből. L. S. B. Leaky a keletafrikai Olduvai szakadéokban 1959. július 19-én találta az egyik legfontosabb leletet. A csontmaradványok a „*Zinjanthropus boisei*” nevet kapták. A hatalmas fogazata miatt „diótörő embernek” (*nutcracker Man*) is nevezett Zinjanthropus rétegében prehellén és acheulén kultúrnyomokra bukkantak. Leaky arra következtetett ebből, hogy az Australopithecus-formák fejlettebb képviselői pszichikailag nem különböztek az Anthropus-formáktól (*Pithecanthropus erectus*, *Sinanthropus pekiniensis*). Ez utóbbiakat pedig már embernek kell tekintenünk. A kérdést az döntené el, hogy ki készítette ezeket az eszközöket, mert az eszköz használatára a mai emberszabású majmok is képesek. Annyi biztos azonban, hogy ezt a kis koponyájú, rendkívül erős fogazatú élőlényt alaki szempontból ugyanolyan joggal lehet embernek tartani, mint állatnak. Még jobban megnehezíti a döntést, hogy igen sok hasonlóságot fedezhetünk fel közte és a „*Paranthropus crassidens*” maradványai között. Ez utóbbi leleteket Swartkrans mellett, Sterkfontain közelében tárták föl 1949-ben. Mintegy kilenc gyermek és nő koponyáját, tízennégy alsó és felső állkapocs csontot, medencecsontokat és közel háromszáz fogat találtak. A fogak és medencecsontok erősen emberi jellegűek, a koponyák ürmérete pedig megközelíti az emberi méretek alsó határát.

Sokáig a koponya ürméretét, illetve az agyvelő súlyát tartották a legbiztosabb megkülönböztető jegynek ember és állat között. Az állati és az emberi agyvelő között húzódó „Rubicon cérébral” sokáig áthidalhatatlannak látszott. Az újabb kutatások ezen a téren is meglepő eredménnyel jártak. A mai ember átlagos koponyamérete 1400–1500 köbcentiméter körül, meglepően tág alsó (850) és felső (2000) határok között ingadozik. Egy 26 éves, teljesen normális intelligenciájú asszony agyveleje v. *Eickstedt* leírása szerint csupán 850 gramm volt. Tehát a mai emberi agyvelő alsó határértéke kisebb mint a Neandervölgyi formákhoz tartozó emberek átlagosan 900 köbcentiméterre becsült koponyaürmérete. Az előbb említett „*Paranthropus crassidens*” 750–800 köbcentiméter ürméretű koponyáját is alig valamivel haladja csak meg. A „Rubicon cérébral” pillanatnyilag 750 köbcentiméter körül vonul, de nem lehetetlen, hogy újabb leletek ezt a határt is elmozdítsák, vagy merőben eszmei értéké teszik. Az anatómusok nem hajlandók elvetni a kockát. A „Rubicon cérébral” körüli térségben sorba állított állati és emberi koponyák között nem vonható egyértelmű határ. Ugyanez áll a többi csontmaradványra is.

Senki sem tudja megmondani, hogy még állati avagy emberi-e a szóban forgó maradvány, ha elszigetelten vizsgálják a határsávba tartozó csontokat. A fejlődéstörténet egészen elmosta az ember és az állat morfológiai különbségeit.

A morfológiai hasonlóságokhoz megdőbbentően sok pszichés hasonlóság is járul. Az újabb kutatások kimutatták, hogy igen sok, eddig emberinek vélt viselkedés az élőlények fejlődéstörténetének mélységeiből ered. Az állatoknál is megtalálható az utódokról való anyai és apai gondoskodás, a hímek kezdeményező kedve és aktivitása, a nemi különbségre épülő társadalmi tagolódás, családiasság és bizonyos rangfokozatok. Minden tyúktenyésztő tudja, hogy milyen szigorú rangsor van a baromfiudvar legbutább lakói között is. A rangfokozatot nem a nyers testi erő, hanem az egyed bátorsága és fellépése, mondhatnók önérzete szabja meg. A tyúkok rangsora kifejezetten konzervatív: ha valamelyik alulmarad, hosszú időre megjegyzi magának. A legfejlettebb emlősöknél is ugyanaz a helyzet egyébként.

A kiváló állatpszichológus, K. Lorenz megfigyelései szerint a csókák (*Coloeus monedula*) rangsora lényeges pontban tér el a baromfiudvarban mesterségesen összezárt madarak rangsorától. A baromfiudvar magasrangú lakói szívesen megtépik az egészen alacsonyrangúakat is. Nem így a csókák. A nagyok, elsősorban a nagy főnök, soha nem bántják azokat, akik mélyen alattuk vannak rangban. Azokat támadják csak, amelyek közvetlenül utánuk következnek a hierarchiában. Velük szemben nagyon ingerültek. Féltekenyek rájuk. Főleg a despota a trónkövetelőre. Lorenz megfigyelte, hogy az egyik madár, jelöljük A-val, az etető helyen evett. Odajön B csóka. Amikor B meglátja A csókát, kinyújtja nyakát, felborzolja tollait, magasan hordja fejét, méltóságteljesen lépdegget, szóval „imponáló tartásba” vágja magát. Erre A odébb húzódik. Ezután jön oda C. Nem törődik azzal, hogy imponál-e a többinek vagy sem. Meglepetésre A rögtön menekül, B támadóállást foglal el és elűzi C-t. Magyarázat: C rangja a két másik madár között van. Elég közel az alacsonyabb rangú A-hoz, hogy félelmet keltsen benne, s elég közel a magasabb rangú B-hez, hogy kihívja haragját. A magasrangú csókák kifejezetten jóindulatúak az alacsonyrangúakkal. „Imponáló tartásuk” irányukban merő formalitás. Az érzelmi kitörések azonban, épp úgy, mint az emberekre, a csókákra is erős szuggesztív hatással vannak, még akkor is ha nem ellenük irányulnak. Azonnal beavatkoznak a magasrangúak, ha komolyabb formát ölt az alacsonyrangúak viszálya. Mint az eddigiek alapján várható, a lovagiasság szabályai szerint járnak el, és a gyengébbek pártját fogják. A viszályok többnyire a jobb fészkelőhelyek körül törnek ki. Az erősebbek tehát a gyengébbek fészkeinek sértetelenségét védik. Nem járnak el ugyan a klasszikus darwinizmus elvei szerint, mégis biztosítják a faj fennmaradását.

A tojók részesülnek a hímek rangjából. Lorenz megfigyelte, hogy egy igen gyöngye és kicsiny testalkatú, alacsonyrangú csóka-hölgy „imponáló tartása” megfélemlítette a telep addigi főnökét. Egy fiatal hím, amelyik hosszú kóborlás után akkortájt tért vissza a telepre, nemrég túrta ki az öreget vezető-állásából. Lorenz azt gondolta első pillanatban, hogy a fiattól elszenvedett vereség teljesen összetörte az idegeit. Feltételezése azonban hamisnak bizonyult, mert az öreg az új vezetőtől szenvedett csak vereséget, s a második helyre szorult csupán. De akkor miért ijedt meg a bakfistól? Mert ezt a két hét leforgása alatt eljegyezte magá-

nak az új vezető, és a csóka-hölgy automatikusan részesült vőlegénye rangjából. Íratlan törvény csókáéknál, hogy alacsonyabbrangú tojókkal szabad csak házasodni. A meglepő az volt, hogy ez a kis fiatal tojó alig néhány nap után pontosan tudta, hogy mit engedhet meg magának. Nyoma sem volt benne a magasrangú hímek előkelő türelmének. Minden alkalmat kihasznált, hogy törlesszen egykori főnökének. S nem elégedett meg az „imponáló tartással”, hanem rögtön tettelegességre vetemedett. Egyszóval egész közönségesen viselkedett.

Lorenz nem a csókákat ruházza fel emberi tulajdonságokkal. A madarak viselkedéséből kiderül ellenben, hogy az emberi érzelmek és indulatok hordják magukon a fejlődéstörténet közös ember-előtti szakaszának bélyegét. Az emberek nem borzolhatják fel ugyan tollaikat, az imponálás vágya azonban éppen úgy él bennük, mint a csókákban. Rajtuk is épp úgy lehet mosolyogni néha, mint a madarakon.

Állati intelligencia?

A magasabbrendű állatok viselkedésében és eszközhasználatában fedezhető fel az a rendkívül finom, de annál élesebb határvonal, ami minden biológiai hasonlóság és rokonság ellenére is elválasztja és megkülönbözteti az embert az állattól.

A legelső ilyen irányú kísérleteket W. Köhler végezte csimpánzokkal, még az első világháború előtt, Teneriffa szigetén. Azóta többször felülvizsgálták jegyzőkönyveit, megismételték kísérleteit és újból kiértékeltek eredményeit. Az ellenőrzések során világosan kitűnt, hogy az emberi értelem és az ún. állati intelligencia között legalább is minőségi különbség van. Koths szovjet tudós, a moszkvai Museum Darwinianum munkatársa hosszú évek kísérletei és számos megfigyelés alapján állapítja meg, hogy „az emberszabású majmok intelligenciája az egyszerű vizuális gondolkodás síkján reked meg... képtelen azonban fogalmat alkotni. Az ilyen intelligencia minőségileg különbözik az ember fogalmi gondolkodásától”. De akkor miért nevezik mégis intelligenciának? Nehéz rá jobb szót találni. A görögök az emberi értelmet „nous”-nak, az értelem gyakorlását pedig „noézis”-nek mondták. E görög kifejezéseket az „intellectus” és „intelligentia” szavakkal fordították latinra. A latin szavakat aztán átvették az európai nyelvek. Az intellectus szó jelentését a bölcselők többé-kevésbé tisztán megőrizték napjainkig, az intelligencia szó azonban furcsa viszontagságokon ment át. Részben ennek tudható be, hogy a magasabbrendű állatok tapasztalását főleg biológusok és állatpszichológusok gyakran „állati intelligenciának” mondják. E szóhasználat annyiban jogos, hogy a magasabbrendű állatok, főleg emberszabású majmok viselkedésében találhatók meg az értelmes emberi viselkedés szenzitív alapjai.

Térjünk vissza Köhler kísérleteihez. A csimpánzok viselkedését elsősorban a *vizuális kormányzás* jellemzi. A legokosabb kísérleti állat, Szultán, megpillantott egy kötelet, amelynek egyik végén gyümölcs függött, másik végét pedig karikával szögre akasztották. Szultán észrevette a kötel és a zsákmány közötti összefüggést. Rángatta és húzogatta a kötelet, de arra nem jött rá, hogy a karikát leakassza a szögről. Más esetben látszólag több kötel futott a cél felé, mindig a legrövidebb kötelet húzta meg először, és nem azt amelyiken a zsákmány függött. Szultán arra is rájött, hogy két bot elég hosszú már ahhoz, hogy elérje velük a gyümöl-

csöt. Azonban semmire sem ment velük, mert az összeillesztésnél kellett fognia a botokat. Egészen tanácstalanná vált, ebben az optikailag kielégítő, de gyakorlatilag mégis eredménytelen helyzetben. Később véletlenül egymásba dugott két bambuszrudat, és akkor már eredményesen használta őket. Wazuro, aki felülvizsgálta Köhler kísérleteit, azt tapasztalta, hogy a csimpánzok megrágnak a bambuszrudak végét, hogy egymásba illeszthetők legyenek. Erre azonban csak akkor jönnek rá, ha a két rudat egymásutáni hosszban látják. Nem tudják elvégezni ezt a feladatot, ha külön-külön adják a bambuszrudakat mindkét kezükbe. E példából kitűnik, hogy nem értik meg az állatok a bot, a távolság és a gyümölcs összefüggését, mert konkrét észlelések és képzetek nélkül semmire sem mennek. Ezt a következtetést támasztja alá az a megfigyelés is, hogy akkor tudják csak használni a botokat, ha az elérendő céllal együtt látják őket látóterükben. A ketrec ellenkező végében elhelyezett bambuszrud felhasználhatósága meghaladja képességeiket. Ezzel szemben mindennel próbálkoznak, ami kezük ügyébe esik, hosszukás és mozgathatónak látszik: kendőkkal, drótokkal, takarókkal. Wazuro megfigyelései szerint még kövekkel is, pedig ez még csak megközelítőleg sem oldja meg a feladatot, hiszen a követ meg kell fogni, és az ujjak görbülete miatt inkább rövidebb lesz a karjuk, mint hosszabb.

A csimpánzok másik jellegzetessége, hogy nem tanulnak *eredménytelen* kísérleteikből. Ha más káran tanul a bölcs, ők még saját kárukból sem tanulnak. Nem tanulták meg, hogy két ládát szilárdan helyezzenek egymásra. Egyikőjük még azzal is próbálkozott, hogy a felső ládán állva, kihúzza alóla az alsót s ezzel magasztja meg a felső ládát. Máskor meg minden áron szemük magasságában szerették volna a falra ragasztani a ládát, hogy közelebb legyen az elérendő célhoz. A létrát is függőlegesen támasztották a falhoz, és ez természetesen mindig eldőlt. Sohasem tanulták meg, hogy az optikailag kevésbé kielégítő, de statikailag egyedül célravezető módon állítsák fel a létrát. A legokosabb állat sem próbálta eltávolítani a köveket az üres konzervdobozokat, amelyek bizonytalanra tették a láda alatt a talajt. A szilárdságról sincs fogalmuk. Minden sikerelenség ellenére is addig próbálkoznak kendőkkal, drótokkal, kötelekkel, amíg bele nem fáradnak; amíg tart a gyümölcs keltette ingerületi állapotuk. Egy gyermek hasonló helyzetben azért nem próbálkoznék bot helyett kendővel, mert a tapintásból tudná már, hogy a kendő nem elég merev ahhoz, hogy elérje vele a gyümölcsöt. Sőt, a gyermeknek elég ránézni a kendőre, és már tudná, hogy hiába is próbálkoznék vele. A csimpánz is tesz-vesz a dolgokkal, de sohasem hagyatkozik eközben kialakult tapasztalataira és várakozásaira.

A csimpánzok nem tudják függetleníteni viselkedésüket az *elemi* érdektől. Tesznek kerülőutat, hogy a rövidebb bottal elérjék a hosszabbat és ezzel a gyümölcsöt. Ilyenkor állandóan a gyümölcsre szegezik szemüket. Nem tudják azonban megoldani a formailag negatív és tartalmilag pozitív feladatokat. A ketrec elé tett fióknak hiányzik a negyedik szembenlévő oldala. A feladat abból áll, hogy a fiókba helyezett gyümölcsöt egy bot segítségével úgy kell elmozdítani, hogy megkerülje az egyik párhuzamos oldalfalat. Ennél a feladatnál mindig csodót mondtak az állatok. Főleg a kívánság akadályozza meg őket, hogy rájöjjenek a tőlük legtovább lévő nyitott oldal jelentőségére. Szultán is csak négy véletlen mozgás után jött rá, hogy ha kigurul a fiókból a gyümölcs, akkor meg tudja szerezni. Mindig ijedten kapott a gyümölcs után, amikor az gurulni

kezdett a helyes irányba. A majmok tevékenysége igen könnyen felborul. Minden új inger megváltoztatja a tevékenységek sorozatát és szét-esik a teljesítmény. Koko a ládát egy magasra függesztett bot alá viszi, mellyel elérhetné a gyümölcsöt. Ütközben a gyümölcs előtt kell áthaladnia. Ez olyan erős ingert vált ki belőle, hogy a ládát használja botnak, és így próbálja elérni a zsákmányt. Más esetben a bot felé fordul ugyan, de a láda megbúvólten marad a végcélnál. Néha keres az állat, mert véletlen esetek sikerre vezették. A cél körén kívül azonban észre sem veszi a megfelelő eszközt. A ketrec mellett egy hosszú bot előtt vezették el a legokosabb állatot. Eszébe sem jutott, hogy megragadja a kínálkozó alkalmat. Ezzel szemben a legprimitívebb emberek is előre lecsiszolják a követ, mielőtt még látták volna a gazellát, amelyet ezzel az éles kővel fejtenek ki bőrből. Dárda készítésénél sem tudják még, hogy mammutot, vagy őstehenet ejtenek-e el vele. Az állatnak nincs objektív képe a feladatról: csak a cél közelében látja, hogy a bot túlságosan rövid, a láda nagyon alacsony. Grande még egy másik ládát is hoz, mintegy két méterről. Eközben titokban eltávolítják azt, amit már odavitt. Amikor megérkezik a második ládával, feláll rá, aztán jajgatni kezd, hogy még sem éri el a gyümölcsöt. Végül bánatában a megfigyelőhöz fut vigasztalásért.

Mindezeket összegezve megállapítható, hogy a majmok nem ragadják meg a különböző adatok szükségszerű összefüggéseit. Nem értik meg az elvégzendő feladatot. Még csak nem is érzékelik az összes jelentős adatot. Nem működik együtt összes érzékszervük az agyukkal. Ennek az együttműködésnek hiánya folytán a majmoknak nincs olyan külviláguk, mint az embernek. A majmok tapasztalása igen vázlatos. Kizárólag vizuális adatokra szorítkozik. A tapasztalás vázlatossága mellett a közvetlen hasznosság az, ami döntően hat a majmok viselkedésére. A prémium vonzóereje nélkül nem tevékenyek, a közvetlen prémium azonban gátolja őket minden olyan feladat elvégzésében, amelyet kerülőúton lehet csak megtenni. Mindezek alapján helyesebb lenne „állati intelligencia” helyett a tapasztalás biológiai mintájáról beszélni.

A tapasztalás biológiai mintája vázlatos és specifikus: csak néhány, a fajra jellemző inger hat az állatra. A közmondás szerint a vak tyúk is talál szemet, a kísérletek azonban azt bizonyítják, hogy sötétben még az ép tyúk sem táplálkozik. A tyúk azonnal abbahagyta a szemek felszedését és elaludt, ha mesterségesen besötítették az ólat, pedig előzőleg éhezették, és a szemek elfődték a lábát. A csókák csak ugró szöcske után kapnak, észre sem veszik nyugalmi állapotában. A kullancs számára az őszi erdő minden pompája kimerül a hőérzetben és szaglásban. Azonban a szagok közül is csak az emlősök jellemző vajsav szagát érzi meg. Erre a szagra leejti magát a fáról, s ott fúródik bele az állat bőrébe, ahol az a legmelegebb, tehát legvékonyabb. Ha elhibázza az esést, újra felmegy a fára, mert vonzza a napsugár melege, s kezdi előlről az egészet. Lehet, hogy csak húsz év múlva sikerül elköltenie élete első és utolsó étkezését, ami egyúttal nászslakoma is, aztán elpusztul. Azonban a fejlődés jóval magasabb fokán álló majmok tudata sem sokkal plasztikusabb. A narancsutáznatnak azonnal nekiesnek. Sem a kellő illat hiánya, sem a tapintás nem világosítja fel őket, hogy csak utánzattal van dolguk. Egyáltalában nem reagáltak, amikor azt az oldalt mutatták nekik, amelyiken kilyukadt a papír. Ismét nekiestek azonban, amikor az utánzat ép felét fordították feléjük. Darabokra szedték, enni kezdték a papírt, négyszer-ötször is kivették szájukból, végre undorral eldobták. Láthatóan akkor, amikor kimerült a vizuális hatás keltette ingerületi állapotuk.

Az emberi tapasztalás mintái

Az emberi tapasztalást esztétikai, intellektuális és drámai minta jellemzi. Ha rámutatunk az emberi tapasztalás néhány jellegzetes vonására, akkor ebből már könnyűszerrel belátható, hogy mit értünk e mintákon.

Az állat közömbös, ha olyan tárgyak veszik körül, amelyek benne nem keltenek ingert. Ha pedig a nem-tudatos életfolyamatoknak nincs szükségük külső tárgyakra, elbóbiskol és elalszik az állat. Az emberi életben a tudat túláradása messze felülmúlja a biológiai főkönyv számára jelentős gyönyör és fájdalom néhány tételét. A tudatos élet spontán örömét fejezi ki a gyermekek fáradhatatlan játéka, az ifjak erőfeszítő mérközései, a napsütéses reggel derűje, a tág kilátás felszabadító lendülete. Lehet, hogy nem kizárólagosan emberi örömek ezek, mert a bocik is játszanak, s a kígyó is megbűvöli áldozatát. Azonban mégsem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a sportot nem az egészséges testgyakorlásért úzik elsősorban, hogy nemcsak jó ételekben és csinos nőkben lehet gyönyörködni. Az esztétikum nem merül ki a biológiailag hasznosban; a tapasztalás pusztán a tapasztalás kedvéért is létrejön az emberben. Belelőpokolódik a legkomolyabb biológiai feladatok mögé, s igazi felszabadulást, önmagát igazoló örömet nyújt.

A tapasztalás művészi vagy *esztétikai mintája* kettős felszabadulást jelent. Az érzékeket felszabadítja a biológiai szükség nyüge alól, az értelmet felmenti a tudományos igazolás és tárgyilagosság fárasztó kényszerűségétől. A művész nem bizonyít. Az alkotás igazolja eszméit: ha sikeresen testesíti meg színekben és formákban, hangokban és mozgásban, az elképzelt helyzetek és események lebilincselő előadásában. A tapasztalás esztétikai mintája a tudatos élet spontán örömét megtoldja a kötetlen szellemi alkotás felszabadult örömeivel.

A művészet ezért szimbolikus. A szimbolikától elválaszthatatlan homály bizonyos értelemben a művészet legáltalánosabb értelme. A rendszerező értelem szabatos kérdéseit megelőzi a szív mélyén támadt csodálkozás, amiből az összes kérdés fakad. A művészet, amennyiben az emberi alanyt fejezi ki, erre a csodálkozásra mutat rá. Mint az érzékek és az értelem felszabadítója e csodálkozás elsődleges tárgyát, az embert állítja elénk. Az állatok nem kérdések maguknak, mert biztos védelmet nyújt nekik a biológiai rutin. A művészet felhívja azonban a figyelmet az ember kötetlenségére. Az ember az, aki azzá teheti magát, ami lenni akar.

Térjünk át a tapasztalás *intellektuális mintájára*. Az érzetek és képzetek esztétikai felszabadítása, az indulatok és mozgások szabad esztétikai ellenőrzése nem a biológiai ösztönök bilincseit töri fel csupán, hanem hajlékonyá és rugalmassá is teszi a tapasztalást. A hajlékony tapasztalás pedig megfelelő eszköz a kutató értelem számára. Az élénk fiatalok még nehezen tanulnak. Egy tapasztalt matematikus már könnyen sajátítja el a tudatát betöltő szimbolikus jelzéseket és vázlatos képeket. A gyakorlott megfigyelő külső érzékei szinte teljesen elfelejtik a primitív biológiai funkciókat. Olyan élessé válnak, hogy lépést tartanak a legbonyolultabb eljárásokkal és kifinomult osztályozásokkal is. Ha pedig elméleti problémára irányul a figyelem, még a tudatalatti is, munkához lát, s a legváratlanabb pillanatokban szállítja a megoldást sugalló képzeteket, mintákat és távlatokat, amelyek kihívják a kívánt belátást és az örvendező felkiáltást: megvan! Az emlékezet kikutatja a tervezett ítélet ellenérveit, a képzelőerő előveszi a jövő várható lehetőségeit, amelyek a készülő ítélet helytelenségét bizonyítanák. Az intellektuális minta oly

mélyre hatol, oly szilárdan uralkodik a tudatban, oly különlegesen alakítja át a spontán érzékelést, hogy az emlékek és elővételezések csak akkor kerülnek elő a tudat kincseskamrájából, ha valami elfogadható összefüggésben vannak a várható ítélettel. Az érzéki tapasztalás olyan mint a kaméleon. A biológiai és esztétikai mintán kívül intellektuális minta is elrendezheti. A művész alkotó fantáziájából a kutató szellem automatikus eszköze, helyesebben szólva, vitálisan alkalmazkodó munkatársa is lehet. A tehetséges ember tapasztalása könnyen siklik rá az intellektuális mintára. Spontán érzékelése gyorsan és pontosan válaszol az ész kívánalmainak, már szeme kiszűri a lényegtelenet és csak a jelentőt látja meg. Mindamellet a legtehetségesebbnek is véres verejtékkal kell megfizetnie belépti díját a tudomány csarnokába. Aki alapos tudásra akar szert tenni, beláthatatlan vállalkozásba kezd. Kérlelhetetlen macacssággal bír csak a végére járni. Aki nem elégszik meg azzal, hogy társaságbeli híresség maradjon, hanem újat akar belátni és felfedezni, azt teljesen igénybe veszi erőfeszítése, hogy megértsen. A megértés csigavonalban halad felfelé. A fokozatosan kialakuló belátásokkal kapcsolatban mindig új szempontok emelkednek ki, egy sorral magasabban. Minden eredmény a következő elődje csupán, és a legvégső fogja át csak az egész területet.

Általában nem művészek és nem tudósok az emberek. A mindennapos tevékenységek mögött meghúzódó szándékokat és indítékokat a hétköznapi tapasztalás *drámai mintája* irányítja. Az éhség és a szexualitás nem csak biológiai vágy, ami kizárólag arra indítja az embert, hogy egyék és párosodjék. A pusztán biológiai vágy rangján aluli. Az önfenntartás tagadhatalanul biológiai feladatát emberi étkezéssé nemesíti. Étkezését a vágóhídtól és konyhától lehetőleg távol költi el, az ételeket sem természetes alakjukban fogyasztja. Jellemzően írja *Alma Mahler-Werfel* első férjéről, hogy a nagy muzsikusnak nem találhattak úgy, hogy felismerhető legyen a hal vagy baromfi természetes alakja. Az ebédlő gondos felszerelésével és fennkölt asztali szokásokkal nemesítjük meg az étkezést. A ruha sem arra való csupán, hogy védje a testet. A madarak színes tollazatát épp úgy helyettesíti mint az állatok meleg bundáját. A ruha elrejt, kijelent és díszít, mert az ember érzékelő és érzékelhető teste nem jelenhetik meg úgy, mint egy merőben organikus biológiai egység. Az emberi szexualitás sem biológiai feladat csupán, hanem az emberi kapcsolatok legnagyobb misztériuma is. A függő beszéd finom könnyedségébe rejtjük, az eszményiség légkörével vesszük körül, az ott-hon szentélyében őrizzük s a titok iránti kegyelettel övezzük. Nem ostoba prudériából, hanem azért, mert a szerelem drámaisága teszi emberivé az állati szükségét.

Az ember legelső és legfontosabb műalkotása saját élete. A stílus, mielőtt rányomná bélyegét a műre, az emberben van. Saját testével azonban nem bánhat olyan kötetlenül mint a színekkel és hangokkal, mert benne épp úgy jelentkezik az élet alapjául szolgáló anyag igénye és szüksége mint az állatokban. Nem szabad megvetni testi szükségleteinket. Az élet és annak Teremtője ellen vétkezik, aki elutasítja magától ezeket a mélyről jövő biológiai igényeket. Nem elfojtani, hanem a tudat segítségével alakítani, módosítani és egységesíteni kell őket. A kultúra az ösztönökre is kiterjed. A tapasztalás emberi mintái a művészi alkotás, a tudományos kutatás és a drámai szerelem képzeivel, valamint e képzetek tudatos integrálásával művelik meg és elégítik ki az idegfolyamatok jogos igényeit.

Az állapotban az érzékelés és érzéki vágyódás az a legmagasabb szint, ami elrendezi az eggyel alacsonyabb szintű organikus folyamatokat. Az érzéki folyamatok magasabb rendje az emberben a kutatás és belátás, megértés, ítélet és választás. Azonban a kutatás és belátás nem *egy meghatározott* magasabb rend, hanem magasabb rendek sorozatainak állandó gyökere és forrása inkább. Az emberi tapasztalás szabadon választott mintái ugyanis nem épülnek bele az emberi szervezetbe. Ha egy állat másképpen kezd élni, mint eddig, akkor nemcsak specifikus érzékelése változik meg, hanem szervezete is. Az állati szervezet magasabb rendje az érzékelés. A fajra jellemző, specifikus érzékelés alkotja a különböző fajokat. Egy állatfaj az életprobléma egy lehetséges és érthető megoldása. Az élet új megoldása azonban új fajt jelent.

Égészen más a helyzet az embernél. A matematika új területe, a tudomány újabb szempontjai, új civilizáció, kultúra, politika, filozófia vagy világnézet nem változtatja meg az érzékelés eddigi módját. Nem hoz létre újabb emberi fajt. A változás itt nem az érzékelés új módjában, hanem a régi módon észlelt adatok új elrendezésében rejlik. Látásnak, hallásnak, izlésnek tapintásnak, elképzelésnek, érzésnek és érzelemnek idegrendszeri alapja van. A kutatás és keresés, belátás és megértés alapjait azonban nem a központi idegrendszer fejlettebb szerkezete és működése, hanem a pszichés tartalmak, vagyis az érzetek, képzetek, vágyak és indulatok alkotják. A megértés nem új típusú érzékelés új érzékszerv révén. Az érzékelés a periférikus és központi idegfolyamatok magasabb rendszerezése, a megértés ellenben oly sorozatok gyökere, amelyek ezeket az érzékelt adatokat rendezik el és kapcsolják össze. Az ember és az állat különbsége nem az idegrendszer fejlettségében, hanem a kutatásban és belátásban rejlik. A természettudomány úgy fejezi ki ezt a különbséget a maga kategóriáival, hogy az emberi nemet — az élők világában egészen egyedülálló módon — egyetlen egy faj képviseli. Kémiai elemből kilencven egynéhány van, a növény és állatfajok száma a millió körül mozog, az emberből mégis egyetlen egy faj van csak ezen a földön.

*

Már csak az marad hátra, hogy levonjuk a végső következtetéseket. A fejlődéstörténeti kutatások egyre inkább igazolják, hogy az ember nem testi felépítésében különbözik az állatoktól. Élettani és idegéletteni tulajdonságokban sem kereshetjük ezeket a különbségeket. Az ember és az állat különbsége nem az élet anyagi alapjaiban rejlik.

Az ember mindamellett különbözik az állattól. Mégpedig egészen páratlan módon, olyan típusú különbséggel, amelyre nem találunk más példát az élők és a nem-élők világában.

Ha pedig az ember és az állat közötti különbség nem az anyagi alapokban van, ha az ember és az állat különbsége egészen új típusú és eltérő az eddig tapasztalt minőségi különbségektől, akkor ez az egészen új típusú különbség egy egészen új típusú valóságra is utal az emberben. Ezt a gyökeresen másfajta valóságot, amiből a kutatás és belátás ered, emberi szellemnek mondjuk. A tapasztalás esztétikai, intellektuális és drámai mintáit, vagyis a kultúrát ennek a szellemnek köszönhetjük.

A szellem nem anyag, s amint láttuk, nem az anyag magasabbrendű működése. Mindazonáltal a szellem nem idegen az anyagtól. Az anyag az emberben tér úgy magához, hogy tud is róla. Az érthető ezen a ponton csap át az értelmesbe. Az anyag fejlődése az emberben éri el a szellemet. Az ember nem csupán test és vér, hanem megtestesült szellem és át-szellemült anyag.

FERENCES GIMNÁZIUMOK MAGYARORSZÁGON

Amikor 1950-ben a Magyar Népköztársaság kormánya és a katolikus püspöki kar között létrejött megállapodás nyolc katolikus gimnázium működésére nyújtott lehetőséget s közülük az esztergomit és a szentendreit a ferencesekre bízta, alighanem sokak előtt felmerült a kérdés: hogyan kerülhetett sor erre, hiszen a ferenceseket nem mint tanítórendet tartotta számon a népi tudat. S különösebben nem is csodálkozhatunk rajta, hogy a kérdés felvetődött — esetleg még ma is felvetődik —, mert általában eléggé feledésbe mint az a szerep, amelyet a ferencesek századokon át vittek a hazai közoktatásban. Pedig hogy milyen nagyarányú volt ebbeli tevékenységük, arra már azoknak a gimnáziumoknak pusztá felsorolásából is következtethetünk, amelyeket Szent Ferenc rendje, ideértve a minoritákat is, tartott fenn és vezetett Magyarország mai és régebbi területén. Zárójelben adjuk tanításuk időtartamát is az illető helyen.

Arad (1745—1873), Baja (1761—1851), Bártfa (1814—1894), Csiksomlyó (1650—1848), Eperjes (1774—1867), Eszék (1708—1856), Eszternek (1752—1800), Esztergom (1776—1791 és 1931—), Érsekújvár (1842—1886), Gödöllő (1911—1919), Gyöngyös (1776—1898), Jászberény (1779—1857), Keszthely (1772—1796), Kézdivásárhely (1680—1911), Körmöcbánya (1768—1852), Lőcse (1776—1788), Lugos (1837—1849), Mohács 1817—1849), Mikháza (1669—1785), Miskolc (1734—1886), Nagybánya (1774—1887), Nekse (1650—1785), Nyirbátor (1766—1785, 1911—1921), Pozsega (1796—1864), Rozsnyó (1773—1778), Szabadka (1747—1860), Szakolca (1807—1850), Szentendre (1950—), Szilágysomlyó (1826—1919), Szolnok (1831—1887), Szombathely (1773—1795), Varasd (1776—1785), Velika (1640—1796), Zombor (1767—1785), Zsolna (1776—1879). E gimnáziumokon kívül tanítóképző Csiksomlyóban (1858—1883).

Kezdet és virágkor

Mint összeállításunkból kitűnhetett, a ferencesek a 17. század közepén kapcsolódtak be a középfokú oktatásba, s 1773-ig, a jezsuita-rend feloszlatásáig, már 16 gimnáziumot vállaltak magukra.

A töröktől megszállt déli részeken, a szlavóniai Velikán 1640 körül, Nasicán (Nekse) 1650 körül kezdték meg részben a rendi növendékek, részben a környékbeli ifjúság oktatását. A felszabadító harcok idején a tanítás szünetelt, a karlócai béke (1699) után azonban tovább folytatódott, egészen a 18. század végéig. Erdélyben a 17. században Csiksomlyón, Mikházán és Kézdivásárhelyen, a 18. században Aradon és Eszternelken létesítettek gimnáziumot. A 18. században Körmöcbányán, Miskolcon, Keszthelyen, Szombathelyen, Eszéken, Szabadkán, Baján, Nyirbátorban és Zomborban vették kezükbe a gimnáziumi tanítást.

A felsorolt helyeken nem mindenütt állott rendelkezésükre tanításra alkalmas helyiség. Ezért gyakran a kolostor egy részéről mondtak le ideiglenesen, vagy saját költségükön emeltek iskolát. Miskolcon két alkalommal, Csiksomlyón többször is építkezniök kellett, mert a török betörések elpusztították iskolájukat és kolostorukat. A kisebb helyeken 50—150 volt a diákok száma, a nagyobb helyeken 200—300.

A tanítás menete nagyjából egységes volt, és az akkor már általánossá vált jezsuita iskolarendszerhez igazodott. A gimnázium két tago-

zatra oszlott. Az alsó tagozat három nyelvészeti, ún. grammatikai osztályból állott. Ez volt a „deákos iskola”, melynek tanulmányi anyaga a latin nyelv elsajátítását szolgálta. A felső tagozatot a poétikai (költészettani) és retorikai (szónoklattani) osztály képezte. Mindegyik osztályban csak egy tanár tanított. Így a tantestület a felső tagozattal is rendelkező gimnáziumban 5 tanárból és az igazgatóból állott. Az oktatás legfőbb céljának a magasabb osztályokban is a latin nyelv tökéletesítését tekintették, ami egyértelmű volt az egyoldalú, ún. klasszikus műveltséggel.

A vázolt tanrendszer a jezsuita-rend feloszlása után még néhány évig fennmaradt. Abban az átmeneti időszakban, amely az új oktatási rendszer bevezetéséig telt el, a ferencesek újabb nyolc gimnáziumot vállaltak magukra. Oka ennek részben az volt, hogy az akkori magyar állam nem rendelkezett elégséges oktatói gárdával. A történelmi Magyarország területén 1773-ban 8742 helységet találunk, ám összesen csak 4315 iskolamester működött, vagyis a helységek több mint a felében még tanító sem volt. A magasabb fokú oktatás céljára még ennél is kevesebb tanerő állt a kormányzat rendelkezésére. A jezsuiták feloszlása után szinte válságos lett a helyzet, mert ez a rend addig 41 gimnáziumban tanított és 7 nevelőintézetet vezetett. Pótlásukat a másik tanítórend, a piarista, nem tudta egyedül biztosítani. A ferenceseket így még nagyobb mértékben igénybe kellett venni.

Meg kell itt jegyeznünk, hogy a közoktatás akkori állapota, a tananyag akkori követelményei minden különösebb továbbképzés nélkül alkalmassá tették a ferenceseket a középfokú tanításra. A közpályákon való érvényesüléshez a latin nyelv ismerete volt a legszükségesebb követelmény, latinul pedig minden ferences pap tudott. A többi tantárgy anyaga viszont annyira csekély volt, hogy ezt magánúton is hamar elsajátíthatták s így könnyen letehették az előírt vizsgát. Szempont volt az is, hogy a ferencesek szolgáltatták a legolcsóbb munkaerőt. Ott kapcsolódtak be ugyanis a tanári munkába, ahol kolostorral rendelkeztek, s ha az oktatásért valamilyen fizetést is kaptak, ez már jövedelmi többletet jelentett a lelkipásztorkodásból és kéregetésből élő rendnek. A kisebb vagy szegényebb városok vezetősége éppen amiatt fordult előszeretettel a ferencesekhez.

A kilenc gimnázium átvétele tehát nem jelentett nehézséget. Hivatás dolgában ekkor még jól álltak, és ezért elegendő embert küldhettek mind a lelkipásztori munkára, mind a közoktatásba.

1777-ben lépett életbe a nagy oktatásügyi reform, a „Ratio Educationis”. Megszüntette a latin nyelv egyeduralmát s már a természettudományos ismeretek nyújtására is törekedett. Az ekként megkívánt tudástöbblet megszerzése sem okozott azonban a rendtagoknak nehézséget, mert az egyes rendtartományok hittudományi főiskolái elégséges alapot nyújtottak arra, hogy akár házitanfolyamokon, akár magánúton is kis szorgalommal megszerezzék azt.

A „rációs” típusú gimnázium öt osztályból és pedig három nyelvészeti és két humanista osztályból állott, s erre a gimnáziumra épült az egyetemre előkészítő liceum. A tanároknak 1794 után a főigazgatói székhelyeken a tankerületi főigazgatóból és a helybeli tanárokból összeállított bizottság előtt kellett vizsgáznok. Ez az oktatási rendszer 1806-ban annyiban változott meg, hogy attól kezdve a gimnáziumok kis vagy algimnáziumokra, és nagy vagy főgimnáziumokra tagolódtak. Az algimnáziumokban négy nyelvészeti osztály volt, a főgimnáziumok pedig még két humanista osztállyal is rendelkeztek s így most már hat osztályból álltak.

Mindezek az újítások nem okoztak a ferenceseknek nagyobb gondot, az 1780—1790-es években azonban gimnáziumaik felétől meg kellett válniuk. A II. József uralkodását jellemző laicizáló folyamat magyarázza ezt. Ennek elmúlása után a feladott iskolák helyébe azonban csakhamar újak kerültek. A 19. század közepéig Szakolcán, Bártfán, Érsekújvárott, Jászberényben, Szolnokon, Szilágysomlyón, Lugoson, Mohácson és Pozsegán nyitottak újabb gimnáziumot.

Hogy a polgárság milyen örömmel fogadta a ferences középiskolák megnyitását, csak egy példával világítom meg. Mohácsra 1817. január 25-én érkezett meg a királyi engedély a gimnázium megnyitására. A város ebből az alkalomból nagy ünnepséget rendezett, amelyet este táncmulatsággal fejeztek be. Közben pénzgyűjtés is volt a város hadirokkantjai részére. A gimnázium ünnepélyes megnyitását 1817. november 4-én a zárdatemplomban bemutatott szentmisével kezdték be. Szentmise közben mozsárágyukból diszlövéseket adtak le. S hogy e napot emlékeztetésebbé tegyék, a diákok közt kalácsot osztogattak, a nagyközönség pedig közebedre gyűlt össze. Hasonló érzelmekkel fogadták a ferences gimnáziumok megnyitását a többi városban is. Lugoson például este még fátylasmenetet is rendeztek.

A ferences gimnáziumok ekkor, a 19. század első felében élték virágkorukat. Iskoláik többsége hatosztályos, ún. nagygimnázium volt, amelyben általában 6 tanár tanított. Az egész országban mintegy száz ferences tanár évente 4—5 ezer diákot oktatott. A legnépesebb gimnáziumokba, például az aradiba és a bajaiba 350—400 diák is járt. A kisebbekben ennek felére tehető a tanulók átlagos létszáma. A magyar irodalom fejlődése szempontjából is jelentősek voltak a ferences tanárok által írt szindarabok és misztériumjátékok, amelyeket rendszerint az iskola dísztermében adtak elő a környék lakosságának jelenlétében.

Hanyatlás kora

A 19. század közepe táján fokozatosan egyre több gimnáziumban hagyták abba a ferencesek véglegesen a tanítást. A visszalépések legfőbb oka az 1850-ben életbeléptetett új oktatási rendszer volt. Ennek alapjait az 1849-ben kiadott „Entwurf zur Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich” című nevelésügyi tervezet fektette le. Lényegében az Ausztriában divó oktatási és nevelési elveket tette kötelezővé a császári kormányzat nálunk is. Ez az új oktatási rendszer, kisebb-nagyobb változtatásoktól eltekintve, alapjaiban a második világháború végéig megmaradt.

Elsősorban ezekben az intézkedésekben gyökerezett a ferences gimnáziumok fokozatos elsorvadása. Mivel a törvény megkövetelte a szakoktatást, a ferenceseknek sokkal több rendtagot kellett volna kivonniuk a lelkipásztori munkából, mint amennyit lehetett, márpedig elsődleges hivatásuk mindenkor a lelkipásztorkodás volt. A másik ok az egyetemi végzettség egyre szigorúbb megkövetelése volt, ami olyan anyagi terhet rótt volna a rendre, amelyet semmiképpen sem vállalhatott. A hívek adományai és a lelkipásztori tevékenység biztosítani tudták a rendtagok megélhetését és a renden belüli tudományos kiképzését, de egyetemi városokba küldeni és ott évekig neveltetni a tanárjelöltek százait, erre a ferencesek nem is gondolhattak. Középiskoláikat így sorban átadták az államnak, némelyeket katolikus jellegük megőrzésével.

A 20. században ennek ellenére három új helyen nyitottak gimnáziumot. A minorita ferencesek 1911-ben Nyirbátorban és Gödöllőn alapítottak középiskolát. Ezek egyike sem bizonyult azonban életképesnek. Gödöllőn az 1918/19-es tanévben nyílt meg a nyolcadik osztály, amelynek végén megtartották az érettségit is, a következő tanévet azonban már nem tudták elkezdni. Nyirbátorban, ahol csak négyosztályos gimnázium működött, 1921-ben hagyták abba a tanítást. A harmadik ferences alapítású gimnázium, az esztergomi azonban máig működik.

Mai helyzet

A Szűz Máriáról elnevezett ferences rendtartomány 1931-ben nyitotta meg gimnáziumát Esztergomban. Ottani tanító működésük már bizonyos múltra tekinthetett vissza. A 18. században ugyanis közel két évtizedig oktattak a jezsuitáktól elhagyott középiskolában. A középiskolás fiatalsággal újból való foglalkozást 1928-ban kezdték el. Ekkor bentlakásos intézetet létesítettek. Ezt az internátust fejlesztették ki 1931-ben gimnáziummá. Az első érettségit 1939-ben tették le a növendékek.

A második világháború után, hazánk felszabadulásával döntő változás állott be nemcsak az esztergomi gimnázium, de az egész magyar közoktatás történetében is. A népi demokrácia új iskolarendszere, mint közismert, az alapműveltséget nyújtó kötelező nyolcosztályos általános iskolán nyugszik. Az általános iskolákra épülnek a középfokúak, amelyek mindegyikének elvégzése lehetőséget ad a felsőfokú közoktatási intézetekbe való belépésre. A középfokú iskolák, így a gimnázium is, négy osztályból állnak. Az iskola számára az életre való nevelést, az oktató munkának a termeléssel való összekapcsolását az 1961. évi III. törvény írja elő. Kimondja, hogy a gimnáziumban a hét öt napján elméleti oktatásban kell részesíteni a fiatalságot, a hét egy napján pedig gyakorlati politéchnikai oktatást kell nyújtani.

Ilyen szocialista típusú gimnáziumban az 1950/51-es tanév óta két helyen tanítanak a ferencesek. Az egyik az esztergomi Temesvári Pelbárt gimnázium, amely az 1931-ben létesített intézet falai közt foglal helyet. Négy párhuzamos osztályában mintegy 300, az ország minden részéből egybesereglett diák tanul. A másik ferences középiskola a szentendrei gimnázium, amely a harmincas években létesített magángimnáziumból fejlődött ki. A gimnáziumi tanfolyam 1947-ben nyerte el a nyilvánossági jogot, majd 1950-ben a ferences rend kezébe került. Bár itt nincs bentlakásos intézet, a négy párhuzamos osztályt itt is kereken 300 helybeli és környékbeli fiatal tölti meg. A rend másfélmillió forint költséggel korszerűsítette a régi földszintes épületet amelyet modernül berendezett politéchnikai előadóteremmel és tornateremmel is ellátott.

Mint látjuk tehát, az 1640-től napjainkig eltelt három század alatt a ferencesek erejükhöz és lehetőségeikhez képest nagyon is kivették részüket a magyar közoktatásból. Az 1770-es években 24 gimnázium, az 1840-es években pedig 21 volt a ferencesekre bízva. Ezek az iskolák koruk színvonalán állottak, bár természetesen nem hasonlíthatók össze a mai, minden szempontot figyelembe vevő, fejlett iskolatípussal. A gimnáziumok modernizálása azonban igazában csak a múlt század második felében indult el. Ilyen szempontból modernnek nevezhető, érettségit is nyújtó gimnáziummal a múlt század második és a jelen század első felében hat helyen rendelkeztek a ferencesek. Jelenleg pedig Esztergomban és Szentendrén tanítanak.

RÉGI IDŐK MOZIJA (A szürke sapka)

Írta Má nd y I v á n

Nem akarta levinni a többiek közé. Minek? Inkább beteszi a szekrénybe, a felső polcra. Aztán majd felhív valakit. Kinyitja a szekrényt, és rámutat a sapkára.

— Tudod, kié volt? Egy rendezőé, egy híres filmrendezőé. Mi az? Nem hiszed? Kérdezd meg Dános bácsit, tőle kaptam.

És akkor a másik már mindent elhisz. Dános bácsi a Fővárosi mozi gépésze, régi filmjei vannak, néha vetítéseket rendez a lakásán. Ezek a filmek már senkinek sincsenek meg, csak Dános bácsinak. Például, amiben a cowboyok legyőzik az indiánokat, és elfoglalják Amerikát. Valaki még mondta is, hogy Dános bácsi kint járt a Film Városában. Már úgy volt, hogy ő is rendező lesz, de aztán visszalépett. Az öccse kint maradt. Az öccse rendező lett; csak más néven. Nincsenek jóban, mégcsak nem is leveleznek.

— Ha Dános bácsi akarta volna, kint maradt volna. — A fiú a szürke sapkára nézett, és bólintott.

A tér hátsósétánya...

Egyszerűen nem tudott odafent maradni. Megállt egy lámpaoszlopnál, az ujjá körül pörgette a sapkát. A sapka egy-két forduló után rárogyott a kezére, teljesen betakarta.

Fáradt, öreg sapka. Az ellenzője középen megtört.

A tenyerére fektette. Szétterült. Akármit lehetett vele csinálni, mindjárt elnyúlt. Mint egy kivénhedt kutya, ahogy kilógatja a nyelvét.

A fiú valami zörgést hallott.

Streig Gyuri ugrált mellette egy hengeren. Egy üres bádoghengert pörgetett, forgatott a lábával. Két karját széttárta. Várni lehetett, hogy a henger kiugrik alóla, és elgurul.

A fiú nézte egy kicsit, aztán megemelte a sapkát. A sapka megemelkedett, majd visszarogyott.

Streig ugrált, zörgött. A fiú már nem is tudta, mióta beszél.

— ...mert az biztos, hogy földi halandó még nem látta James Cruzét sapka nélkül dolgozni.

Ezt akárcsak maga Dános mondta volna a gépházban. Meg azt is, hogy:

— James Cruze be se lép a műterembe legendáshírű sapkája nélkül. Róla különben mindenki tudja, hogy az erélyes rendezők közé tartozik. A feleségével is úgy beszél, akár egy segédszínésszel, vagy egy statisztával. Pedig a felesége híres filmszínésznő.

— A Cruzéné. — Streig Gyuri arrébb görgött.

— A Cruzéné?

— Hát ha ő Cruze, akkor a felesége Cruzéné. — Streig félelmetes gyorsasággal pörgette maga alatt a hengert. — Cruze és Cruzéné.

A fiú hallgatott. Mint aki még várja, hogy Streig mondjon valamit. (Ha sokat hülyéskedik ezzel a Cruzénéval, lepofozom arról a bádogról.)

De Streig most már egy szót se szólt. Egy pillanatra leugrott a hengerről, kicsit arrébb rúgta, aztán megint rajta volt.

A fiú ismét megemelte a szürke sapkát. Olyan mozdulatot tett, mint ha a fejére akarná húzni.

— Csak azt ne hidd, Streig, hogy Cruze valami goromba fráter. Szó sincs róla. Csak éppen a munka megszállottja, rendezés közben se lát-

se hall. És mindent előjátszik a színészeknek. Hogy kell sört inni, ha mondjuk, sörözési jelenetről van szó.

Streig ugrált, zörgött. A fiú legszívesebben lerúgta volna arról a bádogról. De csak ment utána a sapkával. Hol az egyik oldalán tűnt fel, hol a másikon.

— És azt is megmutatja, hogy kell lóra pattanni, ha éppen arról van szó. Vagy pedig, hogy kell egy nőt fojtogatni.

— Egy nőt fojtogatni?

— Ha valami nagy féltékenységi jelenetet forgatnak.

— És akkor ő fojtogat? — Streig lelépett a hengerről.

— Odalép a színésznőhöz, megfogja a nyakát. A színész meg ott áll mellette, és nézi.

— Nézi?

— Aztán ő fojtogat, ha Cruze már jól megmutatta neki.

Streig egyik lábát rátette a hengerre, belebámult a levegőbe. Így állt egy darabig. Aztán ráugrott a hengerre, és tovább görgött.

— Nem is hiszed, Streig, hogy egy rendezőnek mennyi mindent kell tudni. — Rátette a sapkát a pad támlájára, majd levette. A bélés kibuggyant, gyorsan visszanyomta. — Atlantic. — Ez állt a bélésen, sárgás, foszladozó betűkkel. — Biztos lehetsz benne, hogy abban az időben mindenki Atlantic sapkát hordott.

— Miért? — Streig most hátrafelé gurult. Oly sebesen, mintha többé már meg se állna.

— Hogy olyan sapkája legyen, mint Cruzénak. Rendezők, segédrendezők, színészek, mind csak Atlantic sapka után törték magukat. — Két kézzel fogta a sapkát, mintha attól félne, hogy szétfoszlik. Közben valami régi szagot érzett. Egyszer egy irtózatosan ócska boltban járt, spulnik és kaucsuk babák között. Akkor érzett ilyen szagot.

— Igen, igen, öregem, Cruze minden jelenetet előjátszik a színészeinek. Még akkor is, ha világsztárral dolgozik, nála az ilyesmi nem számít. Ha pedig végképp nem megy a jelenet, akkor elzavarja, és valaki mást halászik elő.

Streig a padon ült, a hengert a pad széléhez verdeste. — Mondjuk, engem.

— Mondjuk, téged.

— Mondjuk, a Szecey Csulit.

Streignek ez mintha nem tetszett volna. Egypárszor még a padhoz verdeste a hengert, aztán ráugrott.

— Minél ismeretlenebb valaki, Cruze annál jobban örül neki. — A bélés megint kiesett, ráfolyt a fiú kezére. — A felvételek szünetében pedig nincs kedvesebb fickó James Cruzénál.

— Ne mondd!

— Büffét rendez be a színészeinek, mindenki annyit ehet, amennyit akar, és az egészért ő fizeti. Csokoládé... bonbon... torta. Zenekart hozat, és ő maga is beugrik. Csodásan bendzsózik.

— Miért nem megy zenésznek?

— Te is miket tudsz kérdezni? Világhírű rendező, és akkor menjen el zenésznek.

— Ha egyszer olyan csodásan bendzsózik! Ha én bendzsózni tudnék, elmennék zenésznek.

— Közted és James Cruze között van egy kis különbség. Megint rátette a pad támlájára a sapkát. Körbe járt, olykor igazított rajta valamit.

A szürke sapka kinyúlt. Oly rettenetesen kinyúlt, hogy szinte már leért a földre. (Érdekes, ha messziről nézem fekete. Akárcsak agyonázott volna.)

— Két Cruzét ismernek a Film Városában. Egy kedves, vidám fickót és egy másikat, a félelmetes, az erőskezű rendezőt. Az biztos, hogy Cruze egész más ember munka közben, mint pihenés közben. — Leült a sapka mellé. — Cruze csak akkor vesz fel egy jelenetet, ha már legalább tízszer elpróbálták. Még a világsztárokkal se tesz kivételt.

— Még Cruzenével se.

— Cruzenével?

— Te mondtad, hogy a felesége is színésznő. — A bádog elzörgött a pad előtt. — A Cruzené. Cruze és Cruzené.

— Na igen, hiszen már mondtam, hogy a feleségével is pont úgy bánik, mint egy statisztával. — Megigazította a sapkát. — Ha dühös, akkor a földhöz vágja a sapkát, és egyszeribe megnyugszik. Ordít, a földhöz vágja a sapkát, és minden rendben. Ha meg oldalt húzza a sapka ellenzőjét, akkor mindenki tudja, hogy ma jó napja van. De ha az ellenzőt hátrahúzza, akkor nem mernek megállni előtte.

— Ha az ellenzőt hátrahúzza. — Streig is leült, a hengert rugdalta. Ennek az ellenzőjét?

— Ennek az ellenzőjét! Na miért?

— Csak nem akarod bemesélni, hogy ez a sapek...

— Dános bácsi kapta Cruzétól. Jó barátok voltak.

— Dános bácsi és Cruzé?

— Na miért? Te talán nem tudod, hogy Dános bácsi kint volt a Film Városában?

— Hülye sapek. — Streig a hengert rugdalta. — Irtó hülye sapek, és nincsenek is rajta kockák.

— Kockák?

— Minden sapkán vannak kockák, ezen meg nincsenek.

— Voltak. — A fiú a térdére tette a sapkát. — Csak már kikoptak. De amikor még James Cruze ezzel vonult be a műterembe...

— James Cruze sose vonult be a műterembe.

— A fiú szólni se tudott. Ilyet mondani, hogy James Cruze...!

— Én még egyetlen James Cruze filmet se láttam.

— Persze, hogy nem láttál. Mert itt nem játsszák a filmjeit... mert... mert... drágák... egyszerűen nem lehet megfizetni.

— Érdekes! Cecil Bét meg lehet fizetni, F. W.-t, meg lehet fizetni, csak éppen a te Cruzédat...

— Mert ő csinálja a legnagyobb tömegjeleneteket és azok sokba kerülnek, mert ő csak szuperprodukciókat csinál, mert ő szuperrendező.

— Ez meg szupersapka.

— Ahogy mondd, Streig! Szupersapka. — A fiú felállt, két kézzel tartotta a szürke sapkát. — És most megmutatom neked, hogy vonul be a szuperrendező szürke szupersapkájában a műterembe. — A nagykör felé intett. — Ott vannak a színészek, a segédszínészek és a statiszták. Na meg a kellékek... tornyok, állványok és egy vasútállomás. Itt meg a stáb. Segédrendezők, asszisztensek, egyszerűen, a vezérkar. A műteremben már minden készen, csak őt várják, James Cruzét. Nyílik az ajtó. De ez még csak a rendező első számú titkárja. — Cruze már beült az autóba! — Mire a többiek: És a sapka?! Oldalt az ellenzője, hátul az ellenzője? Nyílik az ajtó. De ez még csak a második számú titkár. —

Cruze autója feltűnt a kanyarban! — Mire a többiek: A sapka?! Hogy áll az ellenzője?! Az ellenzője?! — Ez az egy pillanat, amikor kintről motorzúgás hallatszik, nyílik a műterem ajtaja...

A fiú megemelte a sapkát.

Most már Streig is állt, és csak nézte, ahogy a fiú lassan, nagyon lassan a feje felé emeli a sapkát. Egy mozdulat... még egy...

— És James Cruze belép a műterembe!

És akkor valaki kivette a fiú kezéből a szürke sapkát. Nem érzett semmit, nem látott senkit. Csak éppen a sapka már nem volt a kezében.

A sapka a levegőben. Szemben, a fiúval, mozdulatlanul a levegőben.

Aztán valaki megigazította az ellenzőjét. Valaki egy régi, otthonos mozdulattal oldalt húzta az ellenzőjét, és azt mondta.

— Viszlát!

A fiú nézte, ahogy a szürke sapka, kissé imbolyogva elindul a fák között, és dermedten bólintott.

— Viszlát!

DÁRDAY ISTVÁN VERSEI

*mikor egy lányra gondolok
színes rajzaim lágy alakjai
ellepik városom sugárútjait
s gyönyörű táncba kezdenek*

*mikor egy lányra gondolok
virágok borulnak csendesen
sodródó vizek fölé
s hegyen-völgyön halkul az ének*

*mikor egy lányra gondolok
fehér hajók indulnak hódítani
ismeretlen barna partokat
s magukkal visznek engem is talán*

* * *

*abroncsvirágot tépünk
a tónál
majd hosszú körívbe hajlunk
összezsavarodunk
és elfáradunk
elfáradunk és elkalandozunk
visszatérünk és leheveredünk*

*és tépünk abroncsvirágot
megint a tónál
egyed nekem
egyed neked
egyed nekem
egyed neked
a kenyér elfogyott
a szekrény üres*

*szobánk egyetlen disze
az ittfelejtett sárga
rézkilincs*

* * *

*a bárányok nem azért vannak
hogy felszívják magukba
a hegyipatakok kék vizét*

*a bárányok azért sincsenek
hogy éneklő falkába gyűljenek*

*a bárányok egyszerűen csak vannak..
és bolyhosan gurulnak előre
almazöld mezők között*

Agnon 1888-ban született a galíciai Bucacban. A modern héber irodalom egyik legkitűnőbb, ma már klasszikus képviselője. 1966-ban megkapta a Nobel-díjat. Munkássága nálunk jóformán ismeretlen; három elbeszélése jelent meg magyarul, 1941-ben. Agnon mindent a gettó szemszögéből néz; de nem annak a gettónak a szemszögéből, amelybe mások kényszerítették a zsidóságot, hanem amelybe saját maga zárkózott be. Belülről ábrázol. Műveiben nem a furcsaságokat emeli ki, nem visz be külső szempontokat, hanem úgy ír, mint aki maga is ezek közé az elesett keleteurópai zsidók közé tartozik. Mélyen vallásos író; Buberhez hasonlóan a hasszidista vallási mozgalom követője. Nyelve a bibliahoz fűzi, szövegének ritmusa, elbeszéléseinek légköre a legendáké, az álomé, mindez azonban esetről-esetre meglepően reális értelmet kap. Ez a naív, de mégis valóságközelí, az emberek iránti megértéstől áthatott ábrázolás a legnagyobb élmény Agnon műveiben. Történeteit a legjobban talán Chagall képei illusztrálhatnák. Egy-egy gondolat-sornak mélységes rezonanciája van, bennük nemcsak egy alig ismert világ bontakozik ki a maga félő-rajongó alakjaival, hanem Isten örömteli szeretetének hirdetésén keresztül a könyörület és a szeretet gondolata is, amelyben az olvasó évezredekre visszamenő, közös gyökerekre ismer. (u. r.)

I.

Amikor egyszer Lengyelországba utaztam, hogy fölkeressem rokonaimat, és leboruljak őseim sírján, találkoztam ott a temetőőrrel, aki Cion első barátai¹ közé tartozott abban a városban. Ifjú korában azt tervezte, hogy Izrael országába utazik, amikor azonban látta, hogy fáradozásai hosszú időt vesznek még igénybe, inkább földet vásárolt a város közelében, és elvesztette rajta minden pénzét. Aztán földet bérelt, és még a bérösszeget is elvesztette, mint ahogy ezt már a bölcsek is megmondták: „Nincsen áldás az olyan javakon, melyek Izrael országán kívül fekszenek!” Kertet bérelt, és a termést a madarak szüretelték le. Végül üzletet nyitott és kaszákkal, sarlókkal, vetőmaggal és takarmánnyal kereskedett. Kitört a háború, a szerszámokból kardokat készítettek, vetőmagját pedig a hadsereg lovaival etették meg. Midőn újra visszatértek a békeidők a földre, s a kardokat visszadugták a hüvelyekbe, Lengyelország kormánya mindkét fiát behívta katonának. Nem sokkal később pedig a felesége is meghalt. Ettől kezdve remegett a keze, s nem tudta többé megkeresni a kenyerét. A város polgárai megkönyörültek rajta, s kinevezték a sírok őrzőjének.

Mivel szerette azt az országot, amelyből érkeztem, nagyon barátságosan viselkedett velem. Elkalauzolt az igazak sírjaihoz, akiknek elporladt testét ez a város őrizhette, és átvezetett az új temetőn is, ahol kétszer annyi sír volt, mint ahány lakosa a városnak, eltekintve a háború halottaitól, akiket névtelenül, csoportosan temettek el.

Derült idő volt, s barátságosan sütött a nap. A környék fái árnyékot vetettek, és a fűvek és bokrok közül illat szállt föl. Olykor szellő támadt körülöttük, a bokrok indái a sírkövekhez dörzsölődtek, és nedvektől elszíneződtek a halvány írásjelek. Betűzgettem a sírkövek föliratait, melyeket ismeretlen költők fogalmaztak meg az elhunytak tiszteletére, s az utódok tiszteletére, és az egyikben fölismertem az írás szövegét: „Igen,

¹ „Cion barátai”: a cionizmust megelőző mozgalom a múlt század végén. Ezt követte aztán a cionista mozgalom, melyet a budapesti születésű Herzl Tivadar alapított 1897-ben, s amely a zsidó nép államalapítását tűzte ki célul.

ez olyan mag, melyet Ő áldott meg.” Jó Izraelnek, hogy teremője jó névvel áldotta meg őt, még ott is, ahol a mag tisztátlan földbe hullott.

Szeretem Izraelt, s ezért sajnálom mindazokat, akik az országon kívül haltak meg, s nem Izrael földjében temették el őket. Mert ők kétszer hálnak meg, egyszer itt a földön, s egyszer majd a jövőben, ha a Szent, áldott legyen Ő, fölnyitja sírjaikat, és fölviszi őket magával, és elvezeti őket Izrael földjére. Sőt, mi több: eleinte még nem élnek majd a Messiás napjaiban, és nem örülhetnek a Messiás éveinek.² Még rosszabb azonban azoknak, akiket névtelenül ragadott el a háború: szüleik elárvultak, és asszonyaik magukra maradtak, öröm, áldás és támasz nélkül.

A sírok közül özvegyen maradt asszonyok, elárvult gyermekek és gyermekeiktől megfosztott anyák, aggastyánok és öregasszonyok, kinyújtott kezű koldusok sírása szállt föl. A könyörület havának³ kellős közepén voltunk, az élők segítséget és életet kértek a megholtaktól, a szegények pedig alamizsnát az élőktől, hogy éhen ne haljanak.

Miután elváltam a halottaktól, beszélgetni kezdtem a temetőrrrel. Sok mindenféle után végül a régi időkre terelődött a beszéd, mikor én még a Humast⁴ és Rasit⁵ tanuló kisgyerek voltam, ő azonban már tapasztalt fiatalember, aki újságot olvasott és világi könyveket. Én azzal foglalkoztam, hogy a Szent Sátort és berendezését formáltam meg viaszból, ő meg azzal foglalkozott, hogy Sékelt és részvényeket⁶ árusított. Emlékeztettem arra az örömrre, mikor egy hordó bor érkezett a városba Rison le-Ciónból,⁷ és a város valamennyi cionista vezetőjével együtt ő is kivonult az állomásra, hogy méltó fogadtatásban részesítse a hordót; majd kocsin beszállították a városba, és előtte járva így kiáltottak: — Rison le-Ción, az első Ción számára, itt van, itt vannak! — valamint sok más verset a próféták könyveiből. Majd emlékeztettem őt még arra a napra is, amikor először érkezett palesztinai narancs a városba, és mindenki elment, hogy vásároljon belőle; a gazdagok egy egész narancsot házanként, a szegények pedig több háznak egyet. És a város nagyjai ott álltak, és minden áldás után kimondták az Áment. Most, ezt mondtam neki, úgy esszük Palesztinában a narancsot, akár a burgonyát. Még a szegények is naponta több darabot esznek belőle, elhagyják az áldást, kiszűrcsölik a levét, és eldobják a gyümölcsöt. És ami a bort illeti, hát Izraelben már elfelejtették azokat az áldásokat, melyeket a borra mondani szokás, ami az Istent és az embert megörvendezteti. És mi az, amit kívánnak? Sört, az idegenek italát, amely eltompítja a lelket, és elnehezíti a

² Régi zsidó hagyomány szerint a Szentföldön meghaltak a Messiás eljövetelkor azonnal föltámadnak, míg az idegenben meghaltak csontjai előbb a föld alatt Jeruzsálembé gurulnak.

³ Elul hónapja, megelőzi az Újévet és a Megbocsátás napját; nyárvégére esik. Ekkor látogatják a sírokat.

⁴ Mózes öt könyve.

⁵ Rabbi Salamon ben Jickhalki (1040—1105) nevének rövidítése. Ő volt a Biblia első modern zsidó kommentátora. Művei körül hatalmas irodalom keletkezett; a héber irodalom tanulmányozása nélküle ma már elképzelhetetlen. Életéhez számtalan monda fűződik.

⁶ A Sékel cionista tagsági igazolvány, a részvényeket pedig az első világháború előtt árusították a palesztinai letelepedés támogatására.

⁷ Rison le-Cion = az első Ción számára. A legelső modern zsidó település Palesztinában, a múlt század végén alapították az első bevándorlók. Palesztinában előzőleg évszázadokig mindig csak néhány száz idős zsidó lakott, főképp Jeruzsálemben, akik azért tértek vissza, hogy a Szentföldön haljanak meg.

végtagokat, és összeláncolja az ember agyát a gyomrával, és egész teste nem egyéb tőle, mint a gyomor tartálya. És még egy italt fogyasztanak, — gazosz⁸ a neve, — amelyet egyáltalán nem lehet itálnak nevezni. Mikor megisszák, a testnek semmiféle öröme sincs belőle, nem mondható rá semmiféle megkülönböztető áldás, csak az izzadást fokozza, és vízzé változtatja Izrael véréét.

Aztán még sok mindenről meséltem, az olyan ember módján, aki neki kedves dolgokról mesél a barátjának. Ő csak ült, csillogó szemmel és nyitott szájjal hallgatott, akár egy néma, aki hall, de beszélni nem tud, száját nyitva tartja, hogy lássad: szomjasan lesi minden szavad, és attól fél, hogy közben abbahagyhatod.

Valójában eszembe se jutott, hogy abbahagyjam, mert hiszen mi is lehetne kedvesebb nekünk, mint hogy Izrael országáról beszéljünk? De ekkor föltört kebléből egy sóhaj, és megakadtam: — Miért sóhajtasz? — kérdeztem. — A gazdagság miatt, amit nem láttál? Nem mindenkinek adatik meg, hogy gazdag legyen. Vagy a fiaid miatt, akiket behívtak katonának? De hiszen hamarosan visszatérnek. — Ekkor így szólt hozzám: — Mindazokat gyászolom, akiknek nem adatott meg, hogy Izrael országába mehessenek. — Őket valóban gyászolhatod, — válaszoltam és mindketten sóhajtoztunk.

Mikor aztán az induláshoz készülődtem, azt mondta nekem, hogy már elérte apja életkorát, és rá is vonatkozik már a szabály, hogy föl kell készülnie a halálra. Majd arra kért, hogy tegyek vele jót, és küldjek számára Izrael országának porából. Megígértem, hogy megteszem, de csak sürgetett, hogy írjam föl a noteszomba. Elővettem hát a noteszomat, és beírtam a nevét, a város nevét, és a kérést.

II.

Amikor visszatértem Jeruzsálembe, egy sor teendő várt rám, és elefejtettem a temetőőr kérését. Valójában talán nem is felejtettem el, csak elhessegettem magamtól, mint aki saját gondja-baja miatt nem hajlandó tudomást venni felebarátjának kéréséről.

Egy idő múlva levél érkezett, és emlékeztetett rá. De mivel nem értem rá, és nem tudtam fölmenni az Olajfák hegyére, hogy port szerezzek onnan, azt írtam, hogy még nem jött el az ideje.

Egy idő múlva másodszor is írt. Azt mondja az Írás, hogy az ember nem tudja, mikor jön el az órája, stb., ma itt van, holnap a sírban, mert napjaink suhanó árnyékhoz hasonlítanak, és félő, hogy a halál talán nagyonis hirtelen érkezik, amitől Isten óvjon. Ezért kérve kér engem, fiatalkori barátját, akinek megadatott, hogy az élet országában, Jeruzsálemben, a szentély városában fejezze be életét, szedjek össze egy marékra való port Izrael országának porából, hogy majd a szemére hintsenek belőle, amint az mondva van: És borítsd be szántóföldjét, mert Izrael országának pora engesztelve takar be mindent. Így hát minden bizalmát belém veti, abban a reményben, hogy lehetővé teszem számára ezt a kegyet, és nem engedem, hogy bármi is megakadályozzon benne.

Olyan volt ez, mintha valami jóslat csúszott volna ki a tolla alól. Ahányszor csak eszembe jutott ez a dolog, mindig fölmerült valamilyen akadály. Tegnap az, ma ez. És mindegyik mögött ott rejtőzött a tény,

⁸ Szénsavas üdítőital.

hogy az Olajfák hegyére vezető út veszélyekkel teli volt; előfordult, hogy a fölmenő aggastyánokat, akik a legjámborabbak sírjainál akartak imádkozni, kövekkel dobálták meg az arabok, s ezért én is féltam. Ezúttal azt írtam, van még idő.

Mikor később egyszer a noteszomat ellenőriztem, láttam, hogy már az összes oldalt áthúztam, egy kivételével, amelyre ezt írtam föl: Ennek és ennek a fiának, ebben és ebben a városban por kell Izrael országából. Akkor azt mondtam magamban, addig nem adhatom ki a noteszt a kezemből, amíg ígéretemet be nem váltottam.

Erre gondoltam még akkor is, amikor egyszer megpillantottam egy temetkezési menetet, s én is elindultam, hogy elkísérjem egy darabon. De alig hogy csatlakoztam a kísérethez, a többiek megfordultak, és a dolgukra mentek, úgyhogy csak a koporsóvivők maradtak vissza a halottal. Szegény ember volt, senki sem ismerte, ezért nem akadt hát kísérete. A szívem azt súgta, hogy legalább én ne különüljek el, így ottmaradtam a koporsóvivőkkel, míg föl nem értek az Olajfák hegyére, és el nem temették a halottat.

A temetés után lementem a hegyoldalba, beletúrtam a földbe, és megtöltöttem zsebeimet Izrael országának legjobb porával, majd mindkét kezemet zsebemhez szorítva visszatértem a városba.

A városba érve bementem egy boltba, megvásároltam a legjobb szövetet, amely föltehetően jól elviseli majd a hosszú út megpróbáltatásait. Egy kis zacskót varrtam belőle, megtöltöttem porral, ráírtam annak a szegény embernek a nevét, aztán a keresztnévét, a város és az ország nevét, majd elmentem a postára. A postaépület tele volt zsidókkal és Jeruzsálem más népeihez tartozókkal, akik mindannyian csomagot tartottak a kezükben, miközben a hivatalnok az ablak mögött ült, és valamivel foglalkozott. Helyet kerestem magamnak és vártam, míg az, aki ennek a háznak trónusán ül, megengedi, hogy színe elé kerüljek.

És mivel a postahivatalnokok roppant megfontoltan dolgoznak, elég időm volt hogy sok mindenről elgondolkozzam.

Másfél óra múlva, vagy még később jutottam végre a hivatalnok elé. Átnyújtottam a csomagocskát, és melléje tettem a pénzt. Átvette a csomagot, majd visszaadta; azt mondta, hogy nem előírásos a csomagolása. Megkérdeztem, mit jelent az, hogy nem előírásos a csomagolása. Azt kívánja az úr, hogy a zacskó rendben legyen, hát az rendben van, hogy az átkötés rendben legyen, hát az is rendben van, hogy a betűk olvashatóak legyenek, hát azok is olvashatók! Erre előadást tartott nekem a csomagolási előírásokról, a csomagolás módzatairól, és arról, hogyan kell belföldre és külföldre csomagot küldeni. Szabályt szabály után sorolt föl, melyeket bánatomban mind elfelejtettem. Fogtam a port, és lehangoltan távoztam.

Mikor hazaértem, minden oldalról megvizsgáltam a csomagot. Vissza akartam emlékezni a szabályokra, de nem tudtam. Csak az maradt meg az emlékezetemben, hogy a csomag nincs előírásosan csomagolva. Ekkor jutott eszembe, hátha azt hitte a hivatalnok, hogy fűszert, aranyat, vagy selymet, vagy drágakövet rejtettem a zsákocskába, ahogy ezt Ábrahám ősapánk tette a vámosokkal, mikor ősanyánkat, Sárát egy ládába rejtette, hogy az egyiptomiak meg ne lássák.

Másnap ismét elmentem a postára. Azt mondtam magamban: ha megmondom a hivatalnoknak, hogy ez csupán egy marék por, rögtön

átveszi majd a csomagot, és elküldi annak az öregnek, és az öreg majd nagyon örül neki. Elképzeltem az öreg örömét, és ettől magam is örülni kezdtem, mert hiszen így sikerült beváltanom az ígéretemet. Milyen könnyű is az embernek a szavát állnia, — gondoltam azon a napon. Nincs más dolgunk, mint hogy az igazat mondjuk, s így megszabadulunk terhes gondjainktól.

Beléptem a postaépületbe, és vártam, ameddig vártam, — talán egy órát, talán két órát is, vagy még többet, — amíg az ablakhoz nem értem. Miután a hivatalnok kissé kinyitotta a pénztáráblakot, átadtam a csomagocskát, és elmondtam, hogy nem tartalmaz semmi mást, csak egy marék port, és nem érdemes emiatt mindent olyan pontosan venni.

A hivatalnok átvette a csomagot, megvizsgálta, majd kijelentette, hogy még mindig nem az előírásoknak megfelelően készült el. És megint oktatni kezdett, föl sorolva a csomagküldés ezernyi újabb szabályát. Láttam, hogy nem tudom megjegyezni közléseit, és lehagoltam távoztam.

Elpanaszoltam szerencsétlen ügyemet a barátaimnak, és az ő segítségükben reménykedtem. Néhányan közülük megvizsgálták a csomagocskát, és azt mondták, tulajdonképpen mit akarok, a csomag szép és rendben van, mások pedig meg sem nézték, csak tanácsokat osztogattak, hogyan kell csomagot készíteni, ismét mások sóhajtoztak, és azt mondták, manapság valóban túl szigorúan kezelik a dolgokat, megint mások pedig úgy vélték, hogy az ilyesmi szerencse dolga; még Slomo és Bezalel sem tudott rájönni arra, hogy mire is akart kilyukadni az a hivatalnok. Így aztán kaptam egy csomó feleletet, amelyekkel semmit sem kezdhettem. Akárhogy is van, nem volt egy barátom sem, aki segített volna ebben az ügyben.

A harag rút tulajdonság, és tartózkodnunk kéne tőle. Mégis, sehogy sem sikerült erőt venni a haragomon. Ahányszor csak rápillantottam erre a zacskóra, haragra gerjedtem, és azt mondtam: Ez a hivatalnok, akiben egy szikrányi szeretet sincs eziránt az ország iránt, máról holnapra méltó lesz arra, hogy eltemessék ebben a földben, egy tisztességes zsidónak azonban, aki minden gondolatával Izrael országán csüng, még csak egy marék porra sincs joga ebből az országból. Azonban nemcsak a hivatalnokra haragudtam, hanem magamra is, mert azok közé tartoztam, akiknek az egész világ olyan, akár a buckátlan síkság, és akik a képzelt békességnek örülnek, amiben az egész világ téved. Milyen áros is ez a tévedés! A kétkedők, a gyanakvók, a vonakodók, csak nekik van igazuk, mert a világot olyannak látják, amilyen; nem úgy mint azok, akik örülnek a maguk osztályrészének, és az egész világnak, és ebbéli örömeikben megelégednek a valóságról. Azokban a napokban egyre csak a szemem elé került az a porral teli zacskó. Most itt hever, és semmire sem jó, mondtam magamban, miközben távol az országtól annyira várja az a zsidó. Már el is felejtettem, hogy csupán egy marék porról van szó, amellyel befedik majd egy halott szemét, és úgy éreztem, hogy a világ egyetlen országában sincs semmi olyan, aminek hasonló értéke volna. És mennél többet foglalkoztam gondolatban ezzel a porral, annál kedvesebb lett számomra. Ha egy szép fát, vagy egy szép virágot pillantottam meg, beültettem őket képzeletemben ebbe a földi porba.

Hogyan jusson azonban ez a marék por ahhoz, aki annyira vágyakozik rá? Talán el kellene mennem egy másik városba, vagy egy szomszédos országba, hogy olyan hivatalnokra akadjak, aki nem ennyire aporlékos.

Természetemnél fogva békeszerető ember vagyok, nem tündöklöm a nagyok előtt, és egyszerűen viselkedem a kicsik között, szeretem előljáróimat, és imádkozom az uralmon levők boldogságáért. Megnyugtatóm már gyerekkoromban is mindig elolvastam a császár és az összes főherceg és főhercegnő boldogságáért szóló imát az imakönyvben, bár nevüket nehezebben tudtam kibetűzni, mint az angyalok nevét, akik a sófárból⁹ szállnak ki. De attól a naptól kezdve, hogy ez az eset a hivatalnokkal megtörtént, minden megzavarodott a szívemben. Isten mentsen attól, hogy a lázadók közé keveredjem, vagy pedig azokra hallgassak, akik az előljárókról rosszat beszélnek, a szívem azonban békétlen maradt. Miközben Jeruzsálem utcáit jártam, képzeletemben magam előtt láttam azt a temetőt, távol az országtól, a régi sírokat és az újakat, kétszerannyit, mint amennyi lakosa a városnak van, és a várost is tele sírokkal, azonkívül a temetőört, aki még él. Már elérte apja életkorát, és már neki is föl kell készülnie a halálra. És aggódva várja, mikor érkezik meg Izrael országából a marék por. Ha a hivatalnok nem volna, aki ennek útjában áll, örülhetne szegény a porának, és szeretetben fogadhatná el a szenvedéseket.

III.

Az emberi gondolatoknak nincs semmiféle biztos támaszuk. Elgondolsz valamit, s az, aki fölötted van, máris másként döntött.

Valamelyik nap az újságokban egy postahivatalnok történetére akadtam, aki elsikkasztotta a hivatali pénzt, és külföldre szökött. Mikor elolvastam, nem szenteltem különösebb figyelmet ennek a hírnek. Talán bizony kevés hasonló súlyos esetről írnak az újságok? Zsákba kellene öltöznünk, és hamut hinteni a fejünkre ha minden ilyen esetnek figyelmet szentelnénk. Már el is felejtettem az egész ügyet, amikor kezembe került egy másik újság, amelyben ismét azt olvastam, hogy tegnapelőtt volt egy jeruzsálemi postatisztviselő bírósági tárgyalása, aki csomagokat rabolt ki, és ezzel a postatörvények 83. paragrafusa ellen vétett. Mivel a vádlott külföldre szökött, a vizsgálatot távollétében vezették le. Három szavahihető tanú azonban vallomást tett, stb. Abban az órában haraggal telt meg a szívem. Messze innen él egy asszony, és minden reménye a fiában van. Isten látta szenvedését, és sugalmazására fia két-három fontot küldött neki. A hivatalnok azonban megtévedt, s a pénzt megtartotta; az asszony pedig éhenhal. Vagy pedig: kiszolgáltatót szegények alamizsnát várnak a diaszpórában élő testvéreiktől. Isten látta szenvedésüket, és sugalmazására a jötevők elküldték adományaikat. Erre jön ez a hivatalnok, s megtartja pénzüket; ők pedig éhenhalnak. Nem elég, hogy ez a hivatalnok hűtlen lett a hivatásához, és miatta Izraelben élő emberek halnak éhen, hanem még útját is állja a Legszentebb irgalmának, áldott legyen Ő, és miatta olyan rágalmak terjednek el az izraeliekről, hogy nem könyörülnek meg testvéreiken. A harag rút tulajdonság, és minden törvénytudó bölcs arra intett, hogy óvakodjunk tőle; de be kell vallanom, hogy erre a hivatalnokra még jobban haragudtam, mint arra a másikra, aki nem továbbította csomagomat. Sőt, mentegetni kezdtem őt; azt mondogattam, talán ezért jár el olyan szigarúan a csomagokkal, mert

⁹ Kosszarvból készült kürt, melyet az Újesztendő napján százszor megfújnak. A hangok angyalokként szállnak föl belőle Istenhez, és megbocsájtásért esedeznek előtte az emberekért.

törődik azzal, hogy Izrael pénze ne menjen veszendőbe, noha ő maga nem is tartozik az izraeliták közé. Ilyen gondolatokba merülve sétáltam el újra a postához, anélkül, hogy tudtam volna, miért; talán csak azért, hogy egy pillantást vessek rá, mint aki azt gondolja: ugyan, mit számít az neked még négy könyöknyi út¹⁰ Izrael földjén.

IV.

Amikor beléptem, senkit sem találtam az épületben. Sem zsidó, sem másféle ünnepnap nem volt, mégis alig várakoztak néhányan. Hol van az a tömeg, mely itt szokott tolongani egymás hegyén-hátán? Talán nem merik az emberek a postára bízni pénzüket, mióta ezekről az esetekről hallottak?

Tévedtem. A változás oka az volt, hogy az elmenekült hivatalnok helyébe még aznap mást helyeztek: egy fürge, tréfáskedvű nőt, aki minden ügyet hamar elintézett, úgyhogy nem volt többé szükség a sorbanállásra és a tolakodásra.

Látszólag lemondtam már arról, hogy a port elküldjem. A szívem mélyén azonban semmiképpen sem mondtam le róla. Lehet, hogy titkon valami csodában reménykedtem, vagy együgyűen barátaim segítségével bíztam. Bárhogyan volt is, sohasem hagytam el a házat a csomagocskák nélkül. Mivel megint a postán voltam, és a csomag is nálam volt, eszembe jutott ez, és elfogadják a csomagomat. A pénztáráblaknál, a hivatalnok helyén egy fiatal lány ült és barátságos arccal fogadott. Fiatal volt és kellemes, Izrael derék lánya, ezért volt jószívű. Barátságos arca és kedves hangja fölbátorított; mivel azonban már kétszer is itt álltam, és mindig újra elküldtek, tanácsalanelvül viselkedtem, mint az olyan ember, aki ravaszul a hatóság jóindulatát szeretné megnyerni. Ekkor megkérdezte: mit kíván uram? Meghajtottam a fejem, üdvözöltem, átnyújtottam a csomagocskát, és dadogva előadtam kérésemet: ezt a csomagot szeretném elküldeni; nincs benne egyéb mint egy marék por Izrael országából. Legegyen olyan jó, kedves kisasszony, talán átvehetné tőlem ezt a csomagot, nagyon jól tenné ezzel.

A lány csodálkozva pillantott rám, kinyújtotta kezét, átvette a csomagot, minden oldalról megvizsgálta, és így szólt: hiszen nincs ezzel semmi baj; éppen ma indul egy hajó külföldre, és nyolc napon belül megérkezik a csomag rendeltetési helyére. Meghajlással köszöntem meg fáradságát és boldogan távoztam.

Miután végre elküldtem a kis zacskó port, nagy kő esett le szívemről. És mivel szívem így megkönnyebbült, visszaemlékeztem a lányra, barátságos arcára, fürgeségére és kedvességére. Csakhamar dicsérni kezdtem a hatóságot, mely mindenki öröme barátságos lényeket alkalmaz. Erre illik, amit mondanak: jó a király, jók a tanácsadói és jók a hercegei. És ha még a hivatalnokok is jók volnának, mi hiányoznának akkor még a világon? Ily módon talán visszatérne a világ a jósághoz és a teremtmények boldogak lennének. Néhány nap múlva azonban már megfeledkeztem ezekről a jó gondolatokról, és szintúgy az elküldött csomagocskáról. Izrael gondja-baja elfelejtette velem a világ gondját, baját.

¹⁰ A Talmud 63 kötete egymás mellé helyezve négy könyöknyi hosszúságú. Ez a nagyon rövid távolság jelképes kifejezése a zsidó köznyelvben.

Egy idő múlva levelet kaptam az öreg fiaitól, melyben megköszönték Izrael országának porát, melyet apjuk röviddel halála előtt megkapott. És még azt írták, hogy betegsége órájától egészen halála órájáig azért imádkozott, hogy a por még halála előtt megérkezzen. És valóban, imája meghallgatást nyert, mert éppen egy órával halála előtt jött a postás, és egy zacskónyi port hozott Izrael országából. Apjuk már halálán volt, de szemét még a kis csomag felé fordította, és mosolyogva kilehelte lelkét, arcát Izrael pora felé fordítva.

Miután letelt a gyászév, az öreg fiai kivándoroltak Palesztinába. Meglátogattak, és elmesélték, hogy a hét gyásznapi alatt az egész város mindvégig arról beszélt, hogy a por éppen abban az órában érkezett meg, amikor apjuk eltávozott ebből a világból, és megadatott neki, hogy szemét Izrael országának porával fedhették be. És erre azt mondta rabbijuk, maradjon sokáig életben, hogy Izrael országának emberei bírják a szent lelket, mert az első levélben az állt, hogy még nem jött el az órája, a második levélben pedig, hogy még van idő; amikor azonban lejárt az idő, és eljött az óra, megérkezett a por. Minden biztonnyal igaz, feleltem nekik, hogy Izrael országának lakói bírják a szent lelket, ebben az esetben azonban a helyzet egyszerűbb: Amikor apjuk levelét megkaptam, visszaírtam neki, ami éppen eszembe jutott, mert nehezemre esett, hogy elhozzam a port az Olajfák hegyéről, és utána, amikor már elhoztam, mindaddig nem sikerült elküldenem, míg meg nem szabadultunk egy gonosz hivatalnoktól, míg helyére egy másik nem került és végre elküldehettem apjuknak a port.

Az öreg fiai azonban így feleltek: ha ez így van, hogy találta el az úr ilyen pontosan a napot? Hiszen érkezhettek volna egy nappal korábban is, vagy egy nappal későbben is? Ha tehát sem túl korán, sem túl későn nem érkezett, akkor ebből az következik, hogy a napot mégis csak a szent lélek határozta meg.

Erre így szóltam hozzájuk: Nem én vagyok, aki ezt meghatározta, hanem az ország az, amely ezt meghatározta; mert Izrael országa maga bírja a szent lelket. Hogyan értsük ezt? Mindvégig, míg apjuk életben volt, várt rá az ország; mikor azonban közeledett halála órája, s ő még mindig nem érkezett meg, elküldte neki a maréknyi port,

Ungváry Rudolf fordítása

Egész belső lényed a boldogságot áhítja. Isten az, aki minden ember szívébe elhelyezte ezt az éhséget és ezt a szomjúságot. Boldogságra vagy teremtvé és ez a benned levő vágy Isten hívása, mely az örökkévalóság mélységéből jut el hozzád. Ha akarod, boldog lehetsz, mert Isten nem vet, ha az aratást nem akarja. Figyelj és légy hálás. Van élvezet és van öröm. Az élvezet a test boldogsága. Az öröm a lélek boldogsága. Ne elégedj meg az élvezettel; soha sem fog kielégíteni.

A boldogság útja nem másoktól hozzád vezet, hanem tőled másokhoz. Szomorú vagy. Miért? Senki sem vette észre munkádat, sikereidet, erőfeszítéseidet. Van valami mondanivalód és nem hallgatnak meg, nem szeretnek. Kérj bocsánatot Istentől ezért a szomorúságodért, aztán figyelj másokra. Kérdezz meg őket, hallgasd meg mondanivalójukat, érdeklődj munkájuk iránt, csodáld meg jótulajdonságaikat, értékeld érdemeiket... és a többiek öntudatlanul megszabadítanak kínodtól és örömet szereznek.

Michel Quoist

SZÜRKE ÉLET (Kisregény 7. rész)

Írta Rónay György

Se karakterológus, se grafológus nem vagyok, de ahogy néztem, az arc is, az írás is sok mindent elárult. Mintha kérés nélkül is megmagyarázta volna, miért nem vették föl a pesti zeneakadémiára; mintha éppen így, ezzel a fitymálóan gőgös szájjal vágott volna oda valami sértést az elképedt tanárnak, aki bírálni merte egy-egy megoldását, kifogásolni egy-egy virtuózkodó „kenését”, vitatni egy-egy értelmezését. Homloka elég magas volt, mégis valahogy nyomottnak hatott a kiszámítottan hullámos, dús művészhaj alatt, mely középujt kis csúcsban benőtt a homlokba. Kicsiny álla, közepén nőies gödörrel, egyáltalán nem ugrott előre, mégis makacs, sértődékeny erőszakosságra vallott. Annára talán csak szájának éles vonala emlékeztetett, de rokon metszésében is inkább a különbségével, mert az a leheletnyi vonás az ajk szögletében, melynek jóformán láthatatlan, inkább csak sejtethető fölfelé hajlása Annánál a bájos groteskség örök lehetőségét rejtette, itt határozottan lefelé ívelt, az önteltség olyan fölértékével, mely egyszerre volt sértett és sértő, ingerülten védekező és türelmetlenül támadó. Szeme pedig, ez a sötét szempár, bár nem nézett szembe, hanem valahová a messzeségbe meredt, magam sem tudom miért, talán valami önkéntelen rosszindulat folytán, azokat a lázasan ránk lobbanó, majd nyomban bizonytalanul elrebbenő tekinteteket idézte emlékezetembe, melyekben a féktelen önzés kifejezése sebzőkeny riadtsággal váltakozik, és a szertelen önhittség nehezen megfogalmazható, önző alatomossággal. A fejtartás valóban színészi volt, a póz azonban mégse magabiztosságról árulkodott, mint Tóbiás Laci mondta, hanem éppen ellenkezőleg, nagy belső bizonytalanságról: azt igyekezett leplezni, azt akarta ellensúlyozni a csinált fölény álarca.

Ezt a benyomást csak megerősítette az aláírás nőies erőszakossága, a vonások fölfelé törő, kapkodó keménysége és az átkötések szeszélyes lazasága, a betűk egyenetlensége, indokolatlan kacskaringók tetszelgése: mindez ingatag kedélyt, hiú, rossz természetet, gátlásoktól görcsös és a gátlások kompenzálásában hisztérikus kitörésekre hajlamos egyéniséget sejtetett, egyensúly nélküli jellemet, mely kisebbségérzése kínzó szorongásaiért önmaga idegrohamszerű túlhangsúlyozásaival kárpótolja magát.

Persze, ettől még lehet lángeleme is, gondoltam, és eszembe jutottak az előadóművészet szeniális paranoiásai és skizofrénei, akiket két tünelményes hangverseny közt zárt intézetben ápolnak, vagy szanatóriumokba rejtenek a világ szeme elől. Ha Akli Antalt Varsóban méltónak tartották rá, hogy felvegyék az akadémiára, akkor bizonyára tehetséges. Ezt én még akkor se tudtam volna csálhatatlanul megállapítani, ha egyszerűkészer hallhattam volna a játékát. Annától annyit tudtam róla, hogy legjobban Chopint és Schumannt szereti. Ahogy most az arcképét néztem, egy pillanatra fölvetődött bennem a kérdés, vajon nem maszkírozza-e egy kicsit schumannosra magát; mert volt benne valami, de nem tudtam volna meghatározni, hogy mi, ami a testtartás és a hajviselet különbsége ellenére is a német muzsikusság egy közismert daguerrotipjára emlékeztetett.

Az arc tanúsága alapján a tehetség erőszakossága mindenesetre megvolt benne. Legalábbis az olyanfajta tehetségeké, akik elvakult önzéssel gázolnak át másokon, zsarnokian kizsárolnak mindenkit, akivel kapcsos-

latba kerülnek, gátlás nélkül mindent elfogadnak, sőt kikövetelnek maguknak, de viszonzásul vajmi keveset, a legtöbbször semmit sem adnak érte.

Engem azonban nem ez a fiatal művészjelölt érdekelt, nem az ő tehetsége és sorsa, hanem Anna. Mintha egy ugrásra kész ellenség képét néztem volna, és közben ugyanazt éreztem, csak most sokkal világosabban és határozottabban, amit ismeretségünk előestéjén a Bristolban: hogy tartozom neki, vigyáznom kell rá, felelős vagyok érte. Hogy meg kell védenem a nyilvánvaló veszélytől, melyet talán nem is gyanít: az öccse kíméletlen önzésétől; attól, hogy irgalom nélkül kihasználják s aztán közönyösen otthagyják. És mindenekelőtt saját magától kell megvédeni: az életét fönttartás nélkül alárendelő szeretettől.

Beszélni kell vele, gondoltam, ráébreszteni arra, hogy elsősorban önmagának tartozik, és figyelmeztetni rá, hogy önmaga iránt is kötelességei vannak. Csakhogy ehhez alkalom kellett volna, szerencsés véletlen, melynek jóvoltából legalább egy órára négy szemközt maradunk. De akkor is, hogyan kezdhetnék neki? Milyen szavakkal, milyen fogalmazásban mondhatnám ki a kézenfekvő igazságot anélkül, hogy fájdalmat okoznék?

Mert vigyázni kell rá, nem szabad megbántani, ahogy Márton mondta. Olyan tisztán hallottam magamban a hangját, háttérül a vonat tompa zakatolásával, mintha most is ott állnánk, Krakkó felé menet, a hálókocsi folyosóján. „Ha történetesen megbántanám — mondta — nem árulná el, csak még jobban becsukódnék... Ezek azok a nők, akik befelé fájnak.” De ki gondolta volna akkor, hogy ez a befelé fájó seb ilyen mély lehet?

Arra eszméltem föl töprengésemből, hogy Anna hűvös keze könnyedén hozzáér a kezemhez.

— Mit szól hozzá? — kérdezte és elvette a képet, gondosan visszatette a borítékba és a táskájába csúsztatta.

Az igazat nem mondhattam meg, füllenteni nem bírtam.

— Majd egyszer elmondom.

Rám nézett, kicsit gyanakvó csodálkozással. Jobb szemöldöke föl-szaladt.

— Olyan bonyolult?

— Igen — mondtam kényszeredetten. — Olyan bonyolult.

— Jó — mondta elgondolkodva. Kis szünet után hozzátette: — De legyen elkészülve rá, hogy bevasalom.

És mosolygott, olyan mereven és erőltetetten, mint aki csak azért mosolyog, hogy ne fakadjon sírva.

Egyike volt azoknak a pillanatoknak, amikor szinte tapintani lehet a hangulat megváltozását. És bárhogy szerettem volna föloldani a hirtelen felemássá fanyarodott helyzetet, valami könnyű tréfával, vagy legalább egy semlegesítő közhellyel: mint ilyenkor általában, beáll nálam a rövidzárlat, „blokkolt az agyam”, ahogy az orvosok mondják, és csak szánalmas bárgyúságok jutottak eszembe. Ráadásul a többiekre is hiába pillantottam akármilyen segélykérőn, Márton a morzsákat söprögette elmerült figyelemmel, Laci pedig mereven kibámult az elsötétedő ten-gerre.

Ekkor, mikor már kezdett nyomasztó lenni a váratlanul ránk szakadt esőnd, s annál áttörhetetlenebbé sűrűsödött, minél tovább tartott, asztalunkhoz lépett a pincér, Annához hajolt és a fülébe súgott valamit.

— Telefon — mondta Anna.

Nem látszott meglepetés az arcán. Fölállt és kiment a fürkéhez a hallba.

Megkönnyebbülten néztünk egymásra, ahogy eltűnt a függöny mögött, melyet a huzat éppen púposra dagasztott; és mintha hangosan folytatna egy addig néma beszélgetést, hiszen mind a hárman ugyanarra gondoltunk, Tóbiás Laci azt mondta:

— Bárcsak lenne valakije. Valaki, aki még ide is utána telefonál.

— Értesz is te hozzá! — legyintett Márton. — Ez nem olyan nő, aki után telefonálgatnak. Ez hűséges — mondta, és tűnődve sóhajtott egyet. — Mégcsak nem is elhatározásból, erkölcsből vagy kötelességből. Sokkal súlyosabb eset: egyszerűen természete a hűség. Akkor is hű marad, ha semmi értelme sincs; és akkor is, ha belepusztul. Nem az urához, hanem önmagához, a hűségéhez. De mit érti ezt egy filológus!

És megint legyintett, elnézően és kesernyésen.

Laci azonban nem volt hajlandó visszavonulni a filológiába.

— Nem volt elég a részeges férje, ez a durva fajankó! — dohogta.

— Még az öccsét is a nyakába vette. Nem tetszik nekem ez a fickó.

— Tudod — folytatta Márton —, vannak természetek... Persze, ezt nem tanítják a germanisztikában, de talán még Kretschmerben, sőt Jungban sincs benne, ehhez élni kell, tapasztalni, befelé, saját magunkban... Szóval vannak természetek, akikre az jellemző, hogy állandóan lehetetlen helyzeteket teremtenek maguknak. Zsákutca-jellemek. Akármilyen egyenes előttük az út, menthetetlenül befordulnak az első zsákutcába. Valami belső kényszer hajtja őket a kiüttalanságba. Egyikből a másikba. És nem elég nekik egy; nagy képességük van rá, hogy halmozák a zsákutcaikat. Ha netalán rés nyílik előttük, gyorsan befalazzák. Érted? — nézett rám.

Bólintottam, hogy értem; és Laci is értette, hogy magáról beszél, a maga zsákutcájáról Lalikával.

Márton egy ideig maga elé bámulva hallgatott, talán azon tűnődött, sikerül-e befalaznia a rést, melyen át nyilván csak egy újabb zsákutcába nyílik kijárat; vagy talán azon ábrándozott, hogy mire hazamegyünk, a rés csodálatos módon, magától befalazódik, hasonlóan azokhoz a műanyagokhoz, melyek maguktól forrják be sérüléseiket.

Aztán lepöckölte a morzsákat, melyeket kisujjával gondosan halomba söprögetett, és Lacira pillantva folytatta.

— Bizonyára nem is sejtéd, milyen pontosan fogalmaztál. Azt mondtad: „Nem volt elég a részeges férje.” Hát igen, erről van szó. Arról, hogy nem volt elég. Az igazán igényes zsákutca-jellemeknek, ahogy már mondtam, sosem elég egy zsákutca. Azt az egyet, amiben vannak, legalábbis négyzetre emelik, nehogy megszokják és elkenyelmeskedjenek benne. Egy terhet már úgy-ahogy megszokott, hát gyorsan a vállára vett egy másikat is, hogy érezze, hogy cipel valamit. Ez is a zsákutca-jellemek természetrajzához tartozik: úgy módosítani egy képtelenné fejlődött helyzetet, hogy rendezése végképp lehetetlen legyen.

— Azt hiszem, azért egy kicsit túlkomplikáltad — jegyezte meg Laci.

— Csak a stílus komplikált, maga a dolog teljesen világos. Ide figyelj. Tegyük föl, hogy az a szerencsétlen Jerzy egy szép napon abba-hagyja az ivást. Megutálja az alkoholt, vagy valami hatékony elvonókúrán végleg leszoktatják róla. Tegyük föl, hogy ez kedvezően hat a jellemére is, megszilárdítja valamennyire az egyéniségét. Magyarán

mondva, benő a fejelágya, ahogy már az harminc után többnyire előfordul az emberrel. Elképzelhető, hogy ezzel lehetőség teremtnék a kettejük kapcsolatának normalizálására. Persze, nem gondolok semmiféle romantikus fordulatra. Pusztán csak arra, hogy két fölnőtt ember közös elhatározással rendbehoz valamit, ami elromlott. Ha tetszik, megmenti a veszett fejsze nyelét. Közlöm veled, hogy ismeretségi köröm több mint a felének a házassága a veszett fejsze nyelére épül, pedig elég kiterjedt ismeretségi köröm van. Még gyerekük is lehetne: élő, és mégse szexuális kapocs, ami összeköti őket, megbízható érdekszövetségben. Ehhez az úgynevezett objektív körülmények is kedvezőek lennének: ketten együtt eleget keresnének, mégha Jerzy le is csípne egy kicsit: a havi fizetésből, illegális zsebpénznek; és ami a legfontosabb: van megfelelő lakásuk, ha egyelőre csak egyszobás is. Csakhogy...

Rágyújtott, hunyorogva szívott egyet-kettőt, öregesen köhécselt, aztán folytatta.

— Csakhogy itt lép közbe a zsákutca-jellemek törvényszerűsége, hogy előre elrontsa azokat a bizonyos objektív körülményeket. Jerzy hiába javulna meg, hiába akarna most már esetleg ő maga gyereket: „most már késő”, mint Anna mondta, hogy már gyerek helyett ott van az öccse; ott van ez az erőszakos jelenlét a konyhában; de ha nem erőszakos, hanem egyenesen földreszállt angyal, Jerzy számára akkor se más, mint egy idegen a lakásban; a férj szemében akkor is hivatlan betolakodó, akit eltűnni, tudomásul venni, kerülgetni kell, aki miatt reggel nem lehet vizet melegíteni a gázon a borotválkozáshoz, mert még alszik és szüksége van a zavartalan pihenésre, tekintettel a művészek labilis idegéletére... Folytassam? Nem folytatom. Jerzy sosem fog megjavulni, mert most már igazán nincs értelme, hogy megjavuljon; ha eddig gyöngeségből ivott, ezután azért fog inni, hogy ne kelljen másra gondolnia, a helyzetére, az idegenre a konyhájában; és ha eddig hitványságból csavargott el, eztán azért fog elcsavarogni, mert úgy érzi, hogy kitűrták az otthonából. Létrejött a teljes lehetetlenülés, a permanens képtelenség, a zsákutca a négyzetben, emberi számítás szerint mindkét végén véglegesen befalazva. Remélem, eléggé tudományosan körvonalaztam a dolgot?

— Szóval nincs megoldás? — kérdezte Laci ingerülten, és ugyanolyan bosszúsan lökte hátrább a székét az asztaltól, mint Krakkóban a királyi szakács éttermében, amikor felelőtlennek nevezte Jerzyt.

— Megoldás? — pislogott Márton. — Nincs megoldás — dünnyögte, és újra nekilátott a maradék morzsák söprögetésének. De hirtelen abbahagyta és fölnézett. — Legföljebb egy... Igen — mondta derűsen —, egy megoldás talán mégis lenne.

— Espedig? — kérdezte Laci türelmetlenül.

— A lottó — jelentette ki Márton mély meggyőződéssel.

Tulajdonképpen nem is értünk rá kellően elképedni. Márton ugyanis lelkes magyarázatba kezdett, olyan élénken, mintha kicserélték volna.

— Ha nyerek a lottón... Egyelőre ugyan nem tudom, a lengyel szisztémában hány találat felel meg a mi ötösünknek... Mondjuk, van egy ötösöm, legrosszabb esetben egy négyesem. Nyerhetek százezer zlotyt, de kedvező esetben nyerhetek egymilliót is. Majd megkérem, hogy együtt töltsük ki, s így aztán teljesen jogos lesz, ha azt mondom, hogy a fele őt illeti. Mármint a millióé. Mert a százezer vagy kétszázezer persze mindenestül az övé. Vehet belőle lakást magának, és ezzel minden megoldódik. Ha tetszik, külön megy a férjétől, ha tetszik, az öccsét költözteti

el, mindenesetre lesz egy szép lakása Varsóban, mert ahhoz az egyhez ragaszkodom, hogy a lakás az ő neven legyen. Mit szoltok hozzá? — kérdezte halálosan komolyan.

Mi Lacival csak néztünk egymásra és nem tudtunk mit szólni, egyszerűen nem volt szívünk szétfűjni ezt a szemünk láttára fölépített légvárat.

Márton nyilván helyeslésnek vette a hallgatásunkat, mert lelkesen magyarázni kezdte a játékkörülményét, mely eddig ugyan még sosem vált be, de a legjobb úton van ahhoz, hogy beváljék, a fokozatos megközelítés elve alapján; mert legutóbb már odáig vitte, hogy két találata és három melléktalálata volt, az utóbbiakból kettő közvetlenül mellé, és csak a harmadik közvetve, vagyis két számmal odébb, ami föltétlenül kedvező jel, a szerencse közeledésére mutat. Ha most ehhez hozzávesszük az új környezetet ösztökélő erejét a tippelésben, azt a rejtett divinációs hatását...

Ekkor végre visszajött Anna, s látva és nyilván megértve kíváncsi arcunkat és kérdő tekintetünket, elmosolyodott.

— Nem kell gyanakodni az elv... Nincs mit föltételezni — javította ki magát. — Lindowskival beszéltem.

Mert Lindowski, a ledér Lindowski olyannyira nem volt ledér, hogy gondosságában utánunk telefonált, megtudakolni, elégedettek vagyunk-e, rendben van-e minden, jól érezzük-e magunkat, és nincs-e valami különös kívánságunk.

Így aztán a hátralévő negyedóra Lindowski dicséretével telt el. Csúpan az utolsó percekben került sor a lottóra, mintegy mellékesen és játékosan: hogy idegen állampolgár is játszhat-e, mekkorák általában a nyeremények, s mikor és milyen föltételekkel fizetik ki a pénzt.

Anna készséggel, vidáman válaszolgatott; majd gyorsan fizettünk és a *Szép város Kolozsvár* dallamára kivonultunk a presszón át a hallba, hogy megvásároljuk és kitöltsük a lottószelvényeket.

Ami ezután következik, az mind az utolsó sopoti napon történt.

Vasárnap volt. A szálló körül még a szokottnál is jobban zúgtak a fák, s az étterem ablakai alatt tajtékosan tombolt a tenger

Reggeli után, ahogy a szálló kapuján kiléptünk, majdnem földöntött a szél. Mint szüntelen ágyúdörgés, hallatszott a partnak csapódó hullámok dübörgése.

Tóbiás Laci mintha megbokrosodott volna az elemek dühétől: a jég-hideg szélviharban mindenáron végig akart menni a mólón, ki egészen odáig, ahol a köveken szétporló habok záporában, szinte már a tengeren, három viharkabátos turista állt, nekifeszülve a szélnek. Anna váratlanul kijelentette, hogy vele tart. Mi Mártonnal a sétány üvegfalá mögül néztük őket, amint leszegett fejjel, küszködve törnek előre, Laci fél lépésnyivel előbb, és mellette, a karjába kapaszkodva, de kissé hátrább, mintegy szálas alakja védelmében Anna. Varkocsa kiszabadult a kabátja gallérjából; mint egy vastag, fonott ostort, meg-megemelte a rohamokban támadó szél.

Egy ideig, mondom, föl-alá topogtunk az üvegfall mögött; de aztán eluntuk a várakozást, hátat fordítottunk a tengernek és elindultunk a város felé. A fák alatt, a madáretetőhöz hasonló kis tető alatt, a hőmérő higánya mínusz hat fokot mutatott.

— Dolgozni kellene — mindta mélabúsan Márton és összehúzta magát, mert fázott. — Hetek óta csak báméskodom és a napot lopom. Várj csak...

A bazár elé értünk. A vasárnap ellenére nyitva volt, de még teljesen üres, csak az eladónók ültek előttük a pult mögött. Márton bement, körülnézett, megtapogatta a pultra kitett szőtteseket, matatott a raffia tányeralátétek közt, majd kérdezett valamit; az eladók a fejüket ingatták (a kirakat üvegén át nézve olyan volt ez, mint egy némajáték). Márton pislogott, vállat vont, még egyszer megsimogatta a szőtteseket, aztán kijött a bazárból; az ajtónyílásba húzódva, háttal a szélnek, rágyújtott.

— Ha azt mondom neki, hogy egész Lengyelországban nem kapni mikrokordot, egyszerűen a szemembe nevet. Már előre hallom a turbékolását: „Édes apuskám, ne linkelj nekem, valld be férfiasan, hogy elfelejtetted.” Meg hogy ne akarjam átdobni, mint lukas vödört a palánkon, és még jó, ha vödört mond, és nem valami kényesebbet. Mit csinálhatok? Hívjalak tanúnak, hogy a lábomat lejártam, az érszűkületem ellenére, tíz fokos hidegben azért a nyavalyás anyagért? Hiába hívnálak, neked se hinne. Ha egy nő a fejébe vesz valamit, pláne ruházati téren... — Legyintett. — Különben is, dolgozni kellene; csak az a baj, hogy nem jut eszembe semmi; vagy ami eszembe jut, az nem jó. Utóvégre mégsem írhatom meg, hogy egész Lengyelben nincs egy ruhára való piros mikrokord. Se piros, se más. Mert ez végső fokon közgazdasági kérdés, tervezési probléma, ilyesmibe jobb, ha nem ártja bele magát az ember. Különben is, mit tudom én, hátha Wroclawban vagy Lodzban mégis van egy vég, ha másutt nem, a pult alatt, s akkor a végén diplomáciai affér lesz belőle, politikai bonyodalom, cáfolat, helyreigazítás, magasszintű dorgálás... Egyébként is kevés két és fél flekkre — tette hozzá csüggedten.

Lassan baktattunk fölfelé a főutca kaptatóján. Közben meg-megálltunk, néztük az embereket, a kirakatokat, meg az üvegen át az üzletek belsejét. A hentesnél nagyban vásárolták a főlévágottakat: valami párizsisifélet, a kolbászt, amiből tekervényes kígyók lógtak a kampókon, azt a barnásszürke holmit, ami leginkább még a mi bácskai májasunkra emlékeztetett, és a vastag, lilászörös véreshurkát.

Márton megbökött a könyökével és rám hunyorított.

— Emlékszel? Véreshurka a Marszalkowskán! Képzeld el, hogy ő van velünk Anna helyett.

Félperces néma borzongással áldoztunk Madame Schwalbe emlékének, aztán óvatosan átkeltünk a csúszós úttesten a tulsó gyalogjáróra. Áldogáltunk egy kicsit a cukrászda előtt, melynek ajtaja fölött szüntelenül szólt a csengő, mert szüntelenül jöttek-mentek a vevők; majd le sétáltunk visszafelé a moziig, melynek kirakatában a neon körbe szaladgáló kéklila fényében Mastroianni mosolygott és Sophia Loren bővölte több változatban is az ácsorgó ifjúságot, a nyakba omló frizurás fiukat és a kurtára nyírt lányokat, akik nyilván a pénztár-nyitásra vártak.

— Gyönyörűek! — dűnnyögte Márton mélabúsan.

— Mi gyönyörű? — kérdeztem, mert máson járt az eszem és nem kapcsoltam idejében.

— A fiatalok! — mondta rendreutasítóan. — Ne rohanj úgy. Hadd nézzem egy kicsit őket... Tudod, az a szomorú, hogy évről évre gyönyörűbbek...

Az üvegajtó kinyílt, az ifjúság harsány diadalkiáltással benyomult, s majdnem minket is elsodort.

— Hát nem kedvesek? — hebegte Márton, miután a forgatagból visszanyerte egyensúlyát. — Ha meggondolom, hogy én sose voltam, és most már soha nem is lehetek ilyen vidám és fölszabadult...

Megint fölfelé lépkedtünk; egy percre benéztünk a könyvklubba, ahol az asztalok körül buzgón olvasták a legfrissebb lapokat, vásároltunk néhányat az Unesco karácsonyi üdvözlő kártyáiból, megsemmisítettük a kikapott angol és francia könyveket, aztán folytattuk sétánkat a híd irányába, mely alatt épp akkor zakatolt el Gdynia felé a vonat. Három-négy hullámban csoportok jöttek szembe, és friss harangszó hallatszott a tér felől, ahol a templom tornya emelkedett a háztetők és a fák jobbra már kopasz koronája fölé.

— Dolgozni! — tért vissza Márton a gondolatához, mely valóságos rögeszméje lett erre a délelőttre, mintha nem bírná legyűrni magában tétlenség miatt való lelkifurdalását. — Neked könnyű, te szeretsz dolgozni De én még mindig nem tudtam eldönteni, szeretem-e, vagy utálok-e a munkámat. Ez ugyan gyakorlati szempontból lényegtelen kérdés, mert dolgozni, sajnos, mindenképpen kell; és nem tartozom abba a szerencsés, de lehet, hogy szerencsétlen kategóriába, amelyiknek ingyen adják a pénzt. És hát Lalika, Istenem, ő is gyakorlatias lélek, ebből a szempontból. Neki annyi az egész, hogy „tucikám, izzadj ki valamit holnap reggelre és telefonálj előlegért, mert Marcsival megbeszéltük, hogy a Hungiban ebédelünk”. Ugye tündéri naívság? De hát ilyen, ilyenek; éppen az a jó bennük, hogy ilyenek. Hogy kíméletlenek, mert fiatalok...

Megállt, megfogta a karomat, hosszan utána nézett a cigarettája füstjének.

— Látod, erről, azt hiszem, mégis tudnék írni valamit. Olyasmit, hogy „Vasárnap Sopotban”. Nem is rossz cím. Egy kicsit szürrealista lenne; a tengerrel kezdeném, a mólóval, a mínusz hat fokkal és a széllel; aztán jönne a halom véreshurka a pulton. Mit gondolsz, meg lehet írni a véreshurkát? Mindegy — legyintett — legfőljebb törlik. Szóval a véreshurka, aztán a fiatalok a mozinál. Ezt egy kicsit érzelmesre fognám; aki hatvan körül jár, csak kétféleképpen tud a fiatalokról beszélni: vagy dühösen, mert irigykedik rájuk, vagy érzelmesen, mert szereti őket. Rólam pedig köztudomású, hogy szeretem őket. De azért egy mondat... Tudod, mi lesz az utolsó mondat? Hogy állnak és várják a nyitást, hidegtől kicsipett arccal, a transzparenszek műtavaszában. A giccs határán fog járni, de épp az a fortély, hogy mégse lesz giccs: megmenti a véreshurka, bár azt lehet, hogy kihúzzák, meg a műtavasz, az az egyetlen szócska, hogy *mű*. Ha holnap Varsóban légipostára adom, szerdára megkaphatják, péntekre lent lehet a kiutalás a pénztárban. Csakhogy — mondta szkeptikus hunyorgással — ehhez előbb meg kellene írni. De hol lehet itt írni? — döfött bele cigarettájával a levegőbe. — Sehol. Látod, ez az én formám. Most végre van témám, és nincs hozzá kávéház.

Válasz helyett szó nélkül fölmutattam a házra, mely talán méternyivel az utca fölött annak a dombnak a magaslatán emelkedett, amelyen túlóldalt, homlokzattal a térnek, a templom is állt. (Ezt a dombot vágta át egy szinttel mélyebben az utca.)

— Sopot legjobb kávéháza — magyarázta Anna, mikor megérkezésünk délutánján városnéző sétánkon ide is elvetődtünk. — Nyáron nagyon kellemes a teraszon, a tarka ernyők alatt.

És még a sarkot is megmutatta, ahol az asztaluk állt, mikor a nyáron itt fagyaltozott a rokonaival.

— Hát igen — mustrálgatta aggályosan Márton a kávéház tükörablakait. — Kérdés, elég csöndes-e, lehet-e dolgozni benne.

Képzelné se lehetett volna csöndesebbet. Az egész terem üres volt, kivéve az utolsó asztalt az ablaknál: ott egy öregúr szundikált kiterített

újságja fölött. Nyilván meleg is volt, mert a kiszolgálónők könnyű fehér blúzban trécseltek a pultnál, a páholyok és székek kényelmesnek látszottak, az asztalok pedig elég nagyok ahhoz, hogy elférjen rajtuk a papír, s írás közben ne lógjon le róluk az ember könyöke.

—No jó — vont vállat Márton.

Fölcammogott a lépcsőn, közben a zsebeit tapogatta, és az ajtóból gondterhesen visszaszólt.

— Azt hiszem, nincs elég tinta a töltőtollamban.

— Nem baj. Írj az enyémmel.

Elvette a tollamat, minden különösebb lelkesedés nélkül, és ki-be nyomogatta, mintha nem bíznék a szerkezetében. De semmi baj nem volt vele, kitűnően működött. Erre még egy utolsó kísérletet tett.

— Te most misére mégy?

Bólintottam.

— Meddig tart?

— Attól függ... Félóra... háromnegyed...

— Beszölsz értem utána? — kérdezte rábeszélő hangsúllyal.

— Nem — feleltem határozottan. — Hagylak dolgozni.

Most már minden reménye összeomlott.

— Hát akkor megpróbálom — dünnyögte, és lenyomta a kilincset.

Fél tizenkettőre értem vissza a szállóba. Alighogy a kabátomat letettem, megszólalt az éjjeliszekrényen a telefon.

Anna volt, de az első pillanatban alig ismertem meg a hangját: mintha valami fojtott izgalomtól lett volna fátyolos.

— Már kerestem, de nem felelt a szobája.

— Egy perce sincs, hogy megjöttem.

— És Mód elvtárs?

— Márton? Beült dolgozni a kávéházba.

— Nem haragszanak?

Kis csönd; aztán:

— Nem értem — mondtam. — Miért haragudnánk?

— Hogy otthagytuk magukat. Mikor visszajöttünk a mólóról, tűvé tettük az egész partot... Attól félttem, megbántódtak.

— Hát ilyen ostobának tart minket? — kérdeztem.

Nem vette tudomásul az évődő hangsúlyt: riadtan tiltakozott. Majd váratlanul azt mondta:

— Nagyon hideg van a szobámban.

— Nálam meg nagyon meleg. Most is nyitva az ablakom.

Újabb szünet következett, egyike azoknak a pauzáknak, amikor szinte tapinthatóan érzi az ember, hogy aki a vonal túlsó végén a kagylót tartja, még vár valamit; egy mondatot keres magában, egy akármilyen mondatot, mellyel fönnttarthatja az összeköttetést, s egy újabb arasznyi lehetőséget adhat reményének a beteljesedésére. Aztán olyasformán, mint amikor valaki bátortalanul ugyan, de mégiscsak tesz egy parányi lépést előre, ezt hallottam:

— Megfagyok itt fél kettőig. Azt hiszem, lemegyek a hallba.

— Ne menjen le a hallba, — mondtam. — Ebédig itt a folyosón is eltölthetjük az időt.

— Igaz — felelte színlelt közömbösséggel; de hiába leplezte, éreztem a hangjában a megkönnyebbülést, amiért így kimondatlanul is megvalósult a titkos kívánsága. — Akkor megyek — mondta, és letette a kagylót.

Annyi időm se volt, hogy rendbeszedjem a gondolataimat; máris föl-
tűnt a folyosó végén. Gyors, apró léptekkel közeledett, de amikor észre-
vett, lassított egy kicsit.

Kezet nyújtott, azzal a már jólismert, diáklányosan félszeg mozdul-
lattal.

— Örülök, hogy nem neheztelt meg — mondta és leült mellém, a
másik karosszékre. Kezét a térdére fektette; úgy ült ott, mint egy meg-
szepített kislány.

— Én meg örülök, hogy így alakult a dolog — mondtam. — Majdnem
két óránk van ebédig. Úgyis szerettem volna beszélni magával.

— Tudom — bólintott. — Az öcsémről... Azért telefonáltam —
tette hozzá kis habozás után és elpirult. Aztán rám pillantott, de utána
rögtön újra lesütötte a szemét. — Nagyon rossz véleménye van róla?

Olyan szorongva kérdezte, mintha élete függne a választól; s én ettől
a hangsúlytól, mely egyszerre ráeszméltetett vállalkozásom kockázatára,
öszönösen meghátráltam.

— Hogy mi a véleményem róla? Nagyon nehéz véleményt alkotni
valakiről, akit nem is ismerünk. Egy kép alapján, ahol annyi minden
múlik a beállításon, a pillanatnyi hangulaton...

— És az írása? Láttam, hogy az írását is megvizsgálta.

— Megvizsgáltam! Egyszerűen csak megnéztem; de se írásszakértő
nem vagyok, se különösebb jelentőséget nem tulajdonítok egy aláírásnak.
Egy húszéves fiatalember, aki ráadásul művész is, mindig pózol egy ki-
csit, amikor a nevét aláírja. Nem azt írja alá, aki, hanem azt, akinek
képzeli, vagy szeretné magát.

Közben az arcát néztem: mintha egyre jobban bezárult volna, csa-
lódottan és különös, elszemélytelendő szomorúsággal. Mint aki hitt egy
szótlan ígéretnek, bízott egy hallgatólagos megállapodásban, aztán az
utolsó pillanatban kiderül, hogy mint már annyiszor, most is rászedték,
s az egész csak üres hitegetés volt. Elszégyelltem magam a kertelésemért:
hogy semmitmondó szölamok mögé bújok és gyáva tapintatoskodással
próbálok kitérni a bizalma elől. Meg a kötelességem elől, gondoltam;
mert ha már négy szemközt vagyunk, és kívánta, sőt talán egy kicsit
rendezte is úgy, hogy négy szemközt lehessünk, míg Márton a kávéház-
ban igyekszik megnyugtatni a lelkiismeretét, Tóbiás Laci pedig a szobá-
jában alszik, legalább annyival tartozom neki, hogy nyíltan megmondom,
amit az igazságnak érzek.

— Nézze, Anna — kezdtem — elég sokat tűnődtem rajta, hogyan
fogalmazzam meg a mondanivalómat úgy, hogy el se hallgassak semmit,
de magának se okozzak fájdalmat. Megvallom, nem tudtam összeegyez-
tetni a kettőt. Lehet, hogy fájni fog...

— Nem baj — mondta. — Lehet, hogy mégse fog fájni...

Talán félórát beszéltem egyfolytában, és egyetlen egyszer sem szakí-
tott félbe, és nemcsak hogy egy árva szóval, de még egy parányi mozdul-
lattal se. Most is magam előtt látom figyelő szemét, okos kis arcát és
mintha most is itt áradna körülöttem az a különös, mély időtlen hangul-
lat, mely, talán a karosszékek kék huzatától, sajátos kékes árnyalattal
maradt meg az emlékezetemben, s melybe úgy szűrődött bele időnként a
hallból fölhangzó óraütés, mint a tenger mélyre süllyedt valóság harang-
szava. S talán a tenger is zúgott, az igazi tenger odakintről, a falakon át;
de lehet, hogy ez már csak az emlékezés hullámverése.

(Folytatjuk)

HAJNALI KÖSZÖNTÉS

Záporozó nagy köszöntéssel futok elébed Mária
Te vagy a tavasz tiündöklése s zivatarok után
felkélő égen új ígéretek napramosolygó aránya
Te vagy csorduló szívünk égre dobált Szent öröme
Te vagy a hajnalcillag lelkiünk éjszakáin Te vagy a gondolat
s Te vagy a bennünk égő legszebb vágy az égig
lendülő utak csillagpásztás kanyargásain

Fogadd el köszöntésem ha dadogva hagyja is el szájam
fogadd el s melengess meg tenyered hullámain
mint esett madárfiókát életre hív a szeretet
aztán ha szárnya nő s röppenhet már tovább
lendíts neki a feltáruló végtelennek
hadd szálljon fel az égbe ahol Szent Fiadnak szent ölében
örökre megpihenhet

Ó ha vágyam

olyan tiszta volna mint hajnali rétek hamvas harmata
szívem mint napraámult lila íriszek friss szirmai
szállnék röpködnék fennen s végtelentől ittasult torokkal
zengeném hajnali tavaszdicseretéd

Ne nézd hát

erőtlenységem s törött emberségem csonkjait
nézz szét a megújult mezők friss szőnyegén és hallgasd
tavaszi dalát millió madárnak s köztük engem
fogadj el záporozó köszöntésem szárnyain
feléd repülve kisleadnak hangján úgy dalolva
mint a természet kórusa ha dallal
s felhőtlen égre lopott szikrázó arannyal
dicséri nevedet s nevednek gyümölcsét varázsos anyaméhed
csodánkra szült titkát a betlehemi barlang angyalének
s pásztorköszöntötte kicsinyded Jézusát ki húsvét
tavaszszobor színeinek tűzében új életre támad
ajkán a legszebb emberi köszöntés csurran le szívünkre
hogy melengessük századokra szórva pár betűjét
ígézetét a lélek örök álmát melyben megpihenhet
meghajszolt emberségünk s embertelenségünk
megsemmisülhet égető tűzében
megfoghatjuk egymás kezét s e szóban bizva
frigyét kötünk áldón hajol le ránk az égből
fénnel pásztázva be a hajnali köszöntést
a krisztusi ígét örök húsvétok friss szavát mint
tavaszban csengetyűző virágkelyhek imádásra hívó harangját
ne féljetek hisz én vagyok PAX VOBIS én a béke

Fogadd el énekem kötetlen dadogásom ahogy ajkam
túlcsorduló széléről feléd patakzott Mária s ha benne
megérezted feléd vergődésem parázsló vágyát
meglátod akkor ráhullott korom mögött a porban is esendő
s beteg szívem kihagyó dobbanásainak ütemén is
hogy felkélő égen Te vagy a tavasznak tiündöklése s bennem
Fiadhoz vivő út göröngyös mégis anyakéz-vezette ösvény
Te vagy Te vagy s most mosolyog együgyű mondatomnak szívből
szakadt botladozásain Te vagy Te vagy — anyám!

Poór Bernát

Rövid sajtóközleményből értesültünk annakidején arról, hogy a nem-hívőkkel foglalkozó vatikáni titkárság az idei év január 30—31-én megtartotta Rómában első teljes ülését. A közlemény szerint a teljes ülés két közvetlen teendővel bízta meg az ügynézőségeket. Az egyik az, hogy az ateizmus jelenségének módszeres és tudományos tanulmányozására szervezzen egyes katolikus egyetemen munkaközösséget, amelyek vele kapcsolatot tartanak fenn. A másik, hogy a nagy egyetemi központokban kezdeményezzen dialógust a hívők és a nem-hívők között, éspedig azért az ilyen helyeken, mert közismert, hogy az ateizmus elsősorban az egyetemenről indul ki, különösen a „harmadik világ” országaiban.

Ez eddig az egyetlen érdemleges tény, amelyet a titkárság tevékenységéről megtudhattunk, legfeljebb azt fűzhetem még hozzá, hogy a múlt év októberében a titkárság egy „kerekasztal-értekezletet” is rendezett Rómában, amelyen a vallásszociológia és a vallápszociológia több nemzetközileg elismert képviselője vett részt. Arról az eljárásról tanácskoztak akkor, amelyet a mai hitetlenség lélektani és társadalmi okait és feltételeit tisztázó ankétokon kellene követni.

Mint emlékeztet, az *Osservatore Romano* 1965. április 9-i száma jelentette be hivatalosan, hogy VI. Pál pápa „*Segretariato per i non credenti*” elnevezéssel új titkárságot állított fel, amelynek elnöki tisztségét Kónig bíboros, bécsi érsekre ruházta. Magyar fordításban az elnevezés ekként hangzik: „Titkárság a nem-hívők részére”, a ragozásbeli könnyebbség okából azonban „Nem-hívők titkárságának” szoktuk mondani, ami — úgy vélem — meg is engedhető akkor, ha nem tévesztjük szem elől az igazi értelmét. Az a kérdés azonban, hogy mi a célja és feladatköre a nagy érdeklődéssel övezett intézménynek, meglehetősen homályban maradt. A Szentatya azóta különböző alkalmakkor többször is utalt erre a titkárságra, de egyszer sem nyújtott róla közelebbi felvilágosítást. Általánosságban mozgogtak azok a nyilatkozatok is, amelyeket Kónig bíboros, a titkárság kinevezett elnöke tett 1965. május 15-én egy sajtókonfe-

rencián, majd a zsinat utolsó ülészakájában október 24-én A. *Cavallarinak*, a *Corriere della Sera* szerkesztőjének. Első nyilatkozatában annak szükségességéről szövelt, hogy katolikus részről folyamatosan és behatóan vizsgálják a mai ateizmus jelenségét, különböző válfajait és az általa felvetett problémákat. Második nyilatkozatában a titkárság célját a nem-hívőkkel való párbeszédben jelölte meg. Hangsúlyosan kiemelte mindkét nyilatkozatában azt is, hogy a titkárságtól teljesen távol áll bármiféle kereszteshadjárat az ateisták, akár a harcos ateisták ellen is. „Egyetlen és egyedüli törekvésünk — jelentette ki a bíboros —, hogy a vallást beiktassuk a társadalmi életbe és párbeszéd útján kimunkáljuk erre a gyakorlati lehetőségeket.”

Annál nagyobb figyelmet kelthetnek így — s nemcsak katolikus oldalon — a titkárság titkárának, *Vincenzo Miano* professzornak fejtegetései: egy cikke, amelyet „A nem-hívőkkel foglalkozó titkárság feladatai” címmel a *Concilium* nemzetközi teológiai folyóirat idei márciusi számában tett közze, és egy előadása, amelyet Párizsban a francia katolikus értelmiségiek központjában tartott. Utóbbinak szövege „Párbeszéd a nem-hívőkkel” címmel az *Informations Catholiques Internationales* ézevi február 1-i számában jelent meg. Mianoról talán még annyit, hogy 1910-ben született, 1934-ben szentelték pappá, ezidőszent az alapvető teológia és a filozófia tanára a szaleziánusok római pápai egyetemén és egyben a bölcsészeti kar dékánja.

*

VI. Pál pápa már 1964 júliusában foglalkozott a titkárság felállításának gondolatával. Ekkoriban hívatta magához Mianot s megbízta, hogy dolgozzon ki számára tervezetet. Azt is közölte vele, hogy az új intézmény hivatalos előkészítője Bea bíboros. Miano a bíborossal folytatott megbeszélések eredményeként már ennek az évnek szeptemberében benyújtotta előterjesztését a pápának. Utána azonban hosszú ideig semmi sem történt, úgy hogy Miano már a terv félretételére következtetett, amikor 1965 március végén az államtitkárságra kérték s itt átadták neki titkári kinevezését. Egybeesett ez azzal, hogy

König bíboros elfogadta az elnökséget.

A titkárság szervezetét, illetékességi körét és feladatait mindezideig semmiféle okmány sem szabályozza. A pápa kifejezetten meghagyta, hogy a titkárság egyelőre maga próbálja szabadon kialakítani szervezetét és munkakörét. Ugyanez vonatkozik egyébként a már előbb felállított két másik titkárságra is. Az első tudva levően a keresztény egység titkársága, a másik a nem-keresztényekkel foglalkozó titkárság. „Úgy hallottam — jelentette ki Párizsban Miano —, hogy a titkárságokat véglegesen a római Kúria újjászervezésével kapcsolatban rendezik.”

Az egyik legnehezebb probléma annak tisztázása volt, hogy milyen célokat tűzzenek a titkárság elé, annál is inkább, mert a püspöktagok és a tanácsosok kinevezése előbb történt, mint a célok megállapítása. Egy kiváló francia tanácsos azt javasolta, hogy a nem-hívők köréből is kérdezzenek meg nagyobb számban személyeket, hadd mondják meg ők is, hogy mit várnának konkrétan egy ilyen római intézménytől s mely esetben tekintenék azt a katolikus egyházi megújodás jelének. A nem-hívők ilyen értelmű bevonására azonban különböző okokból, legalábbis eddig, nem került sor, jóllehet Miano véleménye szerint nem lett volna nehéz szólásra bírni az ateista humanizmus olyan reprezentatív személyiségeit, akik jól ismerik országuk kulturális életének különböző ágazatait.

Kezdetől fogva bizonyos volt, hogy a titkárság hordozó pillére csakis a püspökök olyan kiválasztott csoportja lehet, amely az egyház egyetemét képviseli. A zsinat utolsó ülésszakában König bíboros javaslatára a pápa 23 püspököt nevezett ki 22 országból. Ezek az elnökkel együtt alkotják a szavazásra jogosult gyűlekezetet, amely mindenkor az elnök meghívására ül össze. Azoknak a püspököknek, akik tagjai a titkárságnak, feladatuk, hogy kapcsolatot tartsanak fenn a különböző országok püspöki karaival, továbbá a titkárság kinevezett tanácsosaival, akik a püspökök legközvetlenebb munkatársai. A pápa eddig 57 tanácsost nevezett ki 19 országból, figyelemmel tudományos felkészültségükre és hozzáértésükre, va-

lamint tájékozottságukra a különböző országok és helyzetek irányában. Többségük tehát nem is Rómában lakik.

A titkárság vatikáni központja, amely a titkárból és néhány munkatársából áll, egyelőre azt a konkrét feladatot kapta, hogy kapcsolatokat építsen ki a katolikus egyetemekkel és a magasabb katolikus tudományos társulásokkal és intézetekkel. Jelenleg a szemináriumok és egyetemek kongregációjával együttesen azon fáradozik, hogy a teológiai képzés reformja során kellő figyelemben részesüljenek a jelenkori ateizmus problémái. Elő kell készítenie egy nemzetközi folyóirat kiadását is, amely közvetlenül szolgálna a dialógust a nem-hívőkkel. Képviselteti továbbá magát azokon a nemzetközi találkozók, amelyek hívők és nem-hívők között jönnek létre.

Általánosságban teendője a titkárságnak a hitetlenség különböző formáinak tanulmányozása. Hitetlenség itt nemcsak a rendszerbe foglalt ateizmust kell érteni, hanem az agnoszticizmust és a gyakorlati közömbösséget is. Végeredményben így a titkárság mindazokat a nem-hívők közé számítja, akik sem elméletben, sem gyakorlatban nem tesznek magukévá valamiféle vallást. A titkárság különösképpen azokat a mélyebb indítékokat vizsgálja, amelyek közömbösséget váltanak ki Isten irányában, kétséget keltenek létezésében, vagy ennek egyenesen tagadására ösztönöznek. Nem csupán a történeti fejlődések és megjelenési formák teszik tehát tanulmány tárgyát, hanem a pszichológiai feltevések és adottságok is.

Semmiképpen sem tartozik azonban a titkárság illetékességi körébe — hangsúlyozza Miano —, hogy bármilyen természetű evilági elkötelezettséget vállaljon. Kizárólagosan az a hivatása, hogy központi ösztönző, irányító és rendező szerve legyen annak a párbeszédnek, amelyet a katolikus egyház kíván folytatni a vallástalan világgal. E tekintetben előbb az *Ecclesiam Suam* körlevélnek a dialógusra utaló részei, később *Az egyház a mai világban* pasztorális konstitúciónak az ateizmusról és az egyház magatartásáról szóló 19—21. pontjai szolgáltak számára eligazításul. Miano cikkéből tudjuk meg, hogy annakidején a zsinati bizottság ezeknek a pontoknak

végző kidolgozását magára a titkárságra bízta.

*

A dialógus mindig kényes és nehéz „művészet” — szögezi le *Miano*. All ez főleg a nem-hívőkkel való párbeszédre, mert az egészen új valami és a szerzett tapasztalatok róla még igen csekélyek. Nehézséget okoz az is, hogy az ateizmusnak nincsenek formális szervezetei. Ilyenek legfeljebb egyes szocialista országokban találhatók. Emiatt tehát alig lehet gondolni arra, hogy „hivatalos” jellegű dialógus indulhasson, azaz olyan párbeszéd, amely egyházi szervezetek és nem-hívők szervezetei között folyik. Dialógus így szinte kizárólag magánszemélyek vagy magáncsoportok között indulhat, akik, illetve amelyek csupán a saját felelősségükre járhatnak el, még akkor is, ha a katolikus fél számára megvan a hierarchia jóváhagyása.

Különös nyomatékkel figyelmeztet itt *Miano* arra, hogy a dialógus szorgalmazásával a titkárságnak nincs semmiféle közvetlenül terítő szándéka. Óhatatlan természetesen, hogy azok a keresztények, akik párbeszédbe lépnek a nem-hívőkkel, éppen mert hívők, a tanúsító szerepét is viszik, s magától értetődik, hogy a párbeszédet folytató felek szeretnék meg is győzni egymást a maguk igazáról. A dialógus azonban, ahogyan azt a titkárság felfogja, nem irányul a nem-hívők megtérítésére, mert ha bizonyos is, hogy az egyház soha sem ejtheti el azt az isteni küldetését, hogy Krisztus üzenetét hirdesse az embereknek és elfogadásra ajánlja azt nekik, szó sem lehet az ún. „prozelitizmusról”, amelynek módszerei nem tartják tiszteletben a személy szabadságát. A dialógus egyik feladata, hogy a mai igényeknek megfelelően és az ellenvetések számontartásával korszerűen bemutassa a katolikus tanítást, de még inkább feladata mindannak kimunkálása, ami inkább egyesít, mint megoszt. Az egyház ugyanis — húzza alá *Miano* — azon van, hogy mind ő, mind a hívei kivegyék részüket egy jobb és boldogabb világ építéséből. Ebből következik, hogy aminek a dialógust jellemeznie kell, az a kölcsönösség, amelyben a két fél — a hívők világa és a nem-hívők világa, a

keresztény humanizmus és az ateista humanizmus — az egyenlőség alapjára helyezkedik, hogy együtt dolgozzék a mondott közös művön, annak ellenére is, hogy ellentétes pozíciókból indulnak ki, s anélkül, hogy ezzel csökkenének vagy alábecsülnék azokat az olykor mély különbségeket, amelyek a pozíciók közt vannak. Közeledés tehát egymáshoz a tisztelet, a megértés és a lojalitás légkörében. Az ekként értelmezett dialógus tökéletesebb akkor, ha a felek kölcsönös gazdagodásukat is keresik az igazságban és valami magasabb közös igazság elérésére törekcszenek, a dialógus azonban szerényebb célra is korlátozhatja magát, ami ez esetben is rendkívül fontosnak bizonyulhat. Ilyen cél a gyakorlat terén való együttműködés lehetőségeinek kidolgozása, függetlenül a tanrendszerektől és a felek ideológiájától.

Miano szerint a dialógus felkarolása nem abból a feltevésből ered, hogy a hívő keresztények aránya egyre kisebb lesz az elkövetkező évtizedekben. Az egyházat az a körülmény vezeti, hogy a modern kor mindinkább elismeri és előreláthatóan mindjobban el fogja ismerni az emberi személy értékeit, amit a kultúra és a társadalom általános fejlődése is követel, továbbá, hogy a társadalmi kapcsolatok sűrűsödése és mélyülése mindinkább tudatára ébreszti az emberiséget a pluralizmusnak, ami jellegzetes vonása a mi világunknak. Mármost igazi pluralizmus csak akkor lehetséges, ha az emberek, a közösségek és a kultúrák párbeszédet folytatnak egymással. A nyíltság magatartása és a kölcsönös megérteni akarás tehát az indítéka annak a dialógusnak, amelyet keresztül kell vinni a társadalmi viszonylatok minden formájában. Ami szükséges ehhez: az udvariasság, a tisztelet, a rokonszenv és a jóakarat érzülete, amely egymás kölcsönös elismerésén és elfogadásán sarkall.

*

A dialógus keresése így az egyház általános megújulásának egyik oldala. Kifejezésre juttatja a szabadság amaz értékeinek pozitív szemléletét, amelyek a társas életnek alapul szolgálnak, s amelyeket — mint *Miano* megjegyzi — „a keresztények sem

tartottak mindig tiszteletben". A titkárság felállítása is egyik beszédes bizonyága az új áramlatnak és az egyház új magatartásának, szemben a világgal általában és különösen a nem-hívókkal, akiknek az egyház nem csupán adni szeretne, hanem tanulni és kapni is tőlük. Miano a következő szakaszokat idézi erre vonatkozólag a *Gaudium et Spes* konstitúcióból:

„Amint a világnak érdeke, hogy társadalmi valóságnak és története forrásának ismerje el az egyházat, ugyanúgy az egyház is tudatában van annak, mennyi mindent kapott az emberi nem történetétől és fejlődésétől.”

„Az elmúlt századok tapasztalatai, a tudományok haladása, és emberi kultúra különféle formáiban rejlő kincsek, amiken keresztül teljesebben nyilvánul meg magának az embernek természete, új utakat nyitnak az igazság felé és az egyháznak is hasznára vannak.”

„Az egyház is gazdagodhat és gazdagszik az ember társadalmi életének fejlődése nyomán.”

„Az egyház hálás lélekkel fogad bármilyen rendű és rangú embertől mindenféle segítséget, ami neki, mint közösségnek, vagy tagjainak külön-külön hasznára van.”

„Mi több, az egyház azt is vallja, hogy még azoknak ellenző magatartásából is, akik szembefordulnak vele, vagy üldözik, sok hasznot merített és meríthet.”

Ezek szerint az egyház — írta nemrégiben *König* bíboros — a küzdelem, az ellenállás, az ellenséges és tisztán negatív beállítottság magatartásából átlépett a dialógus magatartásába, mikor is kérdéseket tesz fel és meg akarja érteni és segíteni a világot. „Többé már a világ nem valami ellenséges képződmény az egyház szemében, amelytől el kellene magát szigetelnie, amely ellen védekeznie vagy harcolnia kellene. Az egyház elismeri, hogy a világ autonóm, nem menekülni akar tehát tőle, sem pedig uralkodni fölötte, hanem közeledni akar hozzá megértéssel, rokonszenvvel és a segítő szolgálat készségével.”

Nyilvánvaló, hogy az egyház nem módosíthatja felfogását az ateizmus tekintetében. Új és döntő változás azonban magatartásában — emeli ki Miano —, hogy az egyház figyelemmel kíván lenni azokra a szerinte is pozi-

tív értékekre, amelyeket a mai ateisták képviselnek s amelyek lehetővé teszik velük a találkozást az emberi síkon.

Miano határozottan szembefordul azokkal, akik nem hisznek egy gyümölcsöző dialógus lehetőségében, mondván, hogy feloldhatatlan az ellentét a kereszténység, általában minden vallás, és az ateizmus között. Az igazság ugyanis az, hogy a dialógus már akkor is fölültébb hasznos, ha — a pápa szavaival élve — „tisztázza a tagadás okait a modern ateista ember lelkében”. Az imént idézett konstitúcióban is olvasható: „Az egyház igyekszik felderíteni, hogy mik az ateisták gondolkodásában az istentagadás okai, mert megítélése szerint ezeket komoly és mélyreható elemzésnek kell alávetni. Tudatában van ugyanis annak, hogy mennyire súlyos kérdéseket vet föl az ateizmus, amellet az azonban vizsgálódásra készíteti az a szeretet is, amellyel minden ember irányában viseltetik.” Meg kell érteni „a modern ateizmus szövevényes és sokféle indító okait”, annál is inkább, mert ebből szellemi előnyök származnak a hívőkre és az egyházra.

Azt sem szabad feledni — folytatja Miano —, hogy a jelenkori ateizmus integrális humanizmusként lép fel. „A modern ateizmus — állapítja meg a konstitúció — gyakran bölcséleti rendszer formájában lép elő s mint ilyen, egyebek között odáig terjeszti ki az ember által óhajtott önrendelkezést, hogy nehézségeket támaszt mindenemű Istentől való függéssel szemben. Akik ilyen ateizmust vallanak, azoknak állítása szerint a szabadság abban áll, hogy az embernek önmaga a célja, saját történetének egyedül ő a művese és irányítója, mindez pedig nem egyeztethető össze az Úrnak, minden dolgok szerzőjének és céljának elismerésével, vagy legalábbis teljesen fölöslegessé teszi a reá való hivatkozást.” Egyik legnagyobb feladat tehát a párbeszéd során annak igazolása is, hogy — miként a konstitúció leszögezi: „Isten elismerése egyáltalán nem ellenkezik az emberi méltósággal, hiszen ennek a méltóságnak éppen Istenben van az alapja és benne teljedik ki: az embert ugyanis értelmessé és szabadnak teremtette Isten s mint ilyen rendelte társas életre, ami pedig a legfontosabb, arra hívja,

hogy mint gyermeke éljen vele közösségben és részesedjék az ő boldogságában... A végső dolgokba vetett remény egyáltalán nem csökkenti a földi feladatok jelentőségét, sőt inkább új indítékokkal mozdítja elő azok teljesítését.”

*

A titkárság munkája így szorosan kapcsolódik a keresztény humanizmus megalapozásának és kifejtésének problémájához — mutat rá *Miano*. Elengethetetlen követelmény ez, mert hiszen éppen az emberi értékek síkján vezethet pozitív és gyakorlati eredményekhez a hívők és a nem-hívők dialógusa.

Nyilvánvaló ugyanis, hogy a közösen vallott, vagy közösen elfogadható értékek egyszerű megállapítása nem elegendő. A dialógusnak két konkrét célra kell irányulnia. „Az egyik a tanok szembesítése egymással, nem polemikus módon, hanem annak okából, hogy a kölcsönös előítéleteket kiküszöböljék és egymást jobban megismerjék. A másik az együttes megkeresése azoknak az egyezéseknek, amelyek lehetővé teszik, hogy hívők és nem-hívők őszintén és homályosságok nélkül összefogjanak egy jobb világ kialakítására.” Ezt tűzte ki feladatul a *Gaudium et Spes* konstitúció is: „Bár az egyház föltétlenül elutasítja az ateizmust, mégis hátsó gondolatok nélkül

arra az álláspontra helyezkedik, hogy az összes embereknek, hívőknek éppúgy, mint nem-hívőknek, síkra kell szállniuk ennek a világnak igazságos felépítéséért, amelyben együttesen élnek.”

A dialógusnak így bizonyos mértékben az is rendeltetése, hogy egészséges versengéshez vezessen az ateista humanizmus és a keresztény humanizmus között, ami csak javára lehet az egész emberiségnek, hiszen mindkét humanizmus célja a hitelesen emberinek előmozdítása. Csak annak kell mindenképpen elejét venni — húzza alá *Miano* —, hogy a párbeszéd tőle lényegileg idegen célok és szándékok eszközévé váljék.

*

Mire folyóiratunknak ez a száma megjelenik, már véget ért az a négy napra tervezett dialógus, amelyet a *Paulus-Gesellschaft* és a *Csehszlovák Tudományos Akadémia* szociológiai Intézete április 27-i kezdettel együttesen rendezett meg Mariánské Laznében. Első eset, hogy ilyen természetű „szümpozion” szocialista országban ült össze. Bár ettől függetlenül is szükségesnek véltem a nem-hívőkkel foglalkozó vatikáni titkárság tevékenységének és célkitűzéseinek ismertetését, ez a mozzanat egyben időszerré is teszi *Vincenzo Miano* fejtegetéseit.

A KIS ÚT

Két levelet kaptunk. Az egyiket egy világi hívő írta, a másikat egy plébános. Más-más szempontból ugyan, de mind a kettő lényegében azonos kérdést tartalmaz. A világi hívő levele azt nehézményezi, hogy egyházközségükben a hívek kezdeményezése, amellyel kisebb módosítást kértek a miserendben, nem talált megértésre. A plébános viszont általában veti fel azt a kérdést, hogy valójában milyen „jogokkal” ruházta fel a zsinat a világi híveket?

Mindkét levél, egy a jövőben előreláthatóan egyre gyakrabban felvetődő problémát érint: beleszólhat-e a világi hívő vallási ügyekbe? Köteles-e a pap (plébános, lelkiatya, stb.) meghallgatni a hívek gyakorlati javaslatait és kérdéseit?

Az eddigi gyakorlat az elmúlt évtizedekben (vagy inkább évszázadokban) az volt nagyon sok helyen, hogy nem szokták a híveket sem megkér-

dezni, sem meghallgatni egyházi ügyekben. (Természetesen, nem fizikai értelemben vett „meghallgatásról” van szó!) A papság általában a hagyományos rend vagy bizonyos gyakorlati tapasztalatok alapján megállapította a szentmisék és istentiszteletek idejét, sőt néha a módját is, a plébános meghatározta a plébánia munkarendjét, a hívek pedig ahhoz igazodtak. Szokások alakultak ki a

vallási élet egyes területein: a szentmisék rendjében, a hitoktatásban, a szentgyónásban, az elsőáldozások idejében, stb. stb. s ezek a „hagyományok” jelentették a pasztoráció legfőbb alkalmait. Ezek a lassan kialakult szokások kétségtelenül hosszú időn át hasznos segítséget nyújtottak a lelkipásztoroknak. Nagy tömegek lelki gondozása ugyanis csak bizonyos beidegzett rendszerrel oldható meg. A „rendelkező”, „vezető” jellegű pasztoráció mögött ott állt a lelkipásztor tekintélye, amely nemcsak lelki vonatkozású volt, hanem társadalmi, világi érvénnyel is bírt. A szokások egy része aztán a változó időkben elvesztette benső erejét, kiüresedett. Az igaz, hogy az egyház a pasztorációnak ezzel a külső, formai „automatizálásával” sok lelkiismereti terhet levett a hívek válláról, a legtöbbet a vallási nevelés és oktatás kötelességének nagyarányú átvállalásával, de az is tény, hogy mindez a segítség idővel az öntevékenység és az önállóság kialakulását nehezítette, vagyis akadályos lett a hívek nagykorúsodásának.

Érthető, hogy ez a barokkos, tekintélyelvű pasztoráció, amely csupán a jól beidegződött formákra és szokásokra korlátozódott, éppen napjainkban elvesztette hatékonyságát. Az egyházban világszerte kezdtek észrevenni már a század elején, hogy a világ demokratizálódó törekvései közepette nem lehet „előírásokkal” pasztorálni. Az eddigieknél sokkal nagyobb súlyt kell vetni a tudatosításra és az öntevékenységre. Ez a felismerés az eredmények, illetve eredménytelenségek láttán született meg. Sok helyen egyszerűen lehetetlenné váltak a lelkipásztorokodás „diktáló” módszerei. Olyan dolgokról van itt szó, amelyek nem tartoznak az egyház lényegéhez, tehát nem kell ragaszkodnia hozzájuk. Nem tartoznak a kereszténység lényegéhez a címek, a díszek, a szertartások egyes időpontjai, külső formái, amelyeket korok igényei, időszaki körülményei alakítottak ki. Ha az emberek életformája fejlődik, életkörülményeik változnak, — az egyháznak mindezt figyelembe kell vennie. Az egyház ezt meg is teszi, olyannyira, hogy a II. vatikáni zsinat egyik főindítéka éppen ez a „figyelem” volt a változó, fejlődő világ iránt. Ez a lelkület nyilatkozik meg

a zsinat minden dokumentumában, különösen pedig a *Gaudium et Spes* konstitúciójában.

Az egyház új pasztorális törekvéseinek lélektani alapja az egyházban elfoglalt helyzetünk lényegének újbóli felismerése: Krisztusban való testvériségünk és egyenlőségünk tudata. Az egyház tevékenységeit a szolgálat szellemének kell áthatnia. A lelkipásztor szolgálja a hívek közösségét, s ez a szolgálat alkalmazkodást, sőt a hívek lelki igényeinek kiszolgálását jelenti, — ahogyan a *Presbyterorum ordinis* tanítja (I. 2—3.). Magától értetődik, hogy Isten népének, üdvössége érdekében igényei és kérdései lehetnek, s ezeket az igényeket és elképzeléseket a papságnak ismernie kell. A *Lumen gentium* (az egyházról szóló) konstitúció már a püspöktől is kéri, hogy „vonakodás nélkül halgassa meg alattvalóit”, a laikusokról szóló részben pedig ezeket mondja: „A világiaknak, mint minden keresztény hívőnek, joguk van hozzá, hogy felszentelt pásztoraiktól bőségesen kapjanak az Egyház lelki javaiból, főleg hogy megkapják az Isten igéjének és a szentségeknek segítségét; és pásztoraik előtt kell fölárniuk szükségleteiket és óhajtaikat, olyan szabadon és bizalommal, ami illő azokhoz, akik Isten fiai és testvérek Krisztusban. Tudásukhoz, szakértelmükhöz, tekintélyükhöz mérten, megengedett számukra, sőt olykor kötelességük is, hogy véleményt nyilvánítsanak az egyház javát illető dolgokban” (37. pont). Az egyházat tehát érdekli a hívek igénye és kérése. Ennek az „érdeklődésnek” sok formája jött divatba világszerte: levélszekrények, beszélgető szobák, újságok állnak a hívek rendelkezésére, hogy építő gondolataikat elmondják, teljesíthető igényeiket tudassák. Legátfogóbban talán Hollandiában valósították meg a zsinat ilyen irányú biztatását: a holland nemzeti zsinat alkalmával az összes zsinati témát megtárgyalják a hívek és a papság egymás között, sőt kiterjesztik a megbeszélést a többi keresztényekre is. Így akarják megvalósítani az egyházon belüli dialógust, a testvéri szeretet és a nyíltság jegyében.

Ezek után, — az imént előadottak alapján — olvasóink problémájára mi is azt válaszolhatjuk: a világi hívek-

nek igenis joguk, sőt kötelességük, hogy „beleszóljanak” az őket is érintő egyházi (egyházközségi) ügyekbe. Természetesen, ennek a beleszólásnak megvannak a szeretet diktálta szabályai és feltételei. Történjék ez a közreműködés „mindig igazlelkűen, bátran, okosan és szerető tisztelettel azok iránt, akik — szent hivataluk révén — Krisztus személyét képviselik” — mondja az egyházzal szülő konstitúció. Ennek a dialógusnak nem lehet irányítója a harag, a sértődöttség, de a tudálékoskodás, a fontoskodás és általában az egyháziasságot nélkülöző érzélem sem. A „beleszólás” (javaslat, hozzászólás, kérdés) célja nem lehet a rombolás, hanem az építés, vagyis az ügyek jobb, eredményesebb, mindenkinél megfelelőbb intézése. Arra is ügyelni kell, hogy — egyházi, gyülekezeti ügyről lévén szó — a közösségi szempontok érvényesüljenek elsősorban. A szolgálat szelleme gyakran lemondást jelent egyéni érdekünkről, a magunk előnyeiről. Senki sem kívánhatja a lelkipásztortól, hogy sokak, mások rovására szolgáljon egyeseket.

Nálunk a leggyakoribb kérések és javaslatok a szentmisék időpontja körül hangzanak el. Ez mindenképpen olyan kérdés, amelyben érdekelt a lelkipásztor és a hívő egyaránt. Az egyház manapság már úgygyszólván minden lehetőséget megad ahhoz, hogy a hívek gyakran jussanak szentmiséhez. A lelkipásztoroknak nem

szabad elzárkózniok a hívek jóakaratú kívánságai előtt, sőt tanulmányozniok kell, mikor a legmegfelelőbb a számukra a szentmise időpontja. Vannak lelkipásztorok, akik még ma is — szinte érthetetlenül — idegenkednek az esti miséktől, holott a tények bizonyítják, hogy a délutáni és esti szentmisék világszerte egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek.

Nem szabad elzárkózni más jószándékú javaslatok, hozzászólások előtt sem. Egy dolog bizonyos, a kérések és javaslatok megokolás nélküli vizsztatásítása nem tartozik a modern pasztoráció sikeres eszközei közé. Ha vannak problémák, meg kell azokat beszélni a hívekkel. A „tárgyalás” nemcsak a politikai béke eszköze. Lehet, hogy a fiatalság soraiban egyesek túlságosan kritikusak, s talán gvakorlat és tapasztalat sem áll mögöttük, de ezeknek a fiataloknak a megbékélése is csak megbeszélés eredményeként szokott megtörténni. Nem állítjuk, hogy így megszűnik minden értetlenség és félreértés, de biztos, hogy ez a módszer eredményesebb, mint az érzékenkedés és a türelmetlenség. Azok a hívek, akik részt vesznek a papság gondjaiban, s látják, tapasztalják a kérések teljesítésének nehézségeit, nagyobb megértéssel fogadják el a negatív eredményt is, s nagyobb lelkesedéssel állnak az eredményt ígérő ügy szolgálatába.

Csanád Béla

NAPLÓ

HOGYAN SZÜLETETT MEG A POPULORUM PROGRESSIO ENCIKLIKA? Az eddig megjelent pápai körlevelek közül kevésnek volt olyan, a szó legszorosabb értelmében vett világviszhangja, mint VI. Pál pápa *Populorum progressio* szavakkal kezdődő enciklikájának. A körlevél részletes ismertetésére folyóiratunk egyik későbbi számában kerül sor. Ezúttal csak az enciklika előkészítésének és kihirdetésének némely körülményéről, formájáról és szerkezetéről lesz szó, de annyit talán már most megjegyezhetünk, hogy a „szociális igazságosság” követelményét a pápai körlevelek még nem fejtették ki ilyen planetáris távlatban, mióta 1840-ben a jezsuita *Taparelli d'Azeglio* a katolikus kutatók szerint először használta ezt a kifejezést.

Rómában némelyek azt várták, hogy a körlevél már a nagyhéten megjelenik: ez a körülmények beszédes találkozása lett volna. Krisztus szenvedéseinek liturgiájában az Isten-ember áldozata egyesült volna másfélmilliárd elégtelenül táplált és ötszázmillió éhez ember szenvedésével egy olyan világban, amely évente százötvenmilliárd dollárt fordít fegyverkezésre, vagyis a világ nyers jövedelmének több mint kilenc százalékát.

A jelképekre olyan érzékenyen rezdülő olasz katolikusok, akik már tudtak a körlevél elkészültéről, a pápai állásfoglalás háttereként érzékelhették volna, hogy VI. Pál nagycsüdtörtökön megmosta az öt világrészből származó tizenkét gyermek lábát az ősi lateráni bazilikában vagy hogy nagypénteken este kereszttel a vállán megy a Colosseumba s onnan figyelmezteti a hívőket arra, hogy „az evangélium kemény beszéd és a kereszténység nem könnyű vallás”, miközben nem feledkezik meg Vietnam szenvedéseiről sem. Bármilyen festői háttére lett volna mindez az elmaradt népek szenvedéseinek enyhítéséért hangos szóval szóló enciklikának, bejelentése és kihirdetése is még váratott magára egy ideig. Lehet, hogy a latin nyelv puristái talán még akkor is vitatkoztak, vajon a *populorum* szó helyett nem inkább a *gentium* szót kellett volna-e használni?

A pápa húsvét reggelén nyolc órakor Foggacioba, Róma külvárosába ment s ott az olasz Délről odavándorolt szegények között mondott tábori misét. Meglátogatott néhány barakkot és a szegények ajándékokat adtak át neki a náluk is szegényebbeknek: azoknak, akik éhséget szenvednek Ázsiában. Két órával később már a Szent Péter téren kétszázezer ember előtt mondott misét s csak ott jelentette be, hogy enciklikát ad ki.

Elmondotta, hogy ennek tárgya „a népek haladása és fejlődése s azok a kötelezettségek, amelyek egy olyan programból fakadnak, amit ma senkisémm utasíthat vissza s ez a minden nép közötti egyetemes együttműködés, az erkölcsi méltóság és a gazdasági egyensúly programja”.

Az enciklika — állapította meg a pápa — „nemcsak a vallásos, hanem a szociális remény szava is lett”. Most, a zsinat után alkalmasnak látszik a pillanat arra, hogy egy másik fejezetében „újra átvizsgáljuk az egyház tanítását azokra a kérdésekre nézve, amelyek izgatják, gyöttrik és megosztják az embereket kenyerük, békéjük, szabadságuk, igazságuk és testvériségük keresésében”.

Így történt, hogy az új enciklika 1967. március 26-i keltezéssel, a húsvét dátumával jelent meg. A pápa március 28-án reggel az okmány öt példányát írta alá s ezek címzettjei: *U Thant*, az ENSZ főtitkára, *Maheu*, az UNESCO igazgatója, *Sen*, a Food and Agriculture Organization (Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezet) igazgatója, *Roy* bíboros, az Igazságosság és Béke Pápai Bizottság elnöke és *Mgr. Rodhain*, a Caritas Internationalis elnöke voltak.

Egy órával később kétszáz újságíró kapkodta szét az angol, a francia, a német, az olasz, az orosz és a spanyol szövegeket. Elsőízben történt, hogy pápai körlevelet mindenki mást megelőzve, az újságírók között osztottak szét. *Mgr. Poupard*, a vatikáni államtitkárság francia osztályának tagja ki is emelte ezt a tényt a sajtókonferencián, amelynek résztvevői előtt hangoztatta: eredetileg maga a pápa akarta átadni nekik enciklikájának friss példányait. Elmondotta azt is, hogy ezúttal először teszik közhírré, legalábbis főbb vonásaiban minden várakozás nélkül, egy hasonló jellegű tanítóhivatali okmány keletkezésének fázisait. Az enciklika hét fogalmazásban készült el. Először nevezték meg azokat a közreműködőket, akiket megszerkesztéséhez igénybe vettek. Köztük van *Lebret* dominikánus atya, aki a háború után megalapította a „Közgazdaság és Humanizmus” nevű központot, és aki személyes teológusa volt a szociális érzékről híres *Helder Camara* brazil érseknek, kidolgozója Szenegál fejlődési programjának, majd szakértőként egyik kimunkálója a híres 13. schémának. Ugyancsak először hivatkozik pápai körirat teológusok, filozófusok munkáira. A jegyzetekből azt is megtudjuk, hogy az enciklikához olyan neves teológusok adtak gondolatokat, mint *Henri de Lubac*, *M. D. Chenu*, olyan filozófusok, mint *Maritain*, sőt az enciklikában idézett szerzők között szerepel egy protestáns közgazdász, *Collin Clark* műve is. Közöttük található a néhai *Larraz Errazuriz* talcai püspök, aki földbirtokait szétosztva a parasztság közt ezt mondotta: „a forradalmat vagy velünk, vagy nélkülünk, vagy ellenünk fogják megcsinálni”.

Mgr. Poupard elmondotta a kétszáz érdeklődő újságírónak, hogy VI. Pál néhány héttel megválasztása után személyes iratcsomót állított össze magának, s annak élén összefoglalt már egy munkaprogramot, amely felölelte a fejlődésre vonatkozó enciklikát és indiai utazását. Saját kezűleg írta rá: „Tanulmányi anyag az emberi fejlődés erkölcsi elveiről szóló enciklikához. Ta-

nulmány, amelyet megkíván egy indiai utazás, a probléma aktualitása és sürgőssége, kapcsolatban XXIII. János pápa két enciklikájával. Nem értekezés, nem előadás, nem tudományos cikk, hanem levél legyen, és mint ilyennek a keresztényi szeretetet kell sugározni azoknak a céloknak az érdekében, amelyekre irányul. Bizonyos értelemben határozottnak és energikusnak kell lennie, hogy az egyházat és a világközvéleményt határozottan a fontolóra vett tételek felé irányítsa, egyszerre javasolva olyan tudományos és emberi képleteket, amelyek meghatározzák az egyház felfogását ebben a kérdésben és segítik a világot, hogy ilyen képletek szerint gondolkodjék."

A Szentszékek az ENSZ-nél, a FAO-nál és az UNESCO-nál levő képviselői is érdekelték voltak a tervezetek létrejöttében. Püspökök, teológusok, államfők, szakértők érintkeztek a pápával, emlékiratok és okmányok révén. Az első tervezetet 1964 szeptemberében szerkesztették meg, az utolsót, a hetediket 1967. február 6-án, majd a pápa február 20-áról, 21-re virradó éjszaka elvégezte az utolsó simításokat azon a hatvan gépelt oldalon, amely a „levél” végső alakja lett. Az okmány védőborítékjára a pápa ráírta: „Sta tutto bene” (minden rendben). VI. Pál az utolsó tervezetet is éppúgy átolvasa, mint az előzőket, de itt már nem készített jegyzeteket és ezt már nem küldte vissza a szakértőknek.

A körlevélben arról van szó, hogy a fejlődés útján világszínvonalon kell biztosítani a népeknek az igazságosságot, eltörölve a kiáltó igazságtalanságokat és kiegyengetve a botrányos egyenlőtlenséget — hangoztatta Mgr. Poupard a nevezetes húsvét-keddi sajtótájékoztatón, amelyről mi az *Informations catholiques internationales* tudósítása alapján számolunk most be. A Monsignore rávilágított a magántulajdonra vonatkozó katolikus nézetek fejlődésére is. XXIII. János pápa *Mater et Magistra* kezdetű körlevele óta a magántulajdon társadalmi funkciója — amelyet XIII. Leo, mint abszolút jellegű védelmezett a kollektivistá igényekkel szemben — új megvilágításba került, a természet-jog alapján, a klasszikus erkölcs elméletei szerint. A *Populorum progressio* még tovább megy, biztosítva a szegények jogát a „befagyasztott”, a nagybirtokosok által ki nem használt földterületekhez. Az enciklika kialakulásának szellemére nézve jellemző az a feljegyzés, amellyel VI. Pál pápa 1966. október 5-én errefelé kívánta terelni a készülő enciklika kidolgozását, amelynek azonban mindamellett ezen a ponton kevésbé merésznek kellett mutatkoznia, mint amilyen az előző tervezet volt. A pápa ezt írta:

„A törvény: kell hogy a föld (tág értelemben) gyümölcsözőzzék, vagyis belterjesen és ésszerűen legyen kihasználva. Ott, ahol ez nincs így, hiány mutatkozik. Tegnap ez tűrhető volt, ma már nem. Hányszor is mondták: elő kell segíteni a javak jobb elosztását. Ma ez kötelesség. Jól kell jövedelmeztetni a javakat.

Nagy elv: a föld javai álljanak mindenkinek a rendelkezésére.

Nagy program: a természeti javak jobb elosztása.

Nagy kötelesség: intenzív teljesítmény és az eredmény szétoztása."

A sajtóértekezlet francia szövivője megállapította azt is, hogy az enciklikából nyilvánvalóan látszik annak a liberális kapitalizmusnak elutasítása, amely azért zsákmányolja ki a fejlődésben elmaradt déli féltekét, hogy növelhesse az északi félteke iparvidékének a gazdagodását. XIII. Leo, XI. Pius és XXIII. János már formuláltak meg hasonló elmarasztalást. De VI. Pál pápa az északi kapitalizmus magatartásának a tényét példátlan erővel támadja és pedig ennek a ténynek méreteihez képest megfelelő terjedelemben.

Az egyik újságíró felvetette azt a kérdést, hogyan kell értelmezni az enciklikának azt a mondatát: „Csak a szülőket illeti annak a lelkiismereti problémának az eldöntése, hogy gyermekeik számát meghatározzák.” Vajon ez a fogamzásgátló szerek használatára vonatkozik-e? A szövivő rögtön kijelentette, hogy a körlevél nem a fogamzásgátló szerekről szól, hanem a népszaporodás problémáját tárgyalja, és az állami beavatkozással kapcsolatban akarja megállapítani és elválasztani egymástól az állam, a társadalom és a szülők kötelességeit és jogait: az egyetemes cél, az egyén és a közösség fejlődése szempontjából.

Hadd szóljunk végül néhány szót az enciklika külső alakjáról és szerkezetéről. A hatvannégy oldal terjedelmű, hosszúkás alakú füzet, borítólapján és címlapján Pál pápa címerével jelent meg. Címe: *VI. Pál Őszentségének enciklikája a népek haladásáról*. Címzettjei: püspökök, papok, szerzetesek (ezúttal első ízben), a hívek és az összes jóakarató emberek. Tartalma: *A népek fejlődése* című bevezetés (5. bekezdés) ebben a pápa megemlékezik elődeinek hasonló, szociális témájú körleveleiről, majd utazásairól, amelyeket még trónra emeltetése előtt Latin-Amerikában (1960) és Afrikában (1962), utóbb már pápaként, a Szentföldön és Indiában tett. Útjain látta régi nagy kultúrnépek rettentő nehézségeit, s ezzel enciklikájának személyes indítékait is feltárja a világ számára. Az I. rész *Az ember átfogó fejlődéséért* (6—42. bekezdések) címmel szól erről a témáról és három fejezetre oszlik: 1. A kérdés adottságai; 2. Az egyház és a fejlődés; 3. A tennivalók. Az első részt is, akárcsak a másodikat még a fejezetcímeiken belül további alcímek teszik áttekinthetőbbé. A II. részt, amelynek címe *Az emberiség szolidáris fejlődése felé* (43—80) ugyan-csak három fejezetre osztották a szerkesztők: 1. Segítség a gyengéknek; 2. Méltányosság a kereskedelmi kapcsolatokban; 3. Az egyetemes szeretet. Az enciklika *Befejező felhívással* (81—87. bekezdés) végződik. Az egész körlevél tehát összesen nyolcvanhét bekezdést tartalmaz, végül pedig két oldalnyi, számszerint hatvankilenc jegyzet feltárja forrásait és utalásait.

A körlevél külső formája is korszerű. Az egyes bekezdéseket a számokon kívül a margóra nyomott jól kiugró címszavak teszik feltűnővé. A könnyen kezelhető, áttekinthető füzet stílusa is világos és közhírhely. Valóban a manák és minden jóakarató emberhez szól. (*Szigeti Endre*)

DÖNTŐ LÉPÉS A KERESZTÉNYEK KÖZÖS BIBLIÁJA FELÉ. Négy-száz évvel azután, hogy 1517-ben *Luther* Márton fellépésével megindult a reformáció, a vatikáni Keresztény Egység Titkársága által meghívott katolikus szakértők és a „protestáns egyesült bibliatársulatok” (*United Bible Societies*) hivatalos képviselői tanácskozásra ültek össze, hogy a II. vatikáni zsinat ökumenikus dekrétumából adódó lehetőségek hasznosításával megvizsgálják egy közös Szentírás kiadásának ügyét. Csaknem egyidejűleg Lausanneban már napvilágot is látott a francia nyelvterület ökumenikus bibliafordításának első gyümölcse, *Szent Pál apostolnak a rómaiakhoz intézett levele*.

Hogy ezek a kezdeményezések a legfelsőbb egyházi hatóságok óhaját is fedik, mutatja, hogy *VI. Pál* pápa W. M. Abbot személyében már ezt megelőzően megbízottat nevezett ki, akinek az a feladata, hogy egyrészt a protestáns bibliatársulatok szövetségével, másrészt a különböző püspökkari konferenciákkal felvesse ebben az irányban az érintkezést. Egy hírügynökségi jelentés szerint az idei év elején létre is jött a megegyezés a katolikus és a protestáns egzegéták között az együttes bibliafordítás munkálatainak menetéről. A megegyezést a Keresztény Egység Titkársága nevében *Bea* bíboros, az *United Bible Societies* nevében *Lanton Homgren* parafálták. A megállapodás szövegét azonban csak az érdekelt legfőbb egyházi hatóságok jóváhagyása után hozzák nyilvánosságra. Itt említjük meg, hogy a magyar püspöki kar múlt év december 13-i ülésén foglalkozott *Bea* bíboros megkeresése alapján a magyar Szentírás ökumenikus jellegű fordításának kérdésével, amelynek további tanulmányozására *Ijjas József* püspököt, csanádi apostoli kormányzót kérte föl.

A Római levél ökumenikus francia fordításának megjelenését ezek után méltán tekinthetjük történelmi eseménynek. Immár ugyanis nemcsak szándékokról beszélhetünk, hanem annak bizonyosságáról is, hogy e nemes szándékok teljesedésbe mehetnek. Különösen nagy jelentőségű ebből a szempontból, hogy a kiadvány, amelyet a katolikus *Cerf* vállalat és az *United Bible Societies* együttesen bocsátott ki, nem csupán közösen fordított, hanem közösen jegyzetelt és magyarázott szöveget tartalmaz. Ezek a kommentárok szigorúan tudományos jellegűek s ennek megfelelően esetenként feltűntetik az egyes szövegrészek vagy kifejezések többféle lehetséges értelmezését is. Ilyen módon sikerült elhárítani azokat a nehézségeket, amelyeket a különböző keresztény vallásközösségek tanbeli eltérései támaszthattak volna.

Ezt az első ökumenikus fordítást nemcsak a tudományos kutatások haladásának köszönhetjük, hanem talán inkább a változott légkörnek a kereszténységen belül. Katolikus részről már régebben is figyelemmel kísérték a protestáns fordításokat, s ugyanígy a protestánsok is szívesen tanulmányozták az új katolikus fordításokat, ami magában is odavezetett, hogy jobban megértsék a szövegeket s idővel sok rutinszerű fordítást és magyarázatot mellőzzenek. Ahhoz azonban, hogy közösen elfogadható fordításra gondoljanak, az ökumenikus törekvéseknek is előtérbe kellett lépniök. Fölül kellett kerekednie annak a reménységnek, hogy amennyiben meg tudnak állapodni a Szentírás szövegében, akkor majd az összes keresztények eljutnak egykor az Írás közös értelmezéséhez is.

Követelménynek nyilvánították ehhez mindenekelőtt azt, hogy a fordítás legyen teljesen új, a legszigorúbb tudományossággal, a legjobb kritikai kiadások alapján kidolgozott szöveg. Másodsor azt, hogy minden egyes szentírási könyvet közös munkával készítsenek el. A tudományos megbízhatóság érdekében hivatásos egezeták munkacsoportjait alakítsák meg. Minden egyes könyvet protestáns és katolikus munkacsoportok együttesen fordítsanak le, s a kész fordításokat egyeztető bizottságok nézzék át.

A francia nyelvterületre szóló francia vállalkozásban az egyeztető bizottságok kis létszámúak: az újszövetség számára két-két katolikus és protestáns, az ószövetség számára három-három tudós. Felettük áll három félhivatalos koordinátor és különösen nehéz kérdések esetén egy „bölcsek tanácsának” nevezhető döntőbizottság. Ennek négy tanácsosa van: P. Benoit és R. de Vaux (Jeruzsálem), O. Cullmann (Basel) és W. Vischer (Montpellier). Ortodoxok kevesen élnek francia nyelvterületen, ezért csak katolikusok és protestánsok szerepelnek a döntőbizottságban. Az ortodoxok a már felülbírált szövegekhez teszik meg észrevételeiket. Minden bibliai könyv végigfut ezeken a fázisokon. A fordítók számára a legfontosabb a „consensus”, azaz az egyetértés. A fordítás így kevésbé eredeti, de alapjában teljesen új a kézen forgó nagytekintélyű kiadásokkal, például a Jeruzsálemi Bibliával szemben. A kollektív jelleg nem enged meg személyes sajátosságokat, amelyek egyes kiadásoknak eddig különleges vonzóerőt adtak. Ennek megfelelően egyetlen fordítást sem jeleznek névvel, csupán a Római levél utószavaként a 112. oldalon olvasható betűrendi felsorolásban azoknak a neve, akik ennek a nagy műnek munkatársai különböző munkakörökben.

A fordításhoz az ószöveget nagyon gondosan válogatták meg. Az ószövetségnél például a héber szöveg mellett a leglelküismeretesebben szemmel tartják a LXX. szövegét is, különösen ott, ahol az újszövetség idézi ezt. Ilyenkor térnek el a Jeruzsálemi Bibliától. Az újszövetség görög szövegét az elmúlt év tavaszán megjelent *The Greek New Testament* szövegével vetik össze, amelyet öt bibliatársulat bocsátott ki, de mindenekelőtt a Nestlé—Aland szövegre támaszkodnak. Az ószövetségi könyveknél a héber kánon sorrendjét vették alapul — ez is jelentős újítás —, ami elősegítette a „deuterokanonikus” könyvek kérdésének megoldását. Ezek a könyvek ugyanis a XIX. században eltűntek a protestáns kiadásokból. Helyük a héber kánonkönyvei után következik az új fordításban. Egy másik kulcskérdésben is döntöttek: a Jeruzsálemi Biblia felfogásával szemben a tetragramma JHWH: *Ur — Seigneur* és nem *Jahvé*, amivel a zsidó felfogást is tiszteletben tartották, amely szerint a Jahvé istennév kimondhatatlan, eleget tettek továbbá a LXX. fordításának is: *Kyriosz*. Ezzel megteremtették az átmenetet is az újszövetséghez: *Kyriosz Iészosz*, úgy ahogy az Ósegyház nevezte az Urat.

Joggal felvetődik a kérdés, hogy miért éppen a Római levéllel kezdték meg a fordítás munkáját? Ennek több oka is van. Elsősorban az, hogy ez a levél Szent Pál írásai között a legnehezebb, mert Szent Pál teológiájának úgy szólván összefoglalata, mégha jelentős témák hiányoznak is belőle. Másodsor ez a levél történelmi szerephez jutott az egyház életében, mert ennek olvasása közben jutott Luther a reformáció alapvető tételéhez. Harmadsor pedig Szent Pálnak ez az írása szándékánál fogva ökumenikus. Rómában akkor két vetélkedő csoport állt egymással szemben, egy zsidó és egy pogány összetételű közösség, s e kettő egyesítését célozta az apostol levele.

A kiadott 112 oldalas könyvecske előszava ismerteti a fordítói munka szellemét és módszerét, utána egy rövid bevezetés következik a levélhez, majd maga a szöveg jön és végül a jegyzetek. Ez utóbbiak meglepetéssel is szolgálnak. Kettős, sőt itt-ott hármas jegyzetek is szerepelnek. Megítélésüket azonban végeredményben az olvasóra bízták a fordítók.

Talán egy példa mindennél jobban megvilágítja ezt. A Római levél 3, 28 részének fordítása ekként hangzik: „Mi azt valljuk, hogy az ember a törvény cselekedetei nélkül a hit által igazul meg.” S ehhez a jegyzet: „Luther a Római levél fordításában egy szót toldott hozzá: „Az ember a törvény cselekedetei nélkül egyedül a hit által igazul meg.” Ez a betoldás a reformáció idején éles vitákra nyújtott alkalmat. Ettől függetlenül a betoldás nem hamisítja meg Pál gondolatát, aki e szövegrészben azon van, hogy a cselekedeteknek minden szerepét visszavonja a bűnös megigazulásában. Pál számára a hit az egyetlen út Isten irgalmassága felé. Nyelvészeti szempontból ez a betoldás szükségszerű, ha megengedjük, hogy Pál semita módra gondolkodott, mert az arámi ember elhagyja az „egyedül” szót ott, ahol a nyugati ember szóhasználatát elengedhetetlennek tekinti.”

A jegyzetek így szinte történetét adják a szöveg magyarázásának, tájékoztató jellegűek, s megmutatják a kutatók mai álláspontját. S ha egy ilyen nehéz szöveg fordításában meg tudtak egyezni a fordítók, ez jó jel a többi — mindezt ideigleglyözhetetlennek vélt — nehézség leküzdésére.

Hír szerint ma már a világ különböző nyelvtérületein mintegy negyven vállalkozás folyik közös keresztény Szentírás kiadása céljából. S megelégedéssel fogadhatjuk azt a jelentést is, hogy a Szentatyá megbízásából megkérdezett püspökkari konferenciák 80 százalékban pozitív módon foglaltak állást mellette. (Szendy László)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Mi történt Mohács után? Ha hihetünk *Nemeskürty* István „tudósításának a magyar történelem tizenöt esztendejéről”, 1526-tól 1541-ig: elképesztő tragikomédia folyt, tehetségtelen, harácsoló, haszonleső és felelőtlen nagyurak országvesztése, a nemrég még fényes és gazdag magyar állam tálcán-kínálása a vonakodó, ámuló, hitetlenkedő török hatalomnak. Tizenöt esztendőbe telik, míg a török egyáltalán elhiszi, hogy az ország az ölébe pottyant, és ténylegesen birtokába veszi az ajándékot.*

Mert — bizonyítja a könyv — a nemzetsülyesztő sír egyáltalán nem Mohács volt; ezt a csatavesztést ki lehetett volna heverni. Az igazi sirt, tizenöt esztendőn keresztül, az ország nemesi vezető rétege ásta. Maga Mohács, mint a nemzeti nagylét nagy temetője — legenda.

Nemeskürty István ezzel a legendával akar leszámolni. És célja érdekében a szakavatott rendező kitűnő érzékével csoportosítja és ábrázolja az eseményeket: mindent a kellő pillanatban mutat meg, mindenkit legjellemzőbb magatartásában léptet föl. A csata elveszett, Báthori nádor menekül; költözik a pécsi káptalan is. Találkoznak, és a nádor „talán segít”. De szó sincs róla: ekkora kincs nem mindennap adódik; Báthori tehát „lecsapott a szekérsorra és barátjával, Batthyány Ferencsel, az ország bárójával együtt kirabolta a káptalant”. Hatásosabb nyitányt el sem képzelhetnénk. Megadja az egész mű, az egész történet, az egész dráma „alaphangulatát”. Ilyen ennek a pusztulásra ítélt országnak a mohácsi csatából ép bőrrel kikerült „színe-virága”.

Bizonyára semmi okunk sincs kételkedni benne, hogy többségében ilyen volt. Nemeskürty István semmi olyasmit nem közöl, amit eddig is ne tudhatunk volna. „A szaktudomány számára ismert tényekről van szó — írja. — Okleveles kutatást nem folytattam, eddig ismeretlen adataira nem bukkantam. Annál több elfelejtett adata.” Ezeket az elfelejtett adatokat idézi föl, helyezi előtérbe, kellő élességgel exponálva mindazt, ami a legendaoszlatást elősegíti.

Bizonyára Bornemisza Péterrel, meg a tizenhatodik századi magyar prózával foglalkozó irodalomtörténeti tanulmányai közben tapasztalta, „hogy e korszak milyen tanulságos. Ha valamilyen példán meg lehet világosan és közérthetően magyarázni a feudális magyar társadalom felelősségét; ha vala-

* Nemeskürty István: Ez történt Mohács után. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1966.

milyen példán ábrázolni lehet, milyen szörnyű károkat okozott a magyar nacionalizmus metelye népünknek: akkor ez a korszak az. Még ma is, felszabadulásunk után húsz esztendővel, szinte eltakarjuk szemünket „nemzeti” múltunk legszörnyűbb bűnei előtt. Ime tehát a tükör: nézzünk bele.”

A szándék rokonszenves; és sosem árt hangsúlyozni, hogy a történelem nem pusztá szaktudomány, hanem okulásunkra is kell szolgálnia. Kérdés azonban, megbízható-e a tükör, amelybe belenézünk. Elég mély, elég távlatos képet mutat-e.

Nemeskürty István „tudósításnak” nevezi munkáját. Szabad egy „tudósítástól” számonkérni, hogy mély és távlatos-e? Szabad egy riporttól azt követelni, hogy mély és távlatos legyen? Talán nem, vagy bizonyára csak módjával, mindaddig, amíg a tudósítás pusztá tudósítás, és a riport beéri azzal, hogy riport legyen. Itt azonban többről van szó: történelmi felelősségről, lelki károkra, tanulságokról. Ezért nem tehetünk eleget a szerző kívánságának: „Kérem a gyanakvó történettudóst, tekintse könyvemet regénynek; kérem az olvasót, aki a cím láttán érdeklődve belerapoz munkámba: tekintse igaz történelemnek.” Semmiféle történelmi felelősségmegállapítást nem vagyunk hajlandók semmiféle vonatkozásban „regénynek” tekinteni; s ami a történelemnek regényként ajánlatik, az az olvasó számára sem fogadható el „igaz történelemnek”, mert hasznos tanulságot csak olyan munkából vonhat le, amelynek történeti igazsága ellen a történettudós sem emelhet kifogást.

De tegyük nyomban hozzá: Nemeskürty István ezzel a szellemes, de nem szerencsés „magamentségével” indokolatlanul bagatellizálja munkáját. Valószínűleg ő maga sem gondolja komolyan, hogy ezt a történetet bárki is „regénynek” tekintheti. Még az olvasónál is kevésbé tekintheti annak a történettudós; hiszen nem meséről van szó, hanem komoly és következményeiben sem közömbös átértékelésről. Egyébként ami „regényszerű” engedménynek látszik a könyvben, az a legkevésbé meggyőző. Néha kissé túl kedélyeskedőnek érezzük egy-egy esemény „tálalását”, és túl könnyelműnek azokat a stratégiai okoskodásokat, amelyek tudomásunkra hozzák, hogy az adott helyzetben, az adott erőkkal mit kellett, vagy lehetett *volna* tenni. Utólag nem nehéz okosnak lenni; de ilyesemben nem érdemes utólag okosnak lenni. Végülis nem az a kérdés, mi lett volna, ha nem úgy lett volna, ahogyan volt, hanem az, hogy ami valóban volt, miért volt úgy, ahogy volt. Ezt a *miért* kérdést Nemeskürty István talán a kelletténél kevesebbszer teszi föl, és a kelletténél talán még kevesebbszer keres rá alapos választ.

Más szavakkal: az ábrázolás izgalmas érdekességével nem párosul — nem párosul eléggé — az ábrázolt jelenségek okainak elemzése. Elhiszük, hogy Mohács nem volt az a katasztrófa, aminővé történeti tudatunk idők folyamán átforgatta; de miért formálta át történeti tudatunk (vagy milyen történeti tudatunk formálta át) nemzeti katasztrófává ezt a sajnálatos hadi epizódot, s miért éppen ezt? A válasz, úgy véljük, legalább annyira tanulságos lenne, mint a könyv legendaoszlató leleplezései.

Egy másik kérdés (melyet már föltettek a művel kapcsolatban, és nem joggal): hol volt, mit csinált, mint élt és vélekedett ez alatt a tizenöt évi országvesztés alatt a nép? Mohács nem volt „Mohács”; de mindenképpen volt — épp a nép szerepét kérdezve látjuk — egy „Mohácsunk” Mohács előtt: az a tulajdonképpeni sir, amelyben a középkori magyar állam elsüllyedt — a Dózsa-fölkelés tragédiája. Úgy látszik, mintha a középkorvégé Magyarországot a legjobb úton lett volna bizonyos „polgárosodás” felé; mintha a nemesség alatti rétegek elérkeztek volna politikai-társadalmi jogaik érvényesítésének küszöbére, el odáig, hogy aktív szerepet vigyenek a nemzet életében; és úgy látszik, ez a folyamat szakadt meg a Dózsa-mozgalom vérbefojtásával, és Mohács voltaképpen ott kezdődött. Sajnos, ezekről a döntően lényeges előzményekről ez a „tudósítás” nem tudósít, legföljebb csak utal rájuk; így a tükörképnek legalábbis az egyik távlata hiányzik.

És nemcsak ebben a vonatkozásban, hogy milyen primitív művelődési-művészeti viszonyok voltak Magyarországon Mohács körül, azt például kétségkívül hatáson lehet szemléltetni bizonyos párhuzamokkal; de ezek a párhuzamok végülis nem mondanak eleget, ha nincs kellő „mélységük”, ha nem párhuzamok egyúttal a fejlődésben is — párhuzamok, vagy különbségek.

„Büszkék vagyunk páratlan ötvösművészetünkre — olvassuk — de ne feledjük: egy veszedelem esetén könnyen menthető, ládikában ide-oda cipelhető kincsfajtának megbecsülését jelentette ennek a művészeti ágak a pártfogása; ami nehezen mozdítható, ami nem közvetlenül pénzzé tehető ingóság: kép, freskó, szobor, ház, palota — az művészileg értéktelen a nemesúr számára, így aztán néhány templomot kivéve festészet, jelesül pedig világi festészet, szobrászat, építőművészet nem virágzik nálunk, és ne is mentegessük magunkat: Michelangelo, Tizian, Dürer, Holbein éveiben ez példátlan elmaradottság.” De ha az, és ha ez a kép valóban megfelel a valóságnak (és talán nem is felel meg egészen tökéletesen): mi az oka? Egyedül csak az, hogy a nemesek könnyen szállítható és értékesíthető értékeket halmoznak? Ilyen egyszerűen aligha lehet ezeket a jelenségeket megmagyarázni. Az okok mélyebben rejlenek; és ha egyszer mélyebben rejlenek, mélyebben is kell keresni őket.

Mint ahogy ítélkezni is „mélyebben” kellene, bár tagadhatatlanul megvolt bűnök és mulasztások fölött. Tizenöt esztendő története áll előttünk; tizenöt esztendőben kevés kivétellel csupa szélhámos, rabló, csirkefogó, kufár, vadorzó, vagy pipogya vénember. Valóban mind egy szálíg ilyenek voltak, és csak ilyenek voltak, és csak ez volt rájuk a jellemző? Lehet. De ha igen: hogyan áll elő egy ilyen történelmi-társadalmi helyzet — az, hogy egy ország egy egész rétege egyszer csak csupa elvadult ordasból áll, mely törvénytelen törvényeit egy egész országra rákényszeríti? Nincsenek-e itt is „mélyebb okok”, mélyebbek a haszonlesésnél, harácsolási ösztönnél? Ha ez a társadalmi réteg ilyen, mégiscsak *lett* valahogyan, valamiért ilyenné; — mikor, miért, hogyan? A tények csak genezisükkel együtt igazán tanulságosak. A tudósítás beérheti a pusztá tények bemutatásával, a felelősségrevonás nem, s a n últbeli a legkevésbé: a jelenségeket csak okaikban lehet hatékonyan megszüntetni, és a lelki károk megismétlődését csak úgy lehet megakadályozni, ha megakadályozzuk azoknak a körülményeknek a kialakulását, amelyekből a lelki károk származnak.

Ahhoz persze szó sem fér, hogy — a könyv alaptétele szerint — „a középkori magyar államot sem egyedül Zápolya, sem egyedül Ferdinánd, hanem a kormányzásra képtelen magyar nemesség vesztette el”. Ezt Nemeskürty István szemléletesen és szellemesen ábrázolja; mindössze azt szeretné az olvasó, ha mélyebben ábrázolná. Úgy tanulságosabb lenne; bár így is tanulságos. „Álomrajz” után „a való festésére” vállalkozik, legendák helyett a valóságot igyekszik tudatosítani. Többek között azt is, hogy a valóságban nemigen vannak döntő „történelmi pillanatok”; hanem egy-egy ilyen pillanatban csak utóbb foglalja össze, jelképesen, a történelmi tudat (és mindig egy valamely társadalmi rétegé) azt, ami előtte, és azt, ami utána történt: a folyamatot.

A legendákat aztán a kellő időben mérlegre kell tenni, és el kell oszlatni, mielőtt elködösítik a látást. De arról sem lehet megfedkezni, hogy a történelemben a maguk módján, a legendák is valóságok, s mint ilyenek, nem egyszer a tények erejével bírnak és hatnak.

Igy volt ez Moháccsal is; és bizonyára nagyon tanulságos lenne, ha egyszer ennek a legenda-Mohácsnak a történelmi életét is nyomon követnénk.

(Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. A Madách Színház újította fel Thornton Wilder: „A mi kis városunk” című színjátékát. A darabot a háború utolsó évében, 1944 januárjában játszotta először magyarul a Vígyszínház, majd 1945 szeptemberében ismét bemutatták. Egy nemzedék nőtt fel azóta, de Wilder darabja sem veszített frissességéből, varázsos szépségéből.

Ha bizonyítani kellene, hogy jelentéktelen témáról is lehet remekművet írni, ehhez a bizonyításhoz aligha lehetne alkalmasabb művet találni, mint „A mi kis városunk”. A bizonyítás során azonban, azonnal kiderülne, hogy az egésznek semmi értelme sincs, hiszen valójában nincs jelentéktelen téma, ha igazi költő dolgozza fel. Thornton Wilder pedig korunk legigazibb és legigazabb költőinek egyike.

A kis város, amelyről a darab szól, valahol Északamerikában fekszik, de ugyanúgy fekéldhetne a világ bármelyik pontján. Annak sincs különösebb

jelentősége, hogy ennek a kis városnak életéből éppen a század első évtizedét emeli ki és mutatja meg az író. Mert azok a leglényegesebb emberi kalandok, (születés, szerelem, házasság, betegség, háború, halál) amelyeket megmutat, így estek meg mindig mióta csak ember él a földön, és így esnek meg majd a jövőben is.

Két szomszédos család otthona, családi élete bontakozik ki előttünk a jelképekig leegyszerűsített színpadon. A helybeli orvos és a helybeli lapszerkesztő családjával ismerkedünk meg, amikor mind a két házban iskoláskorúak még a gyerekek. A második felvonásban néhány év múlva találkozunk velük, amikorra felnőttek már a gyerekek s a fiú az egyik házból, feleségül veszi egykori iskolatársát, a szomszédék kisleányát. Aztán kis híján egy évtized múlik el, s a harmadik felvonásban a temetőben látjuk meg a régi ismerősöket, egy részük a sírban van már, a másik részük éppen temeti a legfrissebben eltávozottakat. Voltaképpen semmi úgynevezett jelentős dolog nem történt velük, legalábbis nem olyasmiről drámat szoktak írni, mégis ezek a látszólagos banalitások az emberi lét legdöntőbb eseményeivé válnak abban a költői szublimációban, amelyben az író képviselő rendező, kis képekre töredeztve fölillantja őket előttünk.

Wilder darabja ugyanis ún. narrátoros játék. Mindenestül a fő szölamotvivő rendezőn nyugszik az egész szakadozott cselekmény. Ő magyarázza el a helyszínt, ő válogatja ki (nem időrendi sorrendben) az egyes jeleneteket a saját koncepciójának megfelelően, az ő intésére jelennek meg, majd távoznak el a szereplők. Ő maga közben a legteltesebb közvetlenséggel a közönséghez beszél, egyszer fanyar bölcsességgel, másszor meleg lírával, esetleg finom íróniával és sokszor őszinte ámulattal kommentálva az eseményeket.

Hogy mik ezek az események? Szinte felsorolni sem érdemes őket, annyira hétköznapiak, annyira mindenki ráismerhet bennük a maga életére. Gibbs doktor évtizedeken keresztül járja az ismerős házakat, világgrasegíti az újszülötteket, enyhíti a betegek szenvedését és ott áll azok mellett, akik az utolsó útra indulnak. A hivatásán kívül van egy szenvedélye is: az amerikai polgárháború. Senki sincs, aki nálánál tájékozottabb lenne annak minden legapróbb eseményéről. Ugyanigy van szomszédja és barátja Webb szerkesztő, a napóleoni háborúkkal, neki ugyanis az a hobbyja, azon kívül, hogy lapjában hűséges krónikása a világ és a kisváros eseményeinek. Az asszonyok főznek, vasalnak, reggelenként sürgetik a gyerekeket, hogy el ne késsenek az iskolából, baromfit nevelnek, virágot ültetnek, eljárnak az egyházközségténekkar próbáira, pletykálnak az örökre részeges kántorról és a szívében soha meg nem valósuló álmokat dédelgetnek. A gyerekek pedig iskolába járnak, veszekednek, míg egy különösen szép holdszünetes éjszakán mocorogni nem kezd a szívük és azután egy-két év múlva, ha külsőleg és látszólag megváltozott körülmények között is, de lényegében ugyanazt folytatják, amit negyedszázaddal előbb a szülei kezdtek el, és amit negyedszázad múltán az ő gyerekeik folytatnak majd. A végső állomás pedig mindenki számára a temető, azon a széljárta dombon, ahonnan oly szép kilátás nyílik a kis városra és ahol úgy érzi az ember, hogy sokkal közelebb van a csillagokhoz.

Széksorok állnak szabályos rendben a színpad baloldalán. Akik rajtuk ülnek, életük legünneplőbb ruhájában, azok a halottak. Komornak, sőt hajmeresztőnek tűnő kép, ha Wilder számára a halál csupán az életnek valamiféle torz, értelmetlen befejezése lenne. Persze, hogy látja a problematikusságát. Hiszen nemcsak öreg emberek tartoznak a sírok lakóinak közösségéhez, hanem ott van a fiatal Wally Webb, akinek a cserkész táborban fűródott át a hashártyája és a legújabbban ideköltöző lakó nem más, mint Emily Webb, a fiatal George Gibbs felesége, aki második gyermekének világgraszülése közben 26 éves korában halt meg. És mégis a szelíd megbékélés otthona ez a temető, ahonnan senki sem kívánczik már vissza az élők világába. Illetve eleinte talán még igen. Emily az idősebb Gibbsné mellé került a sírba és hiába beszél le szelíden az anyósa, ő egy napra mégis vissza szeretne még menni az életbe. Addig unszolja az író-rendező, míg az beleegyezik, hogy újra átlépheti életének egyik tetszés szerint kiválasztott napját, s Emily tizenketedik születésnapját választja. A reggelin sem jutnak túl azonban és ő máris visz-

szamenekül a sári világba, annyira megdöbbsenti az élmény, mennyire vakon élte át annakidején azt a napot. Nem látta milyen fiatal és szép még a mamája, semmit sem érzett át abból a szeretetből, ami azon a napon körülvette. Vakon élnek az emberek — állapítja meg —, és semmit sem látnak abból, hogy mennyi szépség van a világban.

Wilder darabjának ez az egyik tanulsága. A másik, és sokkal lényegesebb az, hogy a halottak nemcsak megbékéltek a világgal, a szenvedéseikkel és meg nem valósult álmaikkal, de várnak is, várják azt a pillanatot, amikor mindenre világosság derül. Bölcsen és nyugodtan várják, hiszen, mint a rendező mondja, minden ember érzi, hogy van benne valami örök.

Wilder olyan emberi magátólértetődőséggel jeleníti meg a színpadon halottait, hogy semmiféle zavaró, rossz érzés nem marad a nézőben. Az élőknek természetes társai ezek a halottak, hiszen abban a kozmikus távlatban, amibe az egész cselekmény be van ágyazva, voltaképpen csak állapotbeli különbség választja el őket az élőkől. És Wilder művészete éppen abban áll, hogy nem filozófiai levezetésekkel, értelmi megfontolásokkal, hanem a költészet mindennél foghatóbb realitásával érzékelteti mindezt. Mélységes csodálkozás a teremtet világ számtalan nagyszerűségével és ugyanannyi rejtélyével szemben, meleg líra, eleven humanizmus jellemzi ezt a csipkefinom, áttört költészetet.

A Madách Színház minden tekintetben méltó keretek között vitte színpadra Thornton Wilder színjátékát. Lengyel György rendezése híven követi az író szándékát. Olyannyira, hogy ha mindenáron kifogásolni akarnánk valamit, az a szerzői utasítások túlzott figyelembevétele lenne. A kellékek olyanmértű kiiktatása, hogy még egy bögrét sem ad az equébként reálisan kosztümözött színészek kezébe, úgyhogy azok az íres kezüket emelik a szájukhoz, ma már kissé modorosnak hat. Ettől az apróságtól függetlenül, kitűnő előadást láttunk. Bessenyei Ferenc a rendező-narrátor szerepében méltó dramaturgiai hordozója az egész darabnak. A filozófikus és lírai részekben egyaránt megállja a helyét. A többi alakítás közül talán Tolnay Klári Gibbسنéjét kell kiemelni. A halotti jelenetben olyan végtelenül egyszerű, amilyen csak a másik világon nagyon bölcs, nagyon letisztult lakója lehet. Gibbs doktort Horváth Jenő, Webb szerkesztőt Greguss Zoltán, a feleségét Kiss Manyi alakították kitűnően. Emily Webb nagyon nehéz szerepében Pap Éva jól megállta a helyét. Általában elismerés illeti meg az egész együtttest. A díszlettervező Jánosa Lajosnak nem sok munkája akadt a teljesen leegyszerűsített színpadon, de feladatát ízléssel oldotta meg. Mialkowszky Erzsébet jelmezei a töle megszokottan, szépek és hitelesek. A fordítás Benedek Marcel ihletett és az árnyalatokban is hű munkája. (Doromby Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Az *Aba-Novák-monográfiáról*. B. Supka *Magdolna* művészettörténész *Aba-Novák Vilmosról* (1894—1941) írott monográfiáját — amelyet a *Corvina* kiadó adott közre sok képtáblával — egyes kritikusok (pl. Dutka Mária, a „Magyar Nemzet” munkatársa) maradéktalan méltánvással, mások (így Rózsa Gyula, a „Népszabadság” cikkírója) kevesebb elismeréssel fogadták.

Bár a művész életrajzának feldolgozása részletes és példásan alapos, — e sorok írója is azok közé tartozik, akik elégedetlenül tették le a kezükből Supka Magdolna munkáját.

Az első csalódást a könyv stílusa okozta: a szöveg tele van elnyűtt frázisokkal („eleven élményből fakadó magyar piktúra”, „magyar környezetben való festői eszmélkedés”, „Ady lángelméje és lángszíve”, „a patak érces csergedezése”), Szabó Dezső-s modorosságokkal („dalmahodó idomok”, „kackiásan virító búzavirág”, „a magyar festői nyelv szótökéne”, „étvágyrévület”), öblösen retorikus kifejezésekkel („A tavaszi színzendülés feltépi a sötét hangok fékjét”; „Aba-Novák keresi azt a tökéletes témát, amelyben kitombolhatja, végigviharoztatja érzéseinek és képességének minden titkos lehetőségét...”), képzavarral („zsánerfestészetünk tereferáló, véleménykerülő arculata”; „Az Aba-Novák-i társadalomszemle alulnézetből mutatja korának válságarcát...”),

avitt és körülményeskedő fordulatokkal, pl.: „A nyomleső vizsla szívósságát választotta természetül ez az írás” (ti. a szerző munkája), amely „az Aba-Novák-i ecset történetének fonalát” kíséri végig. A stíláriis lapszusokat lehetne tovább sorolni („elképesztő életszerűség”, „bomlott kedvű fa”, „dalárii szenvedély”, „örömkészítő ütem”), de annak érzékeltetésére, hogy B. Supka Magdolna hol hevenyészetten, hol dagályosan, hol dagályosan és hevenyészetten fogalmaz, — ennyi példa is elég.

A monográfia egy sor Aba-Novák-mű (táblakép, murális alkotás, grafika) elemzését is tartalmazza. Némelyik képanalízis elmélyült és tanulságos (így amikor a szegedi Demeter-torony falfestményeiről emlékezik meg B. Supka), — igen sok azonban túlírt, fellengzős, fölösen patétikus. E bőbeszédű képleírások a közelmúlt nagy műtörténészének, Julius von Schlossernek egyik megjegyzését juttatják eszünkbe: „Némely művészeti író nem annyira a festmény lényegét meríti ki, mint inkább az olvasó türelmét.”

A szövegben félreérthető megfogalmazásokkal is találkozunk. A könyv írója „a fővárosi képzőművészeti izmusok szövödményé”-t emlegeti (teljesen szükségtelenül elevenítve fel az „urbánus-népies” ellentétet, amelyen már régen túl van szellemi életünk), továbbá „kusza, tisztázatlan művészkedések”-ről, valamint „talajtalanul igazodó importművészet”-ről beszél. Hogy mely jelenségeket, mely művészeti csoportokat, stílustörekvéseket ért Supka Magdolna „az izmusok szövödményé”-n, „talajtalan importművészet”-en és „kusza, tisztázatlan művészkedések”-en, ez titok marad, — viszont óhatatlanul az az érzésünk támad, hogy a Párizs és Weimar ösztönzéseitől nem elzárkózó magyar avantgarde-művészek: Moholy—Nagy, Tihanyi Lajos, Czöbel, Kmetty és társaik felé sújtanak e „kusza, tisztázatlan” vagdalkozások. (Itt-ott felbukkan ugyan egy-egy félmondat a „Nyolcak” és a konstruktívak érde-meiről, — ez azonban mitsem változtat azon a nyilvánvalóan *egyoldalú* esztétikai-művészettörténeti szemléleten, amely Supka könyvének *egészét* áthatja.)

B. Supka Magdolna könyvétől Aba-Novák munkásságának elfogultságtól, indulatoktól mentes megvilágítását vártuk, — ezt azonban sajnos nem kaptuk meg. Kritikátlan lelkendezés, erőltetett párhuzamok (Aba-Novák és Van Gogh, Aba-Novák és Balzac stb.), magasztaló jelzők özöne, az objektivitás teljes hiánya jellemzi Supka Magdolna munkáját, amely ily módon nem alkalmas arra, hogy — lezárva az Aba-Novák-oeuvre körüli többévtizedes pert — érvényesen és megnyugtatóan kijelölje a festő helyét legújabbkori művészetünk történetében.

Kernstok-kiállítás Esztergomban. A „Nyolcak”-csoport megszervezésében vezető szerepet játszott festőművész, *Kernstok Károly* (1873—1940) egyenetlen életművet hagyott hátra, „sokat ígérő tehetsége nem jutott el a remélt magasrendű célhoz” (Lyka Károly), azonban néhány festménye (Czöbel Béláról festett portréja, „Lovasok a vízparton” című kompozíciója és 1910 körüli egyéb munkái), valamint tusrajzainak sora a XX. századi magyar művészet maramandó alkotásai közé tartozik. Főleg mint grafikus volt elsőrangú Kernstok. Monografusa, Körmendi András joggal írta 1936-ban megjelent könyvében: „Boszorkányos könnyedséggel ontott, csodálatos rajzai a legszebb időkből való kínai tusrajzokra emlékeztetnek... A modern művészetben nehezen találunk hozzájuk fogható.”

Az *esztergomi Balassa Bálint Múzeumban* remrégiben e „boszorkányos könnyedséggel ontott, csodálatos” Kernstok-rajzokból — nyurga, mezítelen fiúk, száguldó és megtorpanó lovak, női aktok, markáns önarcképek — láthattunk egy kitűnő kiállítást; nem hiányoztak a mester bibliai tárgyú festményeinek („Keresztelő Szent János”, „Utolsó vacsora”, „Krisztus sírbatétele”, „Ádám és Éva”) vázlatai sem. A tárlaton bemutatott akvarell-tájképek viszont már érdektelenebbek voltak, — erőben, frissességben, kvalitásban elmaradtak a rajz-remeklések mögött.

Az esztergomi Kernstok-kiállítást *Mucsi András* művészettörténész rendezte meg nagy hozzáértéssel.

Szárján kiállítása Budapesten. Az 1880-ban született szovjet-örmény festő, *Mártirosz Szergejevics Szárján* festményeiből nyílt kiállítás márciusban a Múcsarnokban. Az öreg mester — akinek egyik műve helyet kapott az 1958-as brüsszeli világkiállítás alkalmából rendezett „A modern művészet ötven éve” című nagy tárlaton is — derűs, élénk színskálájú, a lélektelen technikolor-naturalizmustól örvendően távol álló, rokonszenves, kultúrált alkotó, — azonban Henri Matisse és a „Fauve”-ok mellé helyezni őt, mint egyik-másik művészeti kritikusunk tette, szükségtelen túlértékelés. A kiállítás képei közül leginkább a dekoratív koloritú „Egyiptomi álarcok”, az arab—török világ atmoszféráját sugárzó „Kereskedők”, Ilja Ehrenburg szovjet író és M. Lozsinszkij arcma sa maradt meg emlékezetünkben. A Jerevánban élő, nyolcvanhét esztendő s művész ma is dolgozik; 1963-ban alkotta meg a budapesti kiállítás egyik leghamvasabb darabját, a „Katyerina Szárján portréját”-t. (D. I.)

ZENEI JEGYZETEK. (Szokolay Sándor: A tavaszhozó kislány.) Az újabb magyar zeneszerző nemzedéknek Szokolay Sándor kétségkívül egyik legtehetségesebb és legtermékenyebb tagja. A Várnász után most újabb operát komponált, gyermekek számára. Vállalkozása így természetesen tudatosan szerényebb, de kötöttebb is, s talán megkockáztathatjuk azt a feltevést: nehezebb is. A gyermekek számára komponált műben ugyanis tudatosan le kell kerekíteni az érzelmek áradását, és a tragikumot szinte csak cseppenként lehet adagolni, minduntalan feloldva egy-egy komikus helyzet derűjében. S a hangszerelésben is vállalni kell az egyszerűséget, világosságot. Szokolay előtt nyilván ott lebeghetett a huszadik század néhány nagyszerű gyermek-operái vállalkozása, elsősorban Brittené, aki valóban tudatos ökonómia- val, gyermeki színvonalon komponálta ilyen jellegű műveit. Másrészt pedig olyan szöveg kellett vállalkozásához, amely számtalan játékos ritmusvariáció- jával, és csengő rímeivel sok lehetőséget ad a zenei lelemény megvalósítására. Ilyen szempontból igen jó anyagra támaszkodhatott a zeneszerző. Balássy László ugyanis, aki Móra Ferenc novellája nyomán kialakította a meseopera szöve- gét, jól énekelhető szellemes verseket alkotott. A zeneszerző élt is a lehetősé- gekkel, és talán a gyermekopera kötelező műfaji törvényein tülemelkedve, egyetemesebb mondanivalót fejtett ki operájában. A kislány ugyanis, aki eze- nyi nehézségtől sem riad vissza, s végül mégis elhozza a tavaszt, s ezzel meg- gyógyítja a beteg nagymamát, jelkép is: az önfeláldozó szeretet jelképe. S az opera szerzői olyan fokon általánosították alakját, hogy annak egyetemesebb tartalma is érthető marad mindenki számára. A mű zenei megoldásai pedig nagyszerűek! Szokolay egyszerre összegzi benne a népdalból sarjadzó hagyó- mányt és az európai zene új eredményeit. Az a tette, ahogy a ma már klasz- szikus gyermekdalokat operai szintre emelte, kétségkívül zenetörténeti jelen- tőségű. Öszintén reméljük, hogy a mű sikersorozatának csak első állomása volt a rádióbeli bemutató.

(Berlioz: *Faust elkárhozása*.) *Faust alakja*, a feltörekvő, s vá- gyaiban csalódó, de újra és újra reménykedni és felemelkedni tudó ember alakja Goethe nagyszerű költeménye óta jelképpé változott, s számtalan for- mában feldolgozást is nyert. Berlioz talán a legszabadabban kezelte a fausti témát, részben azért, mert tudatosan el akart szakadni Goethe hatásától, rész- ben mert pillanatnyi impressziói és érzelmei nyomán alakította ki drámai leg- endáját, a *Faust elkárhozását*, azt a művét, amelyet sem az oratóriumok, sem az operák, sem pedig a kantáták zenei kategóriájába nem lehet egyértelműen besorolni, hiszen valamennyinél többet is markol, és — kevesebbet is.

A mű első tétele azért is érdekes, mert Magyarországon játszódik, a Toldi első énekéből is ismert „pusztaságon”. (Érdekes lenne felvetni a kérdést: vajon hallott-e valakitől „pesthi” látogatása alkalmából Berlioz Arany János köl- teményéről, s ha igen, mennyire befolyásolhatta kompozíciójának alapötletét.) Az egész beállítás teljesen önkényes, csupán arra szolgáltat alkalmat, hogy nagyszerű hangszerelésben megszólalhasson a Rákóczi induló, amellyel ma- gyarországi látogatása alkalmából szinte elsőpró sikert aratott a zeneköltő. Ke- letkezéséről így tudósít Berlioz: „Azon az éjszakán írtam, mely Magyaror- szágra való távozásomat megelőzte. Egy bécsi zenekedvelő, aki nagyon jól

ismerte úticélom országának szokásait, néhány nappal előbb, régi dallamokat tartalmazó kötettel kezében látogatott meg. Ha tetszeni akar a magyaroknak — mondta —, írjon darabot valamelyik nemzeti témájukra. El lesznek ragadtatva, és ha visszatér majd ide, elűjságolja nekem *Elien* kiáltásait és tapsait. Ime egy gyűjtemény, csak választania kell belőle". Noha Berlioz emlékiratai telve vannak a jótékony emlékezés tévedéseivel, mégis hinnünk lehet ennek a leírásnak, annál is inkább, mert a Faust elkárhozása bemutatása után a legtöbb kifogás épp ezt a meglehetősen szervetlenül illeszkedő tételt érte. „Egy német kritikus — írja ezzel kapcsolatban Berlioz — rendkívül különösnek találta, hogy ilyen helyeken utaztatom Faustot. Nem látom be, miért kellett volna ettől tartózkodnom, és csöppet sem haboztam volna, hogy bárhová is elvezessem, ha ez partitúráim számára valamelyes nyereséget jelent.” Ez a néhány sor mindenesetre rendkívül jellemző Berlioz alkotómód-szerére, amely sosem a történelmi hitelt, vagy az érzelmek logikus egymásutánját tartotta szem előtt, hanem mindig a pillanatnyi hangulatot, a csatlakozatlannak vélt intuíviót. Az a néhány verssor, amellyel Faust a természethez fordul, egyesíti magában Berlioz egész alkotó-elvét és nem kis részben egyéniségét is:

A fájdalomra írt te adsz nekem,
Feltárhatatlan, büszke, nagy természet,
Kínom kevésbé mardos kebleden.
Újul erőm, és érzem: végre élek!

Tombolj csak, orkán, erdők zúgjakot;
Harsogj patak, és dőlj le sziklafok:
Hangom hatalmas hangotokba olvad!
Imádlak, erdő, vizesés, folyam,
Káprázatos világ! Feléd rohan
Kitárult szívem-lelkem, melyet elhagy
Az elszökött boldogság...

Nem az ember egyénisége, nem is az egyén érzelmei itt a lényegesek, hanem valami általános, a természet fölé emelkedő, azt is maga alá gyűrő, fékevesztett szenvedély, ami nem ismer megnyugvást, elcsendesedést, csak a folytonos készenlétet, feszültséget, harcot, a tomboló orkánokat és a dübörögve aláhulló szikladarabokat. Ez a néhány sor Berlioz leghitelesebb önvallomása. Ebből ismerhetjük meg igazán, miért sikerültek kevésbé műveinek elpihenő, lírai részletei, s miért oly félelmetesek, magával ragadók a drámai fokozások, a tragikus tetőpontok. Ahogy nem hiteles Faust alakja, s kivált líraisága, úgy emelkedik egyszerre félelmetesen magasra a mű, amint megjelenik Mefisztó és mozgatni kezdi a lidércek és a démonok világát. Félelmetes, iszonyú erő rejlik abban a vágatában, amint Faust elátkozott lelkét a pokolba ragadja ördögi társa. Néhol azonban szinte komikusak azok a részletek, ahol Berlioz idillikus szépséget akar festeni. S ez a kiegyenlítetlenség, megoldatlanság végighúzódik az egész darabon. Ahol már-már belefeledkeznénk a dallam megejtő szépségének, a zeneszerző hirtelen türelmetlenül „közbeszól”, új harmóniakat zenget, s az egész egységét feláldozza rohanó alkotókedvének. Néha talán nem is csodáljuk a korabeli közönség „szívet sebző” közönyét, amely „kimondhatatlan lelki kint” okozott a zeneköltőnek. Azóta természetesen megváltozott a műről alkotott közvélemény, bár előadási nehézségei miatt érthető, hogy aránylag ritkán szerepel a Faust elkárhozása a hangversenyek műsorán.

E ritka előadások alkalmából is csak kevés szerző szólal meg olyan reveláló erővel, mint most a Rádiózenekar, Rádióénekkar és a Magyar Néphadsereg Művészegyüttese Férfikórusának tolmácsolásában, Erdélyi Miklós vezényletével a Zeneakadémián. Ez a koncert az évad egyik kiemelkedő zenei eseménye volt, a zene nagy ünnepe. Ez elsősorban a kiváló dirigens, Erdélyi Miklós érdeme volt, aki a drámai legenda legapróbb rezdüléseit is átélte és továbbította. És mellette természetesen egy olyan félelmetes, szinte döbbenetesen

hiteles Mefisztó kellett, mint Melis György, aki valóban démoni erőt kölcsönzött szerepének.

Csakis ezen a színvonalon válik elfogadhatóvá Berlioz műve, amely ezen az estén — remekművé változott. (Rónay László)

FILMEK VILÁGÁBÓL. René Allio francia rendező Brecht elbeszéléséből készítette el a *Méltatlan öreg hölgy* című filmjét. Az egyszerű történetben körünk egy rejtett, felszín alatt vajdó problémáját dolgozza föl. Allio filmjének öreg hölgye egy a sok közül. Fölnevelte gyermekeit, dolgozott reggeltől estig, s házaselete első napjától kezdve a világ eseményeiről legfőljebb az ebédlőasztal mellett, vagy a konyha gőzében értesült. Tisztes házaseletének fél évszázada úgy röppent el a feje fölött, hogy észre sem vette. Családjának rab-szolgája volt, ahogy ez már szokás: először feleség, aki hűen kiszolgálta urát, aztán anya, aki fiait szolgálta ki. Férje halála után tehát joggal lehet belőle is méltóságteljes özvegy, aki megbarnult fényképekkel aggatja tele a falakat, családi kacatjához rendíthetetlenül ragaszkodik, és — ez is így illik, — nem ért meg semmit a megváltozott világból. Ez az öreg hölgy azonban semmit sem tesz szabályszerűen. Ahelyett, hogy férje halála után valamelyik gyermekéhez költözne nagyanyának, inkább otthon marad az üres házban. De nem azért, hogy halott férje tiszteletre méltó emlékét ápolja, lakásába zárkózva avitt bútorairól törölgesse a port, és mindig feketébe öltözzék. Nem fél az egyedüllétől, megőrzött józan értelmével fölismeri, hogy életének végén végre lehetősége nyílt arra, hogy szabad legyen. Önálló életének egyik első ténykedése, hogy ócskást hívát, és valósággal kiüríti a lakását. Nem kíméli becsületben megöregedett férjének kedvenc lomjait sem, s nem kíméli hírnevét sem. Még be akar valamit hozni a nagy lemaradásból, hogy független ember módjára élje le életének hátralevő néhány évét. A temető helyett moziba jár, sétálgat a kikötőben, vadidegen emberekkel köt barátságot, és az eladásokból összegyűlt pénzen autót vásárol, hogy nyaralni mehessen új barátaival a hegyekbe. Nyilvánvaló ezekután, hogy méltatlan magatartását a józan polgárok nem helyeselhetik. Ezért az öregasszony természetesen olyanokkal köt barátságot, akik maguk is a társadalom szélén élnek: egy „laza erkölcsű” pin-cérlánnyal, egy filozófáló cipésszel, „kétes” társaságával.

Az öreg hölgy életének utolsó, önálló szakaszában is hű marad önma-gához: mindvégig ugyanaz az egyszerű, kissé bizalmatlan, az élet apróságai-nak örülő ember marad, aki ugyanúgy alkuszik autóra, mint annak idején zöldségre a piacon. Legfőljebb egyéni adottságai bontakoznak ki zavartala-nabbul az önálló életben: az egyéniség, a szabad adományozás öröme, a mások örömeinek az öröme.

René Allio szuggesztív, fegyelmezett módon filmez. Nem akar senkit sem meghökkenteni. Az öregasszony átalakulását olyan természetes egyszerűséggel ábrázolja, hogy még a legelfogultabban gondolkodó néző is ösztönösen azono-sulhat vele. Minden igazi műalkotásban van valami észrevétlen tanító jelleg. Ez a tanítás azonban nem agitatív, a vehemens rábeszélés inkább elriaszt, mert kiérződik belőle a cáfolat lehetősége. Az igazságnak, — s így az öreg-asszony igazságának is, — nincs szüksége ilyen bizonyítékokra: saját létezé-sével bizonyít. Bár a rendező Brecht történetéből indult ki, szerencséjére nem teszi magáévá az alapnovella ma már egyrétűnek ható nézőpontját. Történe-tének okozati összetevői nem a szokvány-antagonizmus törvényeiből erednek, hanem minden társadalomra egyformán érvényesek lehetnek. A film tulajdon-képpen a nő szabadságának kérdésével foglalkozik. A nyolcvanesztendő, re-mek francia színésznő, *Silvie* egyszerű, bensőséges játékkal mutatja be ennek a szabadságnak a problémáit. Szinte nem is játszik, csak épp ott van a képen olykor mozdulatlanul. Megértjük belőle, hogy szabadon cselekedni öregkorban talán még nehezebb, s a társadalom nagyobb ellenállásával találkozunk, mint fiatalon.

A rövid emlékezet. A dokumentumfilm olyan műfaj lehet a filmek között, mint a tudományos szakszerűséggel készült, elemző, tényeket föltáró érteke-zés a prózában. Annak, akiben eleven a természetes érdeklődés, és örömmel

aláveti magát a pontos, tárgyilagos adatközlés jól szerkesztett logikai kényszerének, teljes, mondhatjuk nyugodtan, hogy üdítő élvezetet okoz egy-egy ilyen élmény, akár a sikerült matematikai levezetés a hozzáértőnek. Az önmagunkkal, a történelmünkkel, és a tényekkel való kíméletlen szembeállításnál különös módon erősíti egymást a megismerés és a műélvezet élménye. Ennek a műfajnak merésznie kell lennie, és főleg: nem lehet tekintettel semmire sem, ha tényleg önmagát akarja nyújtani.

Henri Torret és *Francine Premysler* filmje nem éri el a dokumentumfilmek legjobbjainak színvonalát. Amiért mégis érdekes, az „provinciálisabb” jellegéből ered. Rendezői nem annyira a világméretű összefüggések keretében tárgyalják a fasizmus és a megszállás történetét, mint inkább a korabeli hétköznapi tükrében, belső, francia szemszögből. Erősíti ezt a jelleget az is, hogy a film bizonyos mértékben, — nagyon finom eszközökkel, — *De Gaulle* tábornok háború alatti magatartásának is emléket kíván állítani. A hazai néző számos, nálunk ismeretlen részletet láthat az akkori francia történelemből. Ezekből azonban csak módjával futja arra, hogy a film egységes érzelmi hatást keltsen; inkább csak arra elegendőek, hogy a „megismerés élvezetét” nyújtsák.

Ut a túlsó partra. Alexandre Astruc a francia ellenállás egy epizódját dolgozta fel filmjében. Ez a filozófáló rendező fölveti a kérdést: volt-e értelme annak, hogy a filmben szereplő maroknyi partizán áttör, átvánszorog a túlsó partra, hogy néhány nap múlva ott is csak elpusztuljon? A megformálás hollywoodi eszközei azonban nem használtak a filmnek. Képi kompozícióiban, szereplőinek mozgatásában érződik a sablonos beállítás, s a közepes cowboy-filmekre emlékeztető pózolás. Előnytelenül fokozza ezt még az is, hogy talán *Kakkoyannis* görög rendező hatása alatt szívesen alkalmazza a merev, klassz-szicizáló beállításokat. Filmjének képi szerkezete ennek következtében olyan totális, propagandisztikus benyomást kelt, hogy a néző inkább ösztönösen kivonja magát a hatása alól. Pedig érdekes alkotás volna Astruc műve: érezhető belőle, hogy a rendező fájdalmas, kiábrándult csalódással tekint vissza az ellenállás történetére. Meg sem kísérli azonban, hogy bővebben megokolja érzelmeit, s ezért filmje sajátosságosan kettős arculatú. Valószínű, hogy az egyébként tehetséges rendező éppen azért alkalmazott ennyire hagyományos kliséket, mert nem akarta világosan kifejezésre juttatni kiábrándultságát.

(Ungváry Rudolf)

A FRANCIA PROTESTÁNSOK ÚTJA AZ EGYSÉG FELÉ. Franciaország ötvenmillió lakosából mindössze nyolcszáz ezer a protestáns. Túlnyomórészt reformátusok, vagyis *Kálvin* irányának követői. Ők a sajátosan francia protestánsok. A Strasbourg vidékén élő háromszáz ezer főnyi nagy evangélikus tömb ősei ugyanis még a Német-Római Szentbirodalomhoz tartozva szegődtek *Luther* táborához, és a harmincéves német vallásháborút 1648-ban lezáró westfaleni békekötés biztosítékait élvezték később is, a francia királyok uralma alatt. A francia protestánsok története tehát nélkülük kezdődött. E történet első, XVI. századi szakaszát hirtelen fellendülés, elkeseredett harc, nagy győzelem, majd váratlan megtorpanás jellemzi. A királyi üldözés ellenére elért kezdeti sikerek lehetetlenek lettek volna anélkül a külföldről jövő eszméi és politikai támogatás nélkül, amelyet Genfből, Kálvintól kaptak. Ettől fogva hívták a francia reformátusokat „hugenottáknak”, ami minden bizonnyal az „Eidgenosse” (azaz „svájci”) szónak népies eltorzítása. 1559-ben, első nemzeti zsinatjuk idején kétezernél jóval több gyülekezetük volt országszerte, „Colloque”-nak nevezett központi tanáccsal. Egyházuk egyúttal fegyveres politikai párt számba ment, amelyhez hatalmas főurak tartoztak, vérbeli királyi hercegek is. Híveik száma elérte a lakosság egyhatodát, sőt az akkor elkezdődő négyévtizedes vallási polgárháború során az arány továbbmódosult az ő javukra. Végül uralkodót adtak Franciaországnak a soraikból kikerült IV. *Henrik* személyében. Az új király katolikussá lett ugyan, de 1598-as nantesi ediktumában vallásszabadságot és teljes politikai jogegyenlőséget biztosított egykori

pártja számára, külön főbírótságot szervezve védelmükre. Sőt még tovább ment a királyi szabadságlevél: elismerte a hugenottákat közjogi testületnek, valóssággal „államnak az államban”. Kétszáz várost hagyott meg kezükön, köztük bevehetetlen erődöket, ahol helyörséget tarthattak; 25 000 főnyi hadsereget állíthattak fegyverbe, míg a királyi sereg békélettszáma nem volt több 10 000 katonánál.

Am a nagy siker a hanyatlás kezdetét jelentette. Soha többé nem lettek ilyen erősek. Nyolcvanhét év folyamán, amíg az ediktum érvényben volt, számuk a lakosság két százalékára csökkent. Közben viszont nagyranőtt a királyi abszolutizmus. A hugenották katonai erejének már 1629-ben végetvetett Richelieu bíboros-államminiszter, és amikor XIV. Lajos király 1685-ben visszavonta a szabadságlevelet, képtelenek voltak számottevő ellenállásra. A király eltörölte istentiszteletük szabadságát, leromboltatta templomaikat, száműzte a lelkészeiket, csupán az egyéni meggyőződés szabadságán nem kívánt erőszakot tenni. Így is mintegy kétszázezer hugenotta menekült külföldre, jórészt vállalkozószellemű, tehetséges emberek, roppant kárára a francia iparnak és kereskedelemnek. Sokan vándoroltak Poroszországba. Korunk nagynevű német katolikus írónője, *Gertrud von le Fort* is emigráns hugenotta ősoctól származik. A Franciaországban visszamaradt töredék szanaszét szórtan élt. Érdekes, hogy északon, Picardiában, Kálvin szülőföldjén alig maradt belőlük. Annál számosabban voltak délen, a Cévennek hegyvidékén, ahol a waldensek leszármazottai lettek Kálvin követőivé. Mái ezen a tájon élnek a legsűrűbben, jó száznegyvenezen egy tömbben.

A gyászos fordulat nyomot hagyott a francia protestáns szellemiségen. Innét ered demokratikus és baloldali hajlandóságuk. A nantesi ediktum érvényessége idején a hugenották még erősen királypártiak voltak. Az eltörlésén kelt felháborodásukat jól jelzik hittudósuknak, *Pierre Jurieunak* nézetei (†1713). Szerinte a közhatalom a néptől ered és a népre háramlik vissza; a király hatalmát veszti, ha rosszra használta. A hugenották tehát kivették részüket a nagy polgári forradalom előkészítéséből, noha 1750 óta, a felvilágosodás-szülte vallási türelem hatásaként, üldözés nem folyt többé. Az 1791-es alkotmány meg is adta minden polgárnak az istentisztelet szabadságát, az egyházi szervezet megteremtését azonban már *Napoleon*nak köszönhatték. Az „első konzul” ugyanis, miután a pápával konkordátumot kötött, az „organikus cikkelvek” néven ismert törvénybe gondoskodott a protestáns hitélet kereteiről is. Eszerint a hívek hátezerével alkottak egy-egy tanácsi egyházat, élen a javakat kezelő és a lelkészeket választó néhány főnyi testülettel. Öt-öt ilyen egyháznak közös zsinata is lett volna, ámde ez papiros-intézmény maradt, mert a kormány sohasem engedélyezte összeülését. Országos protestáns egységre jutniuk pedig csak az egyházak és az állam szétválasztása után sikerült. A szétválasztó törvényt, amelynek éle különben is csak a katolikusok ellen irányult, a protestánsok örömmel fogadták, noha megszüntette az egyházak mindennemű állami támogatását. A lelkészek elszegényedtek, de az — csakúgy, mint a katolikusoknál —, együtt járt erkölcsi színvonaluk emelkedésével. Együttal, még az 1905. évben, megszületett a francia protestánsok első országos, laza szervezete is, a „Szövetség” (*Fédération Protestante de France*). Lelki egységesedés is kezdődött: közeledés a két belső protestáns irányzat, a hagyományos racionalizmus és a múltszázad utolsó negyede óta jelentkező misztikusabb és szociálisabb, lelki megújódást sürgető „ébredés” között.

A Szövetség máig fennáll. Több különféle egyházat egyesít. A tulajdonképpeni reformátusokon, mint legnagyobb csoporton kívül hozzátartozik mindenekelőtt két rokonszellemű egyesülés: a „független reformátusok” (40 déli egyházközség nem haladékon, de mélyen hívő, „fundamentalista” lelkeséggel) és az „evangéliumi szabadegyházak”. Ezekhez járul mint másik nagy tömb „Franciaország, lutheri evangélikus egyházainak szövetsége”, végül pedig az elenyészően kis taglétszámú „baptista egyházak szövetsége”. A Szövetség tehát korántsem szoros egység volt eredetileg, hanem csupán némi összefogás a közös érdekek képviseletére, például az iskolaügyben, vagy a második világháború után az Egyházak Világtanácsában. A tagegyházak küldötteiből álló szövetségi tanács (*Conseil*) mégis egyre inkább a francia protestánsok hivatalos

véleményének szócsöve lett, mint például néhány éve is az algiri háború idején. A tanács hívja össze a francia protestáns nagygyűlést (*Assemblée générale*); 1909-ben Nimesben tartottak ilyet először, és ötvenként megismételték.

A második világháború után lassankint nagyot változott a francia protestantizmus belső élete. Megtette rá a maga hatását a világereszténység egységét szorgalmazó ökumenikus mozgalom csakúgy, mint a XXIII. János pápával és zsinatával elkezdődő katolikus megújulás. A jelentős kezdeményezések azonban éppen nem a Szövetség tagegyházainak vagy egyházközsegeinek keretében jelentkeztek, hanem felekezeti protestáns mozgalmak formájában, amilyenek a szociális mozgalom, a nőmozgalom, az egységmozgalom stb. A szövetségi tanács úgy látta jónak, hogy a nagygyűlésekre ezentúl teljesjogú résztvevőként meghívja a különböző mozgalmak, munkacsoportok és intézmények képviselőit is. Ez a lelkészek eddigi túlsúlyához képest a világi elem és az ifjúság előtérbe nyomulását jelenti. Az első ilyen nagygyűlés 1960-ban Montbéliardban volt. Azóta szabály szerint háromévenként ül össze. Már első alkalommal sürgetni kezdte a francia protestánsok szorosabb egységét, és kívánta a szövetségi alkotmány módosítását. Az új összeállítású *Assemblée* nem egyszerűen tömeggyűlés többé, hanem a tanácsával azonos, irányzó jogköre van.

Az 1963-ban Aix-en-Provenceban tartott nagygyűlés még tovább ment az egységesítésben. Elsősorban a világnak tett közös keresztényi szolgáltról határozott. Hat szakcsoportot küldött ki a működések összhangba-hozatalára (szeretetszolgálat, tájékoztatás, ifjúsági munka, felnőtt-mozgalmak, egyházközség-reform, külső kapcsolatok). Felvetette a közös hitvallás kényes kérdését is, és előkészítésére bizottságot jelölt ki. Ám mind a mozgalmi, mind a hitvallási egységnek hagyományos akadályai vannak. A lutheri egyházak hívei a hit-egységtől idegenkednek, a „független reformátusok” az ökumenikus kapcsolatok fokozódásától, a baptisták a központosítástól; a „szabad egyházak” pedig 1962-ben, tehát már a montbéliardi határozatok után ki is léptek a Szövetségből. Ily előzmények után ülésezett a 12. nagygyűlés az elzászi Colmarban a múlt évi október 30-tól november 1-ig. A francia protestáns egyházak és mozgalmak 280 képviselőjén kívül mint vendég jelen volt Weber strasbourgi katolikus püspök is, továbbá a katolikus egyház részéről hivatalos megfigyelő minőségben a domonkosrendi *Yves Congar* és a szulpiciánus *P. Michelin*, mind a ketten az ökumenikus irányzat jeles író-képviselői.

A konferencián még mindig nem születhetett meg az az egység, amelyre a francia protestáns gondolkodó főként oly nagyvonalú vágyakoznak. Ez előrelátható is volt. Oka azonban nem annyira a tagegyházak tanbeli ellentéte, hiszen a lutheri és a kálvini nagy francia egyházak már „interkommunióban” vannak, vagyis elfogadják a szentségeket egymás lelkészeitől, még az Úrvacsorát is. A lényeges szakadék az ifjúság és az idősebbek között tátong. A fiatalok, akik különben még a katolikusokkal való interkommunió gondolatától sem riadnak vissza, magátólértetődőnek tartották volna a református-lutheránus különbség felszámolását a közös hitvallás elfogadásával. Ez azonban hajótörést szenvedett az idősebbek ellenállásán. A nemzedékek ellentéte kiütközött egy másik kérdésben is. A fiatalság vidékek vagy életterek szerint tagolódó mozgalmi munkában látja a keresztény közösségi élet korszerű formáját, és gettónak tekinti az egyházközséget. Az idősebb nemzedék és az átlaghívó azonban ragaszkodik hozzá. Számukra a harccal és szenvedéssel teljes múlt emléke a közösségszorgató tényező.

A két szembenálló lelkiségnek beszédes kifejezője a francia protestánsok két állandó zarándokhelye. Az egyik „a pusztá gyülekezete”. Délen van, a Cévennek kietlen hegyvidékén. Ide *Mas Soubeyran*ba évről-évre ezrével zarándokolnak egy nyárvégi vasárnapon a kevésbé haladó irány hívei, hogy a szabad ég alatt tartott istentiszteleten Úrvacsorában részesüljenek azokból a régi önkényekből, amelyeket az üldözés nehéz éveiben használtak harcos hugenotta őseik. *Mas Soubeyran* tehát azt a szerepet tölti be a francia protestánsoknál, mint a mieinknél a magyar gályarab-lelkészek emlékezte. A másik zarándokhely a fiatalságé: a világhírű református férfi-szerzetesház *Taizében*,

a barátságos beaulolaisi szőlőhegyek vidékén, közel a történelmi clunyi bencésapátság romjaihoz. A taizéi „testvérek” az egyetemes keresztény egység gondolatának élharcosai. Lelki könyveiket szívesen olvassák katolikusok is. A közösség fehércsuhás képviselői mindvégig ott voltak megfigyelőként a II. vatikáni zsinaton, és vendégszerető római szállásuk asztalánál sorra megfordultak a zsinat szellemi hangadói. Taizében a „Megbékélés Templomában”, ahol a testvérek napi munkájuk előtt és után zsolozsmájukat éneklik, kápolnája van a görög keletieknek is, a kriptá pedig katolikus templom. Mas Soubeyran és Taizé tehát ellenpólusok. Az előző talán ki is közösítene a másikat, de tudja, hogy az ifjúság már Taizének adta szívét. Ez a tény a francia protestánsok jövőre szorosabb egységének ígérete. Együttal jelentős lépés az „egy akol és egy Pásztor” irányában is (Ján. 10, 16). (Medvigy Mihály)

SZABADSÁG ÉS ERKÖLCS A FILMMŰVÉSZETBEN. A filmek erkölcsi megítélése régi problémája a katolikus sajtónak és a lelkipáztorkodásnak is. Volt egy idő, amikor a katolikus kritikának úgyszólván egyetlen szempontja az volt, hogy fordul-e elő a filmben úgynevezett „kényes” szerelmi jelenet. Ha ilyen volt, a filmet eleve erkölcsileg kifogásolandónak minősítették; ha nem, akkor a film számíthatott rá, hogy a katolikus lapok hasábjain jó osztályzatot kap. Holott nyilvánvaló, hogy a „fehér” film is lehet erkölcsstelen, ha az önzést, az erőszakot, a léhaságot kritika nélkül glorifikálja, szeretetlenséget, cinizmust terjeszt, míg a „legmerészebb” jeleneteket, az emberi valóság legmélyebb szakadékait is lehet erkölcsösen ábrázolni.

A problémával kapcsolatban néhány nagyon figyelemreméltó szempontot mutat rá *Theo Fürstenau* a *Diakonia* című tekintélyes teológiai folyóirat hasábjain.

„Szabadság és erkölcs a filmművészetben” című írásában Fürstenau a művészi szabadság problémájából indul ki. Erre a szabadságra annyszor hivatkoztak már vajmi kevés jóhiszeműséggel, hogy szükségesnek látszik néhány elvi kérdés tisztázása. A szabadság minden bizonnyal jelentős dolog — állapítja meg Fürstenau —, sőt a dolgok lényegéhez tartozó, kényszerítő szükségesség, ha arról van szó, hogy az életet művészi alkotásban tükrözzük. Ez a megállapítás azonban azt is magában foglalja, hogy az erkölcsi vonatkozás elengedhetetlen minősége mindenféle művészet gyakorlásának.

Salvatore Giacomo, a neves olasz filmteoretikus írja ezzel kapcsolatban: „A filmjátékokból mindent számítani kell, ami alkalmas arra, hogy közvetlenül vagy közvetve a minden tömegben ott szunnyadó, pornográfia iránti kíváncsiságot fölébressze és izgassa. De épp oly fontos annak megakadályozása is, hogy az obszcenitástól és a pornográfiától való félelem gyökerében vágja el a művészi bemutatás lehetőségét a filmben. Az életben jócskán adódnak szenvedélyek és szomorú, szegyenletes állapotok. A kérdés csak az, hogy ezek a szenvedélyek és állapotok művészi érzéssel és öntudattal kerülnek-e ábrázolásra a filmvászonon, azaz, a művészi szemérem fátyla borítja-e őket?”

Fürstenau szerint ez a „művészi szemérem” jelenti a legfőbb biztosítékot az alantasság és obszcenitás betörése ellen. A művészet ott kezdődik, hogy a művész a tárgyat, amelyet ábrázolni és ugyanakkor a teljes valóság összefüggésében értelmezni akar, kiemeli a pusztán naturalisztikusan tükrözött valóságból és átviszi egy művészién kialakított valóságba, amely nem elégedhet meg a pusztá tények fölmutatásával. A tények, amennyiben a film használja föl őket, amúgyis könnyen kezelhetőek, különösen a képek értelemtorzító kombinációja révén. A filmben játszani könnyedséggel lehet tényekkel nem igazat mondani. Az a körülmény pedig, hogy itt a természet csak látszólag tükröződik, mert valójában bizonyos számú képnek bizonyos szempont szerinti csoportosításáról van szó, már eleve kérdésessé teszi a film tényközlő jellegét.

A tény egyébként is csak arra való, hogy a művészi alakítás nyersanyaga legyen. Belőle desztillálja, formálja a művész azt, amit fontosnak sőt szükségesnek lát, amikor megkísérli, hogy az embert megmagyarázza. Az ember pontosabb földérfítése érdekében a művész kétségkívül az obszcenitást is fölhasználhatja motívumként. Ennek a tételnek jobb megértése érdekében idézi Fürste-

nau J. Hertznek, a Német Katolikus Filmbizottság mainzi gyűlésén elhangzott szavait — „Egy problémát fölvető film — mondotta Hertz —, amely metafizikailag a nihilizmusba, erkölcsileg a kétségbeesés szituációjába torkollik, rendszerint emberibb és becsületesebb annál, mint amely elsietett és felszínesen harmonikus megoldást nyújt. Mert a nézőt, ha csak negatív módon is, ráébreszti létének és gondolkodásának döntő szituációjára, amennyiben a világ abszurditását bizonyítva, végeredményben Istenre hangolja őt.”

Már az eddig mondottakból is kiviláglik, hogy az erkölcsi vonatkozás csak akkor lehet hatékony, ha a film rendezője érti a módját annak, hogy az emberről és az embernek a világban elfoglalt helyzetéről az igazsághoz hűen számoljon be. Döntő kérdés tehát a film hűsége az igazsághoz. Ez persze nem választható el a megismerőképeség szubjektív voltától, hiszen a művész is csak abból indulhat ki, ahogyan ő látja a világot. Az alkotás ennek a látásmódnak művészi kifejezése. Ez azonban nem menti föl a művészt attól, hogy minden erejével az igazságra törekedjék, hiszen enélkül az igazságra törekvés nélkül művészet egyáltalán el sem képzelhető.

A fenti követelményekkel szöges ellentétben áll a film legnagyobb kísértése — amelynek gyakran áldozatául is esik — a klisé. Ez úgy értendő, hogy a film, amely ebbe a hibába esik, nem az életet ábrázolja a maga valóságában, nem lélektanilag differenciált embereket vonultat föl, hanem figurákat, másodlagos emberi meselényeket, akiknek egyetlen feladata, hogy valami előregyártott fölfogást, irányzatosan megszerkesztett képletet illusztráljanak. Példaképpen Fürstenau egy német filmre utal, amely a bűnözők, terheltek, elmebetegek sterilizációja mellett száll síkra. A célnak megfelelően, a főszereplő főorvos és mindazok, akik vele együtt a sterilizációt javasolják, megannyi haladó, emelkedett gondolkodású humanista. Akik viszont szemben állnak velük, azok az ősrakciósok, a cinikusok, a vallási bigottok. Az eljárás őszintétlensége itt a tetőpontjára ér — állapítja meg Fürstenau —, mert még csak kísérlet sem történik arra, hogy a kérdést, az egész helyzetet, az emberi hihetőség felől közélítsék meg.

Írásában Fürstenau behatóan foglalkozik *Ingmar Bergman*: „*A hallgatás*” című filmjével, amely mindenütt heves vitákat váltott ki, nevezetesen a katolikus sajtóban is. Bergman azt mutatja meg ebben a filmben, hogy az immoralitásnak micsoda szakadécai nyílnak meg az elmagányosodott, elidegenedett, a közösségből kiszakadt ember számára. Az elszakadást a környező világtól azzal is érzékelteti a film, hogy a három főszereplő, a kisfiú, az anya és az anya barátnője (akihez természetellenes viszony fűzi), egy olyan idegen országban utaznak, amelynek nem értik a nyelvét. Az egyes jelenetek szállodai szobákban, vendéglőkben, mozikban játszódnak. Bergmannak leginkább azt hányták a szemére, hogy tabukat sértett meg, amennyiben könyörtelen indiszkréciót olyan dolgokat vitt a filmvászonra, amelyeket már eleve és egyszersmindenkorra nem lenne szabad ábrázolni. De vajon valóban erről volt-e szó? — teszi föl a kérdést Fürstenau. Szerinte Bergman olyasmit tett, ami csak a művésznek van megengedve. A kényesnek, sőt nyugodtan mondhatjuk, a „szemérmetlennek” motívumát idézte, de nem azért, hogy mutogassa, hanem azért, hogy leleplezze. Ez a leleplezés hatalmas művészi koncentráció eredménye. A jelenetek ugyanis mélységesen nem naturalisztikusak, inkább valami ijesztő szertartásosság van bennük. Megbélyegzik a szemérmetlenséget anélkül, hogy közben az alantas kíváncsiság felé kacsinthatnának.

A Giacomo által említett „művészi szemérem” aféle szűrője a valóságnak, amely mindazt átengedi, ami lényeges, és ugyanakkor élesen körvonalazza és pontosan meg is határozza azt. Ebből azonban az is következik — állapítja meg Fürstenau —, hogy a művészet számára nincs tabu, s ez a filmművészetre is áll. A művészet ugyanis, ha igazi művészet, már eleve mindent kidob, ami a nézőnek az élet közvetlenségéhez fűződő értelmes, magasrendű és emberi kapcsolatot zavarhatná, s a hazugságnak szolgáltatná ki. Márpedig a hazugság a leglényegesebb eleme az antiművészetnek. Ez a hazugság sokféleleképpen juthat szóhoz a filmben, így mindenekelőtt a konfliktusok elsietett harmonizálása révén. Holott éppen a konfliktus az, ami az embert a maga egyszerűségében és ugyanakkor bonyolultságában megmagyarázza. (*Dorombly Károly*)

AZ ESZTERGOMI BIBLIA PAUPERUM HASONMÁS KIADÁSA. Még a múlt év karácsonyára jelentette meg a Magyar Helikon kiadó az esztergomi főszékesegyház könyvtárában őrzött *Biblia Pauperum* hasonmás kiadását.

A *Biblia Pauperum*, a „szegények bibliája”, a középkori keresztény lelkiesség egyik jellegzetes terméke. Kialakulását a XII. századtól a XV. század végéig a fennmaradt emlékeken követhetjük. Az Újszövetség legfontosabb eseményeit, Krisztus életének titkait mutatja be, hozza annak előképeit az Ószövetségből, képekbe és rövid magyarázatokba foglalva adja az üdvösség történetét.

A „szegények bibliája” elnevezés a legnagyobb valószínűség szerint azokra a szegény vándorprédikátorokra vonatkozik, akik számára ezek a szentírási kivonatok készültek, s talán összefüggésben van a XII. századtól Európaszerte elhatalmasodó, reformokat követelő eretnekmozgalmakkal is. A magukat Krisztus szegényeinek nevező kataroknak, akik az Ószövetséget részben vagy egészben elvetették, s csak az Újat fogadták el, a *Biblia Pauperum*-mal mutatták be mint didaktikai eszközökkel a szintén szegény, többnyire szerzetes vándorprédikátorok a szentírás egységét.

Először kéziratos formájában terjedt el és vált nagyon népszerűvé, majd a fapetszet sorozatokat könyv alakban adták közre, végül pedig illusztrált nyomtatott könyvként került az egyre szélesedő körű olvasóközönség kezébe.

Hazánk mindhárom fajtából rendelkezik egy-egy példánnyal. A Szépművészeti Múzeum őrzi a *Biblia Pauperum*-nak egy 1330 körül Észak-Ausztriában készült kéziratát és egy szedésnyomással előállított ősnymotatvány példányt, mely 1462/63 körül Bambergben *Albrecht Pfister* nyomdájából került ki. Az esztergomi főszékesegyházi könyvtár 40 lapos ún. *Blockbuch* (ducnyomás) *Biblia Pauperum*-a az átmeneti típust képviseli.

Ez a szegények bibliája a XV. század közepe táján készült a németalföldi fametszés egyik kiemelkedő emlékeként. Papirosa két francia papírmalomból a troyesi és a champagne-iből került ki. E kiadásból a szakirodalom ma tizenegy példányt tart számon: Brüsszel, Chatilly, Párizs, Zürich, Sankt Gallen, Drezda (az esztergomi példányból hiányzó első levelet a jelen kiadás az itt őrzöttből fényképen mutatja be), London (2), Hága, New-York és Esztergom.

Az utólag, de még a XV. században kifestett esztergomi példány pasztell-színei és más tónusai németalföldi mesterre vallanak. Még a keletkezés századában Itáliába került — erről tanúskodik a könyvszerető ember panaszos kisolas versikéje: milyen nehéz visszaszerezni a kölcsönadott könyveket. A további olasz birtoklás jele a beragasztott XVII—XVIII. századi olasz típusú nemesi címer.

1814-ből van adatunk arra, hogy *Almássy* István fehérmegyei földbirtokos tulajdonában volt egy *Biblia Pauperum*. Kísérletet is tettek rá, hogy megszerezzék a Széchenyi könyvtár számára, de eredmény nélkül. Valószínűleg ez az *Almássy* István birtokában lévő példány került a XIX. század vége felé a nagy műbarát és bibliofil, *Simor* János esztergomi bíboros érsek gyűjteményébe, majd onnan az 1920-as évek végén az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárba.

A Magyar Helikon pompás hasonmás kiadványához *Szántó* Tibor tervezte a kötést és tipográfiát, míg magához a műhöz *Soltész* Zoltánné, a Széchenyi Könyvtár osztályvezetője írt szép elemző tanulmányt. Ennek zárósorait idézzük, amelyek a hasonmás kiadást korunk technikai beállítottságú, de a múlt értékei iránt is fogékony embere előtt kellően megokolják: „A Szegények bibliája nemcsak a középkorban tartozott a népszerű művekhez. A későbbi századokban sem feledkeztek meg róla. A szép könyvek értői mindig gyönyörködve forgatták lapjait, s kutatók generációi munkálkodtak és munkálkodnak ma is problémái és az egyes példányok művészi értékének feltárásán. E sokoldalú és nemzetközi vizsgálódáshoz igyekeztünk az Esztergomban őrzött *Biblia Pauperum* tanulságait összefoglalni, s magát a művet immár mindenki számára hozzáférhetővé tenni.” (*Kovács Zoltán*)

Krisztus nem azért jött, hogy erődöt szétrombolja. Azért jött, hogy harmóniába hozza és isteni élettel töltsen meg azokat.

Michel Quoist

S O M M A I R E

Richárd Horváth: Notre présence dans le monde — *Lajos Fazekas*: Poèmes — *Tamás Nyíri*: La vie et l'esprit — *Konrád Szántó*: Lycées franciscains en Hongrie — *István Dárday*: Poèmes — *S. I. Agnon*: La poussière d'Israël (nouvelle) — *György Rónay*: Une vie modeste (petit roman) — *Bernát Poór*: Poème — *Vid Mihelics*: Idées et faits (Les objectifs du secrétariat du Vatican pour les non-croyants) — *Béla Csanád*: Le petit sentier (Les fidèles laïques peuvent-ils se mêler des affaires ecclésiastiques?)

JOURNAL: Comment l'encyclique *Populorum progressio* a-t-elle vue le jour? (*Endre Szigeti*) — Pas décisif vers la bible commune des chrétiens (*László Szendy*) — Journal du lecteur (*György Rónay*) — Chronique théâtrale (*Károly Doromby*) — Beaux-arts (*I. D.*) — Chronique musicale (*László Rónay*) — Films (*Rudolf Ungváry*) — La route des protestants français vers l'unification (*Mihály Medvigy*) — Liberté et morale dans l'art du film (*Károly Doromby*) — Edition du fac-simile de la *Biblia Pauperum* d'Esztergom (*Zoltán Kovács*) — Informations sur la couverture.

NOTRE PRÉSENCE DANS LE MONDE

par Richard Horváth

Dans le monde entier, les penseurs sont préoccupés par le phénomène qu'on appelle la socialisation. Certains sont d'avis que peu à peu l'homme, esclave de ce processus, ne sera plus qu'un simple sujet consommateur. D'autres en soulignent plutôt les côtés avantageux: les possibilités culturelles plus vastes et plus élevées, le bien-être croissant et égalisant, le niveau de vie, la protection accrue de l'individu en cas de maladie, d'invalidité, de vieillesse, et dans le domaine de l'instruction de ses enfants. Mais, dans tous les cas, l'homme reste un homme et la tâche de l'Eglise et sa mission envers l'homme qui vit dans la société d'aujourd'hui reste inchangée: elle doit lui prêcher les vérités divines, lui transmettre la rédemption de N. S. Jésus-Christ, sanctifier cet homme d'aujourd'hui.

La grande ville offre une plus grande clandestinité, une plus grande liberté que le village où les gens se contrôlent davantage l'un l'autre. Donc, la responsabilité personnelle de l'individu s'est accrue et la décision personnelle se fait aussi mieux valoir dans les questions de la religion. En même temps, dans ces dernières dizaines d'années, les gens sont souvent déçus par les idées, les hommes et les programmes. Ils sont devenus plus prudents et plus méfiants. Il nous faut donc user de patience à leur égard; sans les forcer ni les presser, il faut savoir attendre leur décision.

Le fait que, dans le domaine matériel aussi bien que spirituel, le conformisme le danger, et l'ennui de l'affadissement se font de plus en plus menaçants, pose un nouveau problème. Les appareils de télécommunication fabriquant d'avance à l'échelle mondiale les opinions, les jugements, le goût, souvent affadi, unilatéral et ennuyeux. Par suite des progrès de la technique et de l'expansion de l'automatisation, l'homme d'aujourd'hui est exposé à voir augmenter de plus en plus le souci d'utiliser raisonnablement ses loisirs.

Aujourd'hui chaque fidèle catholique est responsable de l'Église tout entière, chacun selon sa vocation et sa grâce. A travers les fidèles laïques, l'Église est partout où elle ne peut être représentée par ses prêtres. C'est par les chrétiens croyants que l'Église deviendra le sel de la terre, comme l'énonce le document du Concile. L'homme croyant est à la fois le citoyen de deux patries, et il se doit d'en harmoniser les lois en lui-même et dans sa vie. Nous sommes aussi influencés, transformés, et dans un certain sens l'Église aussi, par la réalité vivante qui nous entoure et dans laquelle nous vivons, c'est pourquoi il faut toujours s'efforcer de connaître, de bien connaître cette réalité.

LYCÉES FRANCISCAINS EN HONGRIE

par Konrád Szántó

Lorsqu'en 1950, en vertu de l'accord conclu entre le gouvernement de la République Populaire Hongroise et le corps épiscopal catholique, le fonctionnement de huit lycées catholiques fut autorisé et que ceux d'Esztergom et de Szentendre furent confiés à l'ordre des franciscains, bien des gens furent surpris car l'opinion publique en Hongrie ne considérait pas les franciscains comme un ordre enseignant. Et cela, pour la raison qu'en général, le rôle assumé pendant des siècles par les franciscains dans l'enseignement public hongrois était tombé dans l'oubli. En réalité, leur activité dans ce domaine était très étendue; elle est aussi prouvée par le fait qu'au cours des trois derniers siècles écoulés, les franciscains ont établi des écoles secondaires dans plus de trente localités.

C'est au milieu du XVIIe siècle que l'ordre s'est joint à l'enseignement secondaire et jusqu'en 1773, jusqu'à la dissolution de l'ordre des jésuites, les franciscains s'étaient déjà chargés de 16 lycées. Dans les petites localités le nombre des élèves s'élevait à 50—150 et dans les plus grandes à 200—300. Le plan de l'enseignement était à peu près uniforme et se conformait au système scolaire des jésuites, déjà généralisé à cette époque. Ce système d'enseignement se maintint encore quelques années après la dissolution de l'ordre des jésuites et, dans la période de transition qui s'écoula jusqu'à l'introduction du nouveau système d'enseignement, les franciscains se chargèrent encore de huit nouveaux lycées.

Après la seconde guerre mondiale, la libération de notre patrie amena un changement décisif non seulement dans l'histoire du lycée d'Esztergom, mais dans celle de tout l'enseignement public de la Hongrie. Le nouveau système scolaire du régime de la démocratie populaire repose sur les huit classes de l'école générale obligatoire qui donne l'instruction de base. Les écoles secondaires qui sont basées sur l'école générale donnent accès aux institutions d'enseignement supérieur. Les lycées composés de quatre classes dispensent l'enseignement théorique aux élèves pendant cinq jours de la semaine, tandis que le sixième jour, ils prennent part à un enseignement comprenant des exercices pratiques polytechniques. Depuis l'année scolaire 1950/51, les franciscains enseignent dans deux lycées de ce type socialiste. En dehors du lycée d'Esztergom déjà mentionné et pourvu d'un internat, les deuxième lycée franciscain fonctionne à Szentendre, près de Budapest. Dans chacun d'eux, il y a 300 élèves.

INFORMATIONS

Le 30 mars, le corps épiscopal hongrois a tenu sa première conférence de l'année, présidée, en sa qualité de doyen par l'évêque du diocèse de Székesfehérvár, Lajos Shvoy, assistant au trône. On y a discuté sur la conférence européenne des corps épiscopaux, sur le synode épiscopal qui doit se réunir

à Rome, sur l'unification des tâches post-conciliaires, sur la participation de la Hongrie au secrétariat des non-croyants, sur l'harmonisation des églises classées monuments historiques et des nouvelles exigences liturgiques, sur la nouvelle édition du Nouveau Testament, de même que sur l'édition projetée de la revue trimestrielle intitulée „Theologia” par l'Académie Centrale des Sciences théologiques de Budapest. L'évêque Pál Brezanóczy, secrétaire du corps épiscopal a rendu compte du séjour en Hongrie de Luigi Bongianino, délégué du Vatican, de même que de sa visite aux prêtres catholiques purgeant leur peine de détention, autorisée par le ministre de la justice à la demande du corps épiscopal.

Le 15 mars, les étudiants de l'Académie Centrale des Sciences Théologiques de Budapest ont commémoré la Guerre d'Indépendance de 1848. Et, le 3 avril, le 22ème anniversaire de la libération de la Hongrie a été célébré en présence d'une nombreuse assistance, où se trouvaient les représentants des autorités ecclésiastiques et civiles, et des institutions catholiques. A cette occasion, le doyen Polikarp Radó fit l'éloge des changements survenus au cours des 22 années passées dans la vie de la nation et dans la société catholique, et esquissa les tâches que devront accomplir dans la patrie catholique les prêtres actuels et ceux de l'avenir. A l'occasion de la fête nationale du 4 avril, le Praesidium de la République Populaire Hongroise a décerné à György Rónay, écrivain et poète bien connu, collaborateur du notre journal, le premier degré du prix József Attila.

Le 9 avril, la lettre pastorale commune du corps épiscopal hongrois a été lue dans toutes les églises catholiques de Hongrie. A l'occasion de la journée mondiale des vocations sacerdotales, la lettre pastorale s'adresse aux fidèles en les priant de favoriser l'accroissement des vocations de prêtre. La circulaire déclare qu'en premier lieu, c'est de l'esprit des familles chrétiennes qu'elle attend la création d'une ambiance qui puisse éveiller dans l'un de leurs enfants le désir de suivre le Christ.

Sur l'invitation de l'Abbé Zoltán Belák, vicaire de l'administrateur apostolique de Ruzomberok, le prévôt Imre Várkonyi, chanoine, directeur national de l'A. C., István Szántay, secrétaire général de l'A. C., Béla Saád et Vid Mihelics respectivement rédacteurs responsables de Új Ember et de Vigília, se sont rendus en Tchécoslovaquie. Les visiteurs hongrois ont été reçus à dîner par l'évêque Robert Pobosny, administrateur apostolique de Ruzomberok, plus ils ont visité la maison de repos „Caritas” du clergé catholique de la Tchécoslovaquie, située dans la Tatra ainsi que Lučenec.

La présidence nationale de l'Actio Catholica a organisé en France un pèlerinage composé de 30 prêtres. Le chef spirituel de ce pèlerinage était l'évêque József Ijjas, administrateur apostolique de Csanád et le chef économique en était István Szántay, secrétaire général de l'A. C. Les membres du groupe de prêtres ont visité Paris, où ils ont rencontré ceux du clergé et de la presse catholiques. Puis ils sont partis pour Lourdes, où ils ont dit une messe hongroise en concélébration et parcouru le célèbre chemin de croix dont la dixième station a été construite par des hongrois. De Lourdes, le groupe s'est rendu à Lyon, pour y visiter l'abbaye bénédictine, puis à Ars, village de Saint Jean Vianney. Après un bref séjour en Suisse et en Autriche, les pèlerins sont rentrés au pays.

Au mois d'avril de cette année le Slowo Powszechne, quotidien de l'Association polonaise Pax a célébré le vingtième anniversaire de sa parution. A cette occasion, on a organisé à Varsovie une conférence de publicistes catholiques à laquelle étaient venus assister de nombreux journalistes catholiques de différents pays d'Europe. De la part de la Hongrie Imre Timkó, professeur de théologie représentant le Katolikus Szó, Vid Mihelics le Vigília et Béla Saád le Új Ember ont pris part à la conférence, qui s'est ouverte par une messe commune. Puis, Witold Jankowski, rédacteur en chef du Slowo Powszechne rendit compte de l'activité du journal durant les 20 années écoulées et esquissa les tâches des publicistes catholiques dans la Pologne

socialiste de 1967. Cette conférence concrète et nuancée fut étendue par Adrian Manning, professeur de l'université catholique de Nimègue, en Hollande à des proportions européennes et même mondiales au point de vue catholique, en déployant les tâches de la presse catholique après le IIème Concile du Vatican et comment se constitue parallèlement à la déclaration de la majorité des catholiques laïques celle des journalistes et publicistes catholiques et leur rapports avec la hiérarchie ecclésiastique. Du côté hongrois, Vid Mihelics prit la parole le premier jour et Béla Saád participa à la discussion le lendemain. La réception organisée à l'occasion des fêtes du jubilé eut lieu au club des journalistes. Les nombreux représentants de la vie culturelle polonaise, les politiciens, les écrivains, les journalistes qui y assistaient furent accueillis par Boleslaw Piasecki, président du Pax.

L'Association Nationale Hongroise Cecilia a consacré sa messe commune du mois d'avril à la mémoire de Zoltán Kodály. A cette occasion le Séminaire Central de Budapest a interprété un requiem grégorien et, après la messe, le chœur de la cathédrale de Vác a chanté le Stabat Mater de Kodály.

Le 17 avril Sándor Kovács, évêque du diocèse de Szombathely, arrivé dans la Ville Eternelle invité par l'Institut Pontifical Hongrois de Rome, a donné une interview à Miklós Orbán, chef de la section hongroise, dans le cadre de l'émission hongroise de la radio du Vatican. Dans sa déclaration, l'évêque a dit entre autres que le conseil liturgique épiscopal composé de 45 membres, dont il fait aussi partie, est en train de réviser les projets établis par les commissions spéciales, qui seront présentés cet automne au synode épiscopal. L'évêque Sándor Kovács a également déclaré que le corps épiscopal hongrois avait déjà préparé et publié les péricopes des jours de la semaine de l'Avent, et que le péricope s'étendant du 1er janvier au mercredi des cendres était aussi terminé. Il a ajouté, pour finir, qu'il a bon espoir de faire incorporer la collection de cantiques populaires hongrois intitulée „Szent vagy Uram” à la liturgie.

Dans sa déclaration à la radio du Vatican l'évêque József Bán, administrateur apostolique de Győr qui a représenté le corps épiscopal hongrois aux séances de la commission préparatoire de la révision du code canonique a donné un bref résumé de l'histoire du développement du droit canonique, puis relativement à certains détails, il a analysé la révision du code canonique en préparation.

Dans 56 églises du diocèse d'Esztergom, on a installé un autel pour la célébration de la messe de face, conforme aux nouvelles prescriptions liturgiques. Avant de commencer les travaux, on a chargé une commission d'experts d'examiner si le nouvel autel répondait aux exigences de l'art ecclésiastique aussi bien que de celles de monument historique et s'il s'adapterait aux conditions locales.

L'église médiévale de style gothique bâtie sur les ruines d'une villa romaine mise au jour aux confins de la commune de Balatonfüred, et complétée au cours des fouilles par d'autres précieuses constructions promet d'être une nouvelle curiosité touristique de la ville d'eaux. C'est là qu'on rassemblera toutes les pierres tombales sculptées de valeur artistique intéressante, actuellement abandonnées dans les anciens cimetières de la région du Balaton.

Le 27 avril, le troisième dialogue chrétien-marxiste a été organisé par l'Institut Sociologique de l'Académie des Sciences Tchécoslovaque et la Société Paulus de l'Allemagne Occidentale à Mariánské Lázně, en Tchécoslovaquie. De la part des catholiques hongrois András Szennay, professeur à l'Académie des Sciences Théologiques, Béla Saád et Vid Mihelics, respectivement rédacteurs de Új Ember et de Vigília et György Rónay, écrivain ont pris part au dialogue auquel, du côté protestant hongrois, assistait László Márton Pékozdy, rédacteur en chef de la revue Teológiai Szemle.

K Ö Z L É S E K É S V Á L A S Z O K

A magyar katolikus püspöki kar március 30-án tartotta ezidei első konferenciáját, amelyen rangidősként *Shvoy* Lajos pápai trónálló, székesfehérvári megyéspüspök elnökölt. Megtárgyalásra kerültek az európai püspökkari értekezlet, a Rómában összeülő püspöki szinódus, a zsinat utáni teendők egységesítése, Magyarország részvétele a nem-hívők titkárságában, a műemléktemplomok és az új liturgikus követelmények összehangolása, az újszövetségi szentírás új kiadása, valamint a budapesti Központi Hittudományi Akadémia tervezett „Theologia” című negyedévi folyóiratának megjelenésével kapcsolatos kérdések. *Brezanóczy* Pál püspök, püspökkari titkár beszámolt *Luigi Bongianino* vatikáni küldött magyarországi látogatásáról, valamint arról, hogy a püspöki kar kérésére az igazságügyi miniszter engedélye alapján látogatást tett a börtönbüntetésüket töltő katolikus papoknál.

A budapesti Központi Hittudományi Akadémia növendékei március 15-én ünnepség keretében emlékeztek meg az 1848-as szabadságharcról. Április 3-án pedig Magyarország felszabadulásának 22. évfordulóját ünnepelték meg nagyszámú hallgatóság jelenlétében, mely utóbbinak soraiban ott voltak az egyházi és világi hatóságok, valamint a katolikus intézmények képviselői. Ezen az ünnepségen *Radó* Polikárp dékán méltatta azokat a változásokat, amelyek az elmúlt 22 esztendő során a nemzet életében és a magyar katolikus társadalomban bekövetkeztek és vázolta azokat a feladatokat, amelyek a szocialista hazában a jelen és jövő papjaira várnak.

A magyar püspöki kar közös pásztorlevelét olvasták fel április 9-én valamennyi magyarországi katolikus templomban. A pásztorlevelé a papi hivatások világnapja alkalmából fordult a hívekhez, kérve őket, hogy mozdítsák elő a papi hivatások szaporodását. A körlevél elsősorban a keresztény családok szellemétől várja, hogy olyan légkört tud teremteni, amelyben a gyermekek egyikeben felébredhet a vágy Krisztus követésére.

Belák Zoltán apát, rozsnyói apostoli kormányzó helynök meghívására *Várkonyi* Imre prépost, kanonok, az A. C. országos igazgatója, *Szántay* István az A. C. főtitkára, *Saad* Béla az *Új Ember* és *Mihelics* Vid a *Vigilia* felelős szerkesztője látogatást tettek Csehszlovákiában. A magyar vendégeket *Pobozsny* Róbert püspök, rozsnyói apostoli kormányzó vacsorán látta vendégül, majd a csehszlovák katolikus papság tátrai Caritas üdülőházát és Losoncot is felkeresték.

Az *Actio Catholica* országos elnöksége 30 főnyi, papokból álló zarándoklatot rendezett Franciaországba. A zarándoklat lelki vezetője *Ijjas* József püspök, csanádi apostoli kormányzó, technikai vezetője *Szántay* István, az A. C. főtitkára volt. A papi csoport tagjai meglátogatták Párizst, ahol a francia katolikus papság és a katolikus sajtó képviselőivel találkoztak. Ezután elutaztak Lourdesba, ahol koncelebrációs magyar misét mutattak be, és végigjárták a híres keresztutat, amelynek 10. stációját magyarok építették. Lourdesből Lyonba utazott a csoport, ahol megtekintették a bencés apátságot, majd el látogattak Arsba, Vianney Szent János falujába. A zarándokok rövid svájci és ausztriai tartózkodás után tértek haza.

Bánk József püspök, győri apostoli kormányzó, aki a magyar püspöki kar képviselőiben részt az egyházi törvénykönyv revízióját előkészítő bizottság ülésein, a vatikáni rádiónak adott nyilatkozatában röviden beszámolt az egyház jog fejlődésének történetéről, majd néhány részlet kapcsán elemezte az egyházi törvénykönyv előkészületben lévő revízióját.

Kodály Zoltán emlékének szentelte áprilisi közös szentmiséjét az Országos Magyar Cecília Egyesület. Ebből az alkalomból a budapesti Központi Papnevelő Intézet gregorián requiemet adott elő, majd a mise után a váci székesegyház énekkara *Kodály Stabat Mater*-ét adta elő.

A lengyel Pax egyesület napilapja, a *Slowo Powszechnie* ez év áprilisában ünnepelte megjelenésének 20. évfordulóját. Ebből az alkalomból katolikus publicisztikai konferenciát rendeztek Varsóban, amelyen Európa különböző országaiból számos katolikus újságíró érkezett a lengyel fővárosba. Magyarországról a *Katolikus Szó* képviseletében Timkó Imre teológiai tanár, a *Vigilia* képviseletében Mihelics Vid, az *Uj Ember* képviseletében pedig Saád Béla vett részt a konferencián. Az értekezlet közös szentmisével kezdődött, majd Witold Jankowski, a *Slowo Powszechnie* főszerkesztője számolt be a lap húsz évről és válaszolt a katolikus publicisztika feladatait a szocialista Lengyelországban 1967-ben. Ezt a konkrét és árnyalt előadást szélesítette ki a hollandiai Nijmegen katolikus egyetemének professzora Adrian Manning, európai, sőt katolikus szempontból világméretűvé, amennyiben arról szólt, miik a katolikus sajtó feladatai a II. vatikáni zsinat után, hogyan alakul a világi katolikusok nagykorúságának deklarálásával párhuzamosan a katolikus újságírók és publicisták nagykorúsága és az egyházi hierarchiához való viszonya. Magyar részről az első napon Mihelics Vid, a második napi vitában Saád Béla szólalt fel. A jubileumi ünnepséggel kapcsolatos fogadást a lengyel újságíróklubban rendezték. Ezen a fogadáson nagyszámban jelentek meg a lengyel kulturális élet képviselői, politikusok, írók, újságírók, akiket Boleslaw Piasecki, a Pax elnöke üdvözölt.

Rónay Györgyöt, a neves író és költőt, lapunk belső munkatársát az április 4-i nemzeti ünnep alkalmából a József Attila-díj első fokozatával tüntette ki a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa.

Kovács Sándor szombathelyi megyéspüspök, aki a római Pápai Magyar Intézet vendégeként érkezett az Örök Városba, április 17-én a vatikáni rádió magyar adásának keretében interjút adott Orbán Miklósnak, a magyar tagozat vezetőjének. Nyilatkozatában a püspök a többiek között elmondotta, hogy a 45 tagú püspöki liturgikus tanács, amelynek ő is tagja, jelenleg a szakbizottságok által előkészített tervekkel vizsgálja fölül, amelyek ősszel a püspöki szinódus elé kerülnek. Kovács Sándor püspök azt is elmondotta, hogy a magyar püspöki kar már elkészítette és kiadta az adventi hétköznapi perikópát s elkészült a január 1-től hamvazószórdáig terjedő perikópa rend is. Megemléltette végezetül, hogy minden remény megvan arra, hogy a „Szent vagy Uram” című magyar egyházi népeken gyűjteményt beépíthetjük a liturgiába.

Az esztergomi egyházmegye területén 56 templomban állítottak fel az új liturgikus előírásoknak megfelelő szembemiséző oltárt. A munkálatok előtt szakértő bizottság ellenőrizte, hogy az új oltár műemléki és egyházművészeti szempontból egyaránt megfeleljen a kívánalmaknak és alkalmazkodják a helyi adottságokhoz.

Balatonfüred új idegenforgalmi látványosságának ígérkezik a község határában feltárt, római villaromokon épült középkori gótikus templom, amelyet a kutatások során előkerült értékes épületelemekkel egészítettek ki. Ugyanide gyűjtik össze a Balatonvidék hajdani temetőiben jelenleg elhagyottan álló művészeti értéket képviselő faragott és érdekes felíratú sírköveket.

A csehszlovákiai Mariánské-Laznéban április 27-én kezdődött el a Cseh Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének és a nyugatnémetországi Paulus-társaságnak közös rendezésében a harmadik keresztény—marxista dialógus. Magyar katolikus részről Szennay András hittudományi akadémiai tanár, Saád Béla az *Uj Ember*, Mihelics Vid a *Vigilia* felelős szerkesztője, Rónay György író, míg magyar protestáns részről Pákozdy László Márton, a *Teológiai Szemle* főszerkesztője utazott el a találkozóra.